

NA FRONTI

revija za vojaško zgodovino

številka 3 / december 2004

ISSN 1580-7282

2. **VIHAR OGNJENI**, Karolina Vižin
3. **MOJI SPOMINI**, Karolina Vižin
10. **JOHANN-JENDA PROCHAZKA – JUNAK ALI ŽRTEV**, Janka Prochazka-Frančeškin
20. **PRVA SVETOVNA VOJNA MI JE VZELA DVA PRADEDA**, Brane Tušar
26. **FRONTNO ZALEDJJE V ŠEMPASU PO ŽUPNIJSKEM ARHIVU**, Renato Podbersič ml.
30. **ČEŠKI POLKI V PRVIH BITKAH NA SOŠKI FRONTI (2. DEL)**, Renek Šobora
34. **KORNEL ABEL – POLETJE 1916 NA DOBERDOBSKEM KRASU**, Vili Prinčič
36. **»CAPITANO« ONORIO CASELLI – SPOMINI NA VOJNO**, David Erik Pipan
38. **»POP – BOJEVNIK«**, Jozo Džambo
40. **UTRINKI IZ ZALEDA**, Brane Tušar
44. **PO SLEDOVIH PRVE SVETOVNE VOJNE**, Jakob Ciglar
47. **NA ŽELEZO**, Klement Mal
48. **GROB ČEŠKEGA VOJAKA**, Renek Šobora
50. **Z BLISKOVITIM POSEGOM PA TUDI PO SREČNEM NAKLJUČJU
SO NEMCI ZADALI HUD PORAZ MNOGO MOČNEJŠIM RUSOM**, Vili Prinčič
54. **SIGNUM LAUDIS ZA PREBOJ SOŠKE FRONTE**, Pavel Car
57. **ZNAČKE Z MOTIVI BOJIŠČ NA TOLMINSKEM**, David Erik Pipan
62. **PROTIPEHOTNA MINA**, Mitja Juren
64. **»DOLOMITENFREUNDE« - PRIJATELJI DOLOMITOV**, Roberto Lenardon - Dolomitenfreunde
68. **FOTO ALBUM**

NA FRONTI, revija za vojaško zgodovino, številka 3, december 2004

Izdajatelj: **Društvo soška fronta Nova Gorica**, ul. Nikole Tesle 19, Šempeter pri Gorici, glavni in odgovorni urednik: **Simon Kovačič**, uredniški odbor: Simon Kovačič, Jakob Marušič, David Erik Pipan, Vili Prinčič, lektorica: Ines Kovačič, oblikovanje in priprava za tisk: A-media d.o.o., tisk: Tiskarna Janežič. Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji. Prepovedano je vsako kopiranje in razmnoževanje brez pisnega dovoljenja uredniškega odbora in avtorjev prispevkov.

Na naslovnici:

Na zadnji strani: Emajlirana značka Sveta Marija 1915-1916 (zbirka David Erik Pipan)

www.drustvo-soskafronta.si

VIHAR OGNJENI

Karolina Vižin

Z daljave čuje se bobnenje,
topov sovražnih grmenje.
Oblaki se sivi dvigajo,
dan v noč spreminjajo.
Z njih puhti se smrad peklenski,
ki še dihati nam ne pusti.

Med hribi Soča krvava teče,
mimo Sabotina, Svete gore,
teče žalostna,
vse do morja našega.

Čuje se že šum viharja,
bežimo, bežimo, še je čas,
se oglašča v naših srcih glas.
Italijani prosijo, ječijo:
»Mama moja, pomagaj mi!«

Vihar ognjen čez Sočo plane,
Solkan v objem ognjen zajame.
Gorijo hiše in se rušijo,
ljudje jih zbegani zapuščajo,
po stezah in poteh,
bežijo vseppek.

Otroci preplašeni jokajo,
mamice sprašujejo:
»Kam sedaj gremo?«
»Gremo, gremo tja, kjer vojne ni,
gremo, gremo tja, kjer v miru se živi.«

O lastovke ljubke, hitite v daljave,
vsem ljubim domačim nesite pozdrave,
pozdravite stokrat vas, kočico, trato
in tisočkrat ženko in mamico zlato!

MOJI SPOMINI

Karolina Vižin, rojena Trnovec,
Kromberk, 1982

Karolina Vižin doma leta 1990

*Leta so minila,
ostali so spomini,
takšni in drugačni...*

*Da se ne bi izgubili,
sem jih zapisala
in ti jih sedaj podarjam.*

Rodila sem se 13. januarja 1901. leta na Damberju pod Sv. Katarino (Kekcem). Pred menoj sta bila že brat in sestra. Naslednje leto, meseca oktobra, pa sem dobila še eno sestro. Skupaj sva rasli in povzročali mami veliko dela in skrbi. Že od četrtega leta dalje se prav dobro spominjam marsikaterega doživljanja iz mojega otroštva. Živelimo na grofovem posestvu za gradom, na Bregu proti Ravnici. Zelo se mi je vtisnil v spomin običaj, ki je bil v navadi na novoletni dan. Na ta dan smo bili vsi grofovi kmetje in njihovi otroci povabljeni na Coroninijev grad, kjer so nas obdarili.

Čas pa je tekel in prišlo je leto 1914. Trinajst let mi je bilo, ko je Avstrija napovedala vojno Srbiji. 31. 7. 1914 je bila izvedena splošna mobilizacija. Vpoklicali so starejše in mlajše letnike. Slabo leto pozneje, 23. 5. 1915, je Avstriji napovedala vojno Italiji in takrat se je za nas začelo gorje. Ker fronta ni bila daleč od naše vasi, smo bili priča strašnemu pokanju. Granate so padale vsepovsod in vse se je rušilo. Avstrijski topovi so bili nameščeni nedaleč od našega naselja pod Sveto Katarino ali, kot rečemo

danes, pod Kekcem. Fronta se je vlekla preko Krasa čez Sveto Katarino proti Gabrijelu. Naša vas je bila tako kot toliko drugih vasi ob fronti polna vojakov. Na sosedovem dvorišču so imeli žaromet, s katerim so razsvetljevali fronto. Bilo je strašno, vse večere smo se odmikali od doma in si iskali zavetja.

Na cestah je vladala nepopisna gneča. S fronte so vozili ranjence, na fronto pa živež in municijo. Ubogi ranjenci, ne samo da so v hudi vročini trpeli žejo, tudi poti so bile tako slabe, da jih je vse pretreslo.

Vojska, ki se je zadrževala po naših vaseh, je bila zadovoljna z vsako hrano. Ni je zanimalo, kako se bodo ostali preživljali. Mi pa smo morali zategovati pasove in biti zadovoljni s tisto malenkostjo, ki smo jo dobili na živilske karte.

Vse, ki niso bili sposobni za vojsko, to je starejše može, mladino do štirinajstega leta in ženske, so mobilizirali kot civilne delavce. Mladina je delala na cestah, starejši pa bolj v zaledju. Takrat ni bilo ne strojev ne zaščitnih rokavic. Edino, kar je bilo na razpolago, je bilo kladivo, s katerim so drobili kamenje, ki so ga potem uporabljali za popraviljanje cest, razoranih od težkih vozov.

Tudi moj oče je dobil poziv, da se mora javiti v Gorici. Po naslovu je vedel, kam mora iti, ni pa vedel, zakaj. In ker ga zvečer ni bilo nazaj, smo bili v skrbeh, da se mu ni kaj zgodilo. Ves večer je na fronti pokalo, granate so padale vsenaokrog.

Drugi dan je ena od naših sosed, ki so nosile mleko v Gorico, slučajno srečala mojega očeta. Prosil jo je, naj mi naroči, da mu prinesemo hrano. Povedal je tudi, kdaj in kam.

Z mamo sva se potrudili, da bi pripravili čim boljše kosilo. Za približek je mama priložila se košček pogače. Pohitela sem k očetu, ki me je že čakal. Ko sem se mu približala, sva oba ostala brez besed, kot bi se ne videla že leto dni. Naposled mi je oče rekel, naj mu sledim.

Vstopila sva v prostor, kjer so bile postelje in mize za delavce, kot je bil moj oče. Tiho, kot bi se bal, da ga kdo posluša, mi je rekel: »To, kar ti bom sedaj zaupal, smeš povedati samo še mami in nobenemu drugemu, ker je to vojna tajna. Moja naloga je, da vsak večer vozim na Kanalsko municijo za fronto, vračam pa se zjutraj ob sedmih. Od takrat naprej te bom vsako jutro čakal, da mi prineseš zajtrk.«

In tako sem nekaj časa dvakrat na dan nosila očetu hrano na dogovorjeno mesto. Dnevi so bili še kar znosni, noči pa so bile grozne. Poslušali smo strašno bobnenje in si mislili, kako grozno mora biti šele na fronti.

Po nekaj dnevih mi je oče rekel: »Veš kaj, otrok moj, dobro bi bilo, ko bi stopila h gospodu v farovž in ga prosila, če bi mi napisal prošnjo, v kateri bi opisal vse naše družinske težave. Morda bi me potem spustili domov!«

Ko sem izvedela, kaj pričakuje oče od mene, sem mu z veseljem obljubila, da mu prošnjo izpolnim. Pohitela sem domov. Domač prag sem prestopila vsa utrujena in prepotena, vendar dobre volje. Mama je takoj opazila, da se je nekaj zgodilo in je komaj čakala, da ji sporočim novico. In res, nisem je pustila dolgo čakati. Vsa srečna in polna upanja, da mi bo posredovanje uspelo, mi je predlagala, naj si vsaj malo odpočijem, preden grem v farovž. Meni pa se je zdelo škoda časa in sem takoj pohitela od doma.

Pri vhodnih vratih farovža sem pozvonila. Odprla mi je kuharica in me vprašala, kaj želim. Povedala sem ji, da bi rada govorila z gospodom župnikom. Prijazno mi je pokazala proti vratom pisarne. Potrkala sem in ko sem iz pisarne zaslišala »Naprej!«, sem vstopila. Pozdravila sem, kot je bilo takrat v navadi: »Hvaljen Jezus!«

Župnik pa mi je odgovoril: »Na vekomaj!« Vprašal me je: »Kaj pa ti danes tukaj?« In dodal: »No, kar usedi se!«

Komaj sem izvela stol izpod mize in sedla.

»No, kaj mi boš povedala?« me je vprašal.

»Oče me je poslal s prošnjo, če bi lahko opisali naše težke družinske razmere, ker upa, da bi bil na ta način oproščen dela, ki ga kot civilni delavec opravlja pod vojaško upravo.«

»Saj veš, da ti bom ustregel,« mi je odvrnil prav prijazno. »Vaše razmere dobro poznam in vem, da je ta prošnja res upravičena in upam, da bo dosegla svoj namen.«

Nemudoma se je lotil pisanja in ko je bila prošnja napisana, mi jo je izročil, rekoč: »Prošnjo moraš nesti še k načelniku in k županu, da ti jo podpišeta!«

Izpolnila sem še ta župnikov ukaz in naslednji dan vsa vesela pohitela k očetu z zajtrkom in prošnjo.

Takoj po zajtrku je oče odnesel prošnjo v neko pisarno. Ko se je vrnil, mi je rekel: »Ko boš prinesla večerjo, ti bom lahko že povedal, kaj bodo naredili z menoj.«

Hiša Karoline Vižin in njena družina pred prvo svetovno vojno (zbirka R. in J. Boltar)

In res, ko sem popoldne prišla, je bil oče zelo dobre volje. Moje posredovanje je bilo uspešno, z 10. 6. 1915 je bil oče oproščen dela in se je lahko vrnil domov. Tako smo lažje prenašali težave.

Kot vsi moški v vasi je moral tudi moj oče prijeti za delo. Drobili so kamenje za posipanje cest. Vsi kmetje, ki so imeli volovske vprege, pa so morali to zdrobljeno kamenje razvažati na ceste, kjer so ga potrebovali.

V celi hiši je naša družina razpolagala samo z eno sobo, vse ostalo je zasegla vojska. Oficirjem smo morali odstopiti tudi svoje postelje, mi pa smo spali na tleh, postlanih s koruznim ličjem. Vsak večer smo zapustili hišo in se umaknili na kakšen bolj varen kraj. Kako prav smo ravnali, se je izkazalo kasneje, ko je granata zadela našo hišo in poškodovala vogal sobe, kjer smo se navadno zadrževali. Pod ruševinami hleva pa je poginil konj. Ker smo uvideli, da na Damberju ni več varno, smo zapustili dom in si šli iskat zavetja k sorodnikom na Breg.

Nekega dne se je oče vrnil od dela prej in tožil, da ga boli oko. Medtem ko je drobil kamenje, mu je drobec zletel v oko. Ker bolečine niso ponehale, je šel drugi dan k vojaškemu zdravniku. Ta gaje takoj napotil v Gradec na zdravljenje. Vendar je bilo vse zaman, oko je bilo razlito in nanj ni nikoli več videl. Ko so ga odpustili iz graške bolnice, so ga poslali na tirolsko kopat jarke, družina pa je zopet ostala sama v bedi in trpljenju.

Dne 4. 5. 1916 sta dva zrakoplova bombardirala letališče na Ajševici. Zla usoda pa ni prizanesla niti Coroninijevemu gradu. Še sedaj se spominjam, kako visoko se je dvigal plamen, kako je pokal les in kako so se s strašnim ropotom rušili streha in tramovje.

Da bi lažje obdelovali zemljo, smo se vrnili na Damber. Upali smo, da le ne bo tako hudo. Toda ušteli smo se.

Prišel je mesec avgust in začel se je pravi pekel. 7. 8. 1916 so Italijani vdirali v izpraznjeno Gorico. S Sabotina se je slišalo vpitje italijanskih vojakov: »Mamma aiuto, mamma aiutami!«

Noči so bile strašne. Solkanske hiše so izginjale v plamenih in oblakih dima. Iz Solkana so bežali ljudje po zavetnih stezah in poteh. Vse je jokalo in kričalo od groze.

Tudi mi smo zapustili dom, šli smo na Breg k sorodnikom in tam prenočili. Naslednji dan pa smo vsi skupaj šli naprej mimo požganega Coroninijevega gradu proti Ajševici. Cesta je bila polna vojaških vozov, ki so prevažali ranjence. Med vozovi so se pomikali vojaki in begunci iz mesta in okoliških vasi. Prednost je imela vojska, mi begunci smo hodili le ob robu ceste in ob jarkih.

Noč smo prespali kar na travnikih. Naslednjega dne nas je presenetila močna eksplozija na Volčji Dragi. Ugibali smo, kaj naj bi to bilo in se vsak po svojih močeh pomikali naprej. Prišli smo na črniške gmajne. Bilo nas je toliko, da skoraj ni bilo videti tal. Vse je jokalo, živina je tulila, s fronte je bilo zaznati le blišč in trešč ter grmenje topov. Tri večere smo prebili pod milim nebom. Naslednji dan smo zaslišali bobnenje v zraku in vsi preplašeni ugotovili, da so letala. Vsak po svoje se je poskušal skriti. Bili smo vsi obupani, ker smo mislili, da se ne bomo rešili. Končno pa smo izvedeli, da so letala bombardirala Batuje, ker je sovražnik izvedel, da je tam zbrano precej vojske. Ko smo si opomogli od strahu, smo nadaljevali trnovo pot. Prav žalostno smo se poslavljali od gmajn, od koder smo še lahko videli naše kraje, hrib Sabotin in Sveto goro. Kmalu so z obzorja izginili še zadnji obrisi naše opustošene zemlje in razrušenih domov. Lačni, žejni in oslabljeni smo se pomikali in se spraševali, kam nas pelje pot, po kateri stopamo.

Šli smo skozi več vasi, vendar za begunce ni bilo strehe. Vse je zasedla vojska. Še vode nismo mogli dobiti, da bi se odžejali. Počasi smo hodili naprej in prišli do Vrtovina. Toda tudi tu za nas ni bilo prostora, zato smo se ustavili kar ob cesti in se utaborili za nekim grmovjem. Bilo nas je več družin. Ležali smo na golih tleh, vsi mokri od nočne vlage. Po cesti so noč in dan

ropotali vozovi. Vozili so ranjence in vse potrebno za fronto. Tu smo preživeli tri dni in noči, četrtega dne pa so vsi razen nas šli naprej po Vipavski dolini.

Ostali smo sami. Mama se je žalostna in utrujena od bolečin in poti opirala na palico, moja enajstletna sestra pa je bila vsa onemogla in izčrpana. Noč, ki je sledila, je bila ena najhujših, kar sem jih do takrat preživela. Mučili so nas občutki strahu in osamljenosti. Izgledalo je, da nam vreme ponoči ne bo nagajalo. Tako smo vsaj mislili in niti slutili nismo, kaj nas še čaka v tej samotni noči.

Kar na lepem je čez nebo švignila strela, silovito je treščilo in usula se je ploha. Mrzle debele kaplje so nas premočile do kože. Nismo vedeli, kam. Bilo je tako temno, da se ni videlo koraka pred seboj. Vsakič ko se je zabliskalo, smo naredili par korakov naprej. Naposled smo le prišli do vasi, toda tudi tu je že vse zasedla vojska. Vsi mokri in onemogli smo se zasmilili vojakom, ki so ležali na nekem seniku. Prišli so dol in nam pomagali pod streho. Slamo, ki je ležala na betonskih tleh senika, so potisnili na kup in nam pripravili ležišče. Na seniku nam je prijalo, saj je bilo lepo toplo.

Drugi dan zjutraj smo vstali in šli proti cesti. Tu smo se ustavili in čakali. Na srečo so mimo pripeljali vojaki s praznimi vozovi. Vprašali so nas, kam smo namenjeni. Povedali smo jim, da še sami ne vemo, kam, saj tako ni nikjer prostora za begunce. Ker so vojaki šli do Križa, smo se odločili, da gremo z njimi. Pripeljali so nas na neko dvorišče, kjer je bila vojaška kuhinja. Lepo smo se jim zahvalili za prevoz in izstopili. V hiši poleg dvorišča so bili nastanjeni oficirji, eno sobo pa so odstopili beguncem. Tu smo srečali veliko naših vaščanov. Soba je bila za toliko ljudi pretesna, tako da smo se komaj premikali. Naj je bilo, kakor je bilo, streho nad glavo pa smo le imeli.

Zdravstveno stanje moje sestre se je še poslabšalo. Z mamo sva jo peljali k zdravniku v Ajdovščino. Ko jo je ta pregledal, nama je rekel: »Dal vam bom napotnico, da jo boste lahko peljali v bolnišnico v Trst!« Ko smo se vračale od zdravnika, mi je mama prav žalostno prišepnila: »Nikamor od sebe je ne bom dala, naj bo med nami, dokler je še kaj življenja v njej!«

In tako so tekli dnevi. Kako živi oče, nismo vedeli, kot ni vedel on, kak živimo mi. Ta negotovost je trajala, vse dokler se nismo malo ustalili. V Ljubljani smo imeli sorodnike, ki so nam bili pripravljeni pomagati. Da nas oblasti ne bi poslale v taborišče za begunce v Lipnico, je teta - mamina sestra - podpisala izjavo, da nas bo ona vzela pod streho in skrbela za nas.

Vsak dan sem hodila na urad v Šturje in končno smo le zbrali vse dokumente, ki so bili potrebni za odhod v Ljubljano. Vsa vesela sem pohitela k mami in ostalim. Bili smo vsi srečni, da se enkrat le rešimo iz tega pretesnega prostora. Začeli smo se pripravljati na odhod. To je bilo ob koncu septembra. Šli smo na postajo v Križ in se odpeljali do Prvačine. Med čakanjem na vlak smo dobili nekaj za pod zob. Bilo je malo, a se je prileglo. Vlak je prisopihal šele pozno popoldan. Za nas, ki se do sedaj še nismo peljali z vlakom, je bilo to nekaj novega. Še posebno nas je bilo strah, ko smo se malo pred Štanjelom peljali mimo strmo usekanih skalnatih sten. Bali smo se, da se zdaj zdaj zrušijo na nas. Zdelo se nam je, da traja vožnja celo večnost. Končno se je vlak le ustavil in izvedeli smo, da smo v Ljubljani.

Z veliko težavo smo se zvelekli z vlaka na peron. Bilo je že pozno ponoči. Nad mestom je ležala gosta megla in dež je rahlo pršal. Pomikali smo se proti vratom čakalnice, mama je vzdihnila: »O hvala Bogu, sedaj pa gremo na toplo in počakamo jutro!«

Čakalnica se nam je zdela zelo dolga in njen strop zelo visok. Klopi ob strani so bile prazne, nikjer ni bilo nobenega potnika. Šli smo do konca čakalnice in se usedli na klop. Mama je potegnila iz cule nekaj oblek in jih raztegnila po klopi, na katero smo nato poplegli do smrti izmučeno sestrico, da bi se malo odpočila.

Skozi visoka vrata je vstopil močan moški s kapo na glavi, obut v težke škornje, da mu je prav zvenelo pod nogami, ko je korakal proti nam. Mama ga je začudeno gledala in se spraševala, kaj neki ta človek namerava. Nekaj korakov pred nami se je ustavil in surovo zakričal: »Kaj pa delate tukaj?«

»Čakamo, da se zdani, da gremo na tramvaj,« mu je odgovorila mama.

Pogledal je proti sestrici in vprašal: »Kdo pa tam leži?«

»Otroka sem poplegla, da se malo odpočije, bolan je!«

Začudeno je pogledal mamo in rekel: »Ven pojdite, tukaj ni bolnišnica!«

Mama ga je jokaje prosila: »Gospod, lepo vas prosim, pustite nas, begunci smo. Vse smo izgubili, mož je na Tirolskem in sploh ne vem, če je še živ!«

Stegnil je roko proti vratom in ponovil: »Ven pojdite!«

Jokaje smo zapustili čakalnico. Prišli smo v gosto meglo, iz katere je rosilo. Usedli smo se na mokre in mrzle stopnice in čakali na tramvaj. Mimo nas so hodili ljudje, toda nihče se ni zmenil za nas. Izgledali smo kot cigani s culami. To je bilo tudi vse, kar nam je še ostalo po tistem letu življenja pod granatami. Našo ubogo mamo so ti dogodki na železniški postaji tako prizadeli, da jih ni mogla nikoli pozabiti, opirala se je na palico in jokala.

Po dolgem čakanju smo zaslišali tramvajev zvonec. Mama nam je rekla: »Otroci, tramvaj gre, pojdimo!« Šli smo za glasom zvonca. Tramvaj se je ustavil, ljudje so hitro vstopili in preden smo se mi približali, je tramvaj že pozvonil in odpeljal naprej. Žalostno smo gledali za njim. Stali smo ob tiru in čakali na naslednjega. Ko je ta prišel, so ljudje spet planili vanj. Nas so kar odrivali in nihče ni niti pomislil na to, da bi nam pomagal. Končno pa je tudi nam uspelo vstopiti. Usedli smo se, k nam

Vprega z begunci leta 1916, nekje v Vipavski dolini (zbirka David Erik Pipan)

je prišel sprevodnik in nas vprašal, kam se peljemo. Vedeli smo le to, da gremo v Moste.

Sedela sem pri oknu in opazovala stavbe na levi strani ceste proti Mostam. Na eni od teh stavb sem zagledala napis »Šarabon«. To je bila velika trgovina na debelo in drobno. Tramvaj je vozil, se zaustavljaval in zopet vozil. Čudno se mi je zdelo, ko sem na desni strani ceste spet zagledala napis »Šarabon«. »Zdi se mi, da gremo zopet po isti poti!« sem rekla mami. Nihče, ne sprevodnik ne šofer, nas ni opozoril, ko je tramvaj prispel na konec proge, obrnil in se vračal po isti poti nazaj. Ne da bi vedeli, da se vozimo v krogu, smo sklenili, da na naslednji postaji pri splošni bolnici izstopimo.

Naprej smo se podali peš. Bili smo utrujeni in izčrpani in nismo niti vedeli, kako dolgo bomo morali še hoditi. Poti pa ni in ni hotelo biti konca. Prišli smo do pošte v Mostah, šli naprej, zavili na levo in že od daleč zagledali neko žensko. Ko smo se srečali, je od presenečenja kar vzkliknila in obstala. Brez besed in s solzami v očeh sta se z mamo objeli. Ko si je opomogla od presenečenja, nas je vprašala: »Kam ste pa namenjeni?«

»K moji sestri!« je odgovorila mama.

»Sedaj pa pojdite kar z menoj, da se boste malo okrepčali!« nam je rekla ženica.

Z veseljem smo ji sledili, kajti zeblo nas je in lačni smo bili. Pripravila nam je bele kave in kruha. Zelo se nam je prileglo malo toplega. Malo smo še pokramljali in potem nas je pospremila k našim sorodnikom.

Ustavili smo se pred neko hišo. Ženica je poklicala našo teto, ki se je takoj nato prikazala na oknu podstrešnega stanovanja. Ko nas je zagledala, je brez besed pohitela po stopnicah nam naproti. Vsi srečni, da je dolge in naporne poti konec, smo se poslovili od ženice, ki nas je pospremila do sem. Ta dobra žena je bila mama Špacapanova, mati šestih še ne odraslih otrok. Na srečo so bili razmeroma dobro situirana družina, tako da so otroke lahko šolali. Eden od teh otrok, Avgust Špacapan, se je po končanem študiju zaposlil v šempetrski bolnišnici kot kirurg.

Mojo sestrico sta bolezen in naporna pot tako izdelali, da je obležala. Onemogla je vzdihovala in klicala očeta. Bila je zelo navezana nanj in on nanjo. Toda na žalost očeta ni bilo tu. Na Tirolskem je kot civilni delavec pod vojaško oblastjo kopal jarke, čeprav je bil invalid brez enega očesa. Nazadnje je sestra tako oslabela, da ni mogla več niti glasno govoriti.

Šepetaje je klicala očeta. Takrat je slučajno prišel na obisk mamin brat, ki je bil rezervni vojak v Ljubljani. V vojaški obleki in z brki je bil zelo podoben našemu očetu. Sestrica se je zazrla vanj in misleč, da je oče, zašepetala besedico »tata« in za vselej zatisnila svoje preutrujene oči. Očetu smo takoj poslali brzojavko.

Prispel je dva dni po pogrebu ves izmučen od poti in žalosten zaradi hčerine smrti. Od žalosti ni mogel do besed. Oziral se je po sobi in iskal svojo hčerko. Ker je ni bilo nikjer, je le zbral toliko moči, da je vprašal, kje je. Teta mu je pojasnila, da smo jo pred dvema dnevoma pospremili na pokopališče na Žale. Povedala mu je tudi, da je bila sestra do zadnjega pri zavesti in ga je klicala. Popoldan pa smo se vsi skupaj odpravili na sestrin grob na Žale. Drobne mrzle snežinke so pršile z neba in pokrivalo zemljo z belo odejo, nas pa je zeblo, ker smo bili slabo oblečeni.

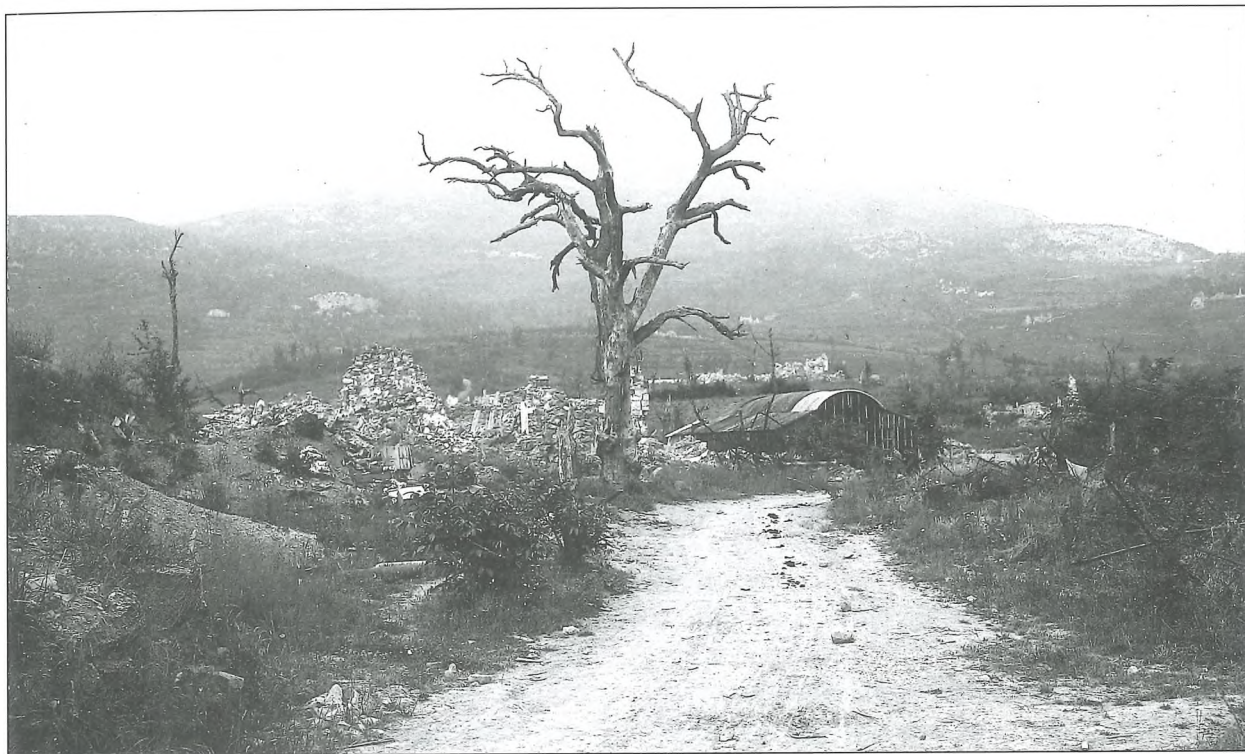
Očetov dopust se je kmalu iztekel, vrniti se je moral na težko delo na Tirolsko. Po njegovem odhodu je družino zajela tiha žalost. Premišljevali smo, ali ga bomo sploh še kdaj videli.

Kmalu za tem sem se zaposlila v vojaškem skladišču na Kodeljevem. Bilo mi je komaj petnajst let in to delo je bilo zame zelo naporno, toda druge izbire ni bilo. Da si mlad in šibak, ni brigalo nikogar. Plača je bila skromna, a je poleg begunske podpore prišla prav.

Prišla je pomlad leta 1917, oče se je srečno vrnil s Tirolskega. Od težkega dela in hude revme je bil ves izčrpan. Tudi nas so huda zima, vlaga in pomanjkanje zelo izdelali. Dobili smo skromno stanovanje v prostoru neke trgovine in se rešili prostorske stiske.

Ko sem nekega dne prišla na delo, je poročnik vprašal, če je katera od deklet doma s kmetov. Oglasilo se nas je nekaj. Poslali so nas delat na posestvo nekega barona, ki pa je bilo tedaj pod vojaško upravo. Ležalo je ob cesti na Fužine malo pred mostom čez Ljubljano. Tu smo obdelovale polja in skrbale za govedo in prašiče.

Na jesen so me premestili v pekarno. Tu nam je bilo prijetno toplo in tudi kruha ni manjkalo. Vse moje sodelavke so se mi zdele zelo drzne, saj si je vsaka po končanem delu vzela kos kruha za domov. Nagovarjale so tudi mene, naj vzamem kruh. Jaz pa si dolgo nisem upala, ker sem bila preveč plašna. Nekega večera pa sem se le opogumila in si odrezala skromen košček kruha. Tako sem storila še nekajkrat, dokler ni prišel večer, ko sem bila jaz na vrsti, da zadnja zapustim pekarno.

Ruševini gostilne »Pri hrastu«, zadaj Damber in Škabrijel. (zbirka Simon Kovačič)

Niti na misel mi ni prišlo, da je ob tako pozni uri poročnik še v pisarni. Ravno ko sem šla po hodniku, so se odprla vrata pisarne, prikazal se je poročnik, urno skočil proti meni, me po nemško nekaj vprašal in pogledal, kaj imam pod šalom. Ko je zagledal košček kruha, je divje zakričal in me napodil skozi prostor, kjer je bil zložen kruh za drugi dan, ko ga bodo razvozili po kasarnah in na fronto. Vsa sem se tresla. Vzel mi je kruh iz rok in ga vrgel v smeti. Ko sva šla mimo pekarije, kjer so romunski ujetniki pekli kruh, je rjovel name in me zmerjal. Rekel mi je, da bo naslednji dan pri zboru že obračunal z menoj. Vsa objokana sem prišla do dvoriščnih vrat, kjer so stale moje sodelavke in me radovedno spraševale, kaj se mi je zgodilo in zakaj jočem. Bilo mi je tako hudo, da nisem mogla priti do besede. Zasmilila sem se jim, pričele so me tolažiti in me pospremile do doma. Ko sem prišla domov, je mama ležala na slamarici, saj je bila tako hudo bolna, da ni mogla niti vstati. Takoj je opazila, da je z menoj nekaj narobe. Vprašala me je, če sem bolna. Ko pa je opazila, da nisem prinesla nič kruha, je takoj zaslutila, da se je moralo nekaj zgoditi. Hotela je vedeti, kaj mi je, toda jaz je nisem hotela vznemirjati. Prikrivala sem solze, ki so mi tekale po obrazu. Da bi jih mama ne opazila,

sem se takoj, ko sem legla na zdrobljeno slamo pokrila čez glavo z odejo, smrdljivo od vlage in znoja. Tiho sem jokala in mislila na drugi dan. Ob misli na to, koliko sramote bom jutri doživela pred vsemi sodelavci, nisem mogla zaspiti.

Zjutraj sem vstala, se odpravila in se kot vedno poslovila od staršev. Žalostna in zaskrbljena sem prispela pred velika vhodna vrata na dvorišče pred pekarijo. Počasi, brez moči, sem se pomikala proti dvema vrstama ljudmi. V prvi so bili moški, v drugi pa ženske. Mnogi med njimi so bili z Goriške, iz Furlanije in Trsta. Postavila sem se v vrsto, moje sodelavke so stale ob strani in čakale, kaj bo.

Začelo se je vsakodnevno ugotavljanje prisotnosti s klicanjem po abecedi. Ker sem bila skoraj zadnja, se mi je zdelo, da tega klicanja nikoli ne bo konec. Končno pa so poklicali tudi mene. Stala sem pred dvema dolgima vrstama delavcev. Glava se mi je povsila, nikamor se nisem ozirala. Zdelo se mi je, ko da mi je megla legla na oči, po licu so mi tekale solze. Nisem se mogla več obvladati, zajokala sem na glas. Tedaj pa je spregovoril poročnik. Glasno, tako da so ga vsi slišali, je rekel: »Trnovec Karolina je zaradi kraje premeščena iz pekarije na drugo delovno mesto!«

Nič nisem videla pred seboj, vse je bilo tiho in mirno. Dve delavki sta me prijeli pod roko in me odpeljali na podstrežje. Tu je bil hud mraz, delo je bilo prašno in umazano. Pri svojih šestnajstih letih sem bila najmlajša od vseh delavk. Vsi so se zavedali, da mi je bila storjena krivica in so mi pomagali, če so mi le mogli.

Tega ponižujočega dogodka nisem mogla in ga še ne morem pozabiti, čeprav je od takrat minilo že petinšestdeset let. Mami o tem nisem mogla govoriti, ker sem se bala, da bi jo preveč prizadelo.

Velikokrat sem se spomnila in se še spomnim besed svojega očeta. Bili smo še majhni in radovedno smo ga poslušali, ko je govoril: »Ko sem služil vojaški rok, so z nami Slovenci ravnali kruto, brez kančka spoštovanja. Ko si vstopil v vojaško suknjo, je bilo od začetka vse tuje in nerazumljivo, pozneje pa, ko si se vživel v novo okolje in si se malo bolj privadil na nemške ukaze, ti je bilo malo bolje. Zato otroci moji, naj vam bo tudi vsaka tuja beseda draga, ker se v življenju nikoli ne ve, kdaj nam bo tuji jezik prav prišel. Materinega jezika, rojstnega kraja in domovine pa tudi ne smete nikoli pozabiti, pa čeprav bi vas življenje peljalo še tako daleč v tujino!«

Oče nas je vedno učil spoštovanja in ljubezni do staršev, družine in sosedov.

Prišlo je leto 1918. Vojna je še vedno trajala, kri je tekla, možje so umirali po frontah. Ljudstvo je bilo sito vojnih grozot, lakote, pomanjkanja in izgnanstva. Begunci so si vedno bolj želeli domov.

Tekli so dnevi in meseci, prišel je mesec november. Prinesel nam je veselje in žalost obenem. Vojne je bilo konec. Vsi navdušeni smo vzklikali: »Konec vojne! Razpad Avstrije! Mir!« Naše veselje je bilo nepopisno. Ustanovljena je bila nova država Jugoslavija. V počastitev tega dogodka so bile organizirane velike manifestacije. Slovenske pesmi so donele vsepovsod. Povsod je bilo slišati jugoslovansko himno.

Toda kmalu se je med ljudmi razširila novica, da bo del naše slovenske zemlje, prepojene s krvjo slovenskih sinov, priključen k Italiji. Za nas je bil to hud udarec, strašna krivica. Komaj so v Trstu, Gorici in drugih primorskih mestih zaplapolale slovenske zastave, že so prišli Italijani, jih trgali, pljuvali in obešali italijanske. Narod je bil ponižan in potlačen, v njem je tlel odpor.

Begunci so se začeli vračati v domače kraje pod tuji jarem, kot bi šli v tujino.

Kjer je med vojno tekla fronta, je bilo vse strahotno razdejano.

Zemlja je bila razorana od granat. Na tisoče ljudi je ostalo brez strehe nad glavo in je trpelo pomanjkanje in ponižanje. Odvzete so nam bile vse pravice.

Našo družino pa je poleg pomanjkanja pestila huda bolezen. Zdravnik, ki je hodil k nam na dom, je vedno govoril našemu očetu, da v naši družini ne bo nič boljše, dokler se ne vrnemo v rojstni kraj, ker podnebje ljubljanske kotline ni za nas. Toda oče se je spraševal, kako naj se vrnemo, ko pa je dom ves razrušen, zemlja vsa razorana od granat, mi pa vsi bolni. Le kdo nam bo pomagal?

Pa je prišel tudi naš čas. Vsi tisti begunci, ki niso nameravali ostati v Jugoslaviji, so se vračali domov. In tako smo se tudi mi meseca marca 1920. leta začeli pripravljati na pot domov. S težkim srcem smo zapustili slovenske kraje, kjer si lahko svobodno govoril materni jezik, kraje, kjer smo preživeli štiri leta, in ljudi, ki smo jih v tem času spoznali.

Na dan, ko je s Štajerske pripeljal vlak za begunce, smo se s solzami v očeh poslovili od naših sorodnikov in znancev. Najtežje je bilo slovo od Burgarjeve Terezije, ki nam je stala ob strani vsa štiri leta. Ostali smo si prijatelji vse do njene smrti leta 1974 in še sedaj nas veže prijateljska vez z njenimi potomci.

Vsem je bilo hudo, ko so iz našega stanovanja štirje možje na blazini prinesli mojo mamo in jo položili na voz s konjsko vprego.

Ko smo prispeli na postajo, je bil vlak za Gorico že na tirih. Dolga vrsta živinskih vagonov, okrašenih s smrečjem in zastavami, je že čakala na nas. Navidez so bili ljudje veseli, prepevali so naše slovenske pesmi v slovo Sloveniji, v srcih pa so skrivali grenko pričakovanje, kot bi šli v tujino.

Odpeljali smo se iz Ljubljane. Malo pred državno mejo se je vlak ustavil. Prišel je nek tovariš, spregovoril v slovo nekaj besed in nas opozoril, da bo treba z vagonov sneti vse okraske, sicer nas Italijani ne bodo pustili čez mejo. Ob teh besedah nam je zastal dih, žalost v naših srcih se je še stopnjevala, počutili smo se kakor živina. Predno je vlak odpeljal, so nam zapeli še zadnjo pesem v slovo in nam zaželeli sreče in zadovoljstva.

Vižin Karolina je umrla leta 1993 in je pokopana v Kromberku pri Sv. Trojici. Žal mi je, da je ni več med nami, saj bi mi povedala še veliko zanimivih stvari. Vem, da bi bila ponosna name, ker me zanimajo dogodki, povezani s prvo svetovno vojno. Doživela jih je kot otrok in jih celo življenje ni mogla pozabiti.

Pravil Rok Boltar

JOHANN-JENDA PROCHAZKA - JUNAK ALI ŽRTEV

Janka Prochazka – Frančeškin

Narednik Johann-Jenda Prochazka (zbirka Sašo Prochazka)

Z ureditvijo zbirke dokumentov mojega deda Jende Prochazke, ki je kot avstrijski podoficir v prvi svetovni vojni padel v Galiciji, sem se želela oddolžiti njegovemu spominu in ohraniti tudi naslednjim rodovom pričevanje o krutih, neusmiljenih razmerah, ki jih je v družino zasejala vojna 1914-1918.

Jenda-Johann Prochazka se je rodil maja 1887 v Pelhřimovu na Moravskem očetu Josephu Prochazki in materi Antoniji Walasek. Starši so mu namenili duhovniški poklic, vendar se je Jenda po maturi odločil drugače. Prijavil se je na služenje vojaškega roka. Poslan je bil v trdnjavo Kluže pri Bovcu, kjer je spoznal mojo babico Bovčanko Avgusto Kenda in se z njo poročil. V zakonu so se rodili trije otroci.

Ob izbruhu prve svetovne vojne je bil Jenda vpoklican v vojsko in se kot topničar bojeval na Tirolskem in v Galiciji, kjer je potem, ko se je prostovoljno prijavil v prvo bojno črto, 12. septembra 1917 padel.

Družina, ki je pred vojno živela nekaj časa na Dunaju, tik pred izbruhom vojne pa v Bovcu, je 23. maja 1915 odšla iz Bovca v begunstvo v Treibach-Althofen na Koroškem, kjer je srečno preživela vojno in se leta 1920 preselila najprej na Jesenice v tedanjo kraljevino SHS, kmalu zatem pa v Bovec.

Jendina korespondenca ženi Gusti obsega 6 fotografij, 17 dopisnic in 7 pisem. Dokumentacija obsega tudi 5 uradnih poročil o njegovi smrti in pismo soborca Sišme, ki je bil ob njem, ko ga je 30 let starega v Galiciji pokosil drobec ruske granate.

Ohranjena pisma so bila napisana v obdobju od 12. oktobra 1914 do 9. septembra 1917, ko je tri dni pred smrtjo pisal poslednje pismo z bojišča. Vsa korespondenca je naslovljena na ženo Gusto, razen ene razglednice, ki jo je poslal svaku Mirku. Pisma so odposlana iz najrazličnejših krajev Avstro-Ogrske, ki jih danes lahko najdemo na zemljevidih Italije, Česke, Slovaške, Madžarske, Avstrije, Poljske in Ukrajine.

Fotografije Jende Prochazke so bile posnete v vojaškem okolju, le družinska fotografija je nastala na Koroškem konec aprila ali v začetku maja 1917, ko je bil na dopustu.

Na razglednicah, ki so večinoma barvne, prevladujejo krajevni in folklorni motivi.

Med dopisnicami izstopata dopisnica, na kateri so upodobljeni voditelji Centralnih sil in dopisnica z že natisnjeno vsebino: »Jaz sem zdrav in se mi dobro godi.«

Pisma so pisana na kompletu papirja in ovojnice različnih formatov ali na papirju, ki se zloži v ovojnico. Eno je celo iz danes tako cenjenega ročno izdelanega papirja. Pisava je izredno lična.

Občevalni jezik med Čehom in Slovenko je bil nemški, zato je večina korespondence pisana v brezhibni nemščini, ki je le na nekaj mestih »okrepljena« s kakim češkim izrazom. Ena razglednica in ena dopisnica sta pisani v slovenščini, ena lastnoročno poslikana dopisnica pa v italijanščini. Jenda je skupaj z latinščino in grščino, ki se ju je učil na klasični gimnaziji, obvladal šest jezikov.

Korespondenca Jende Prochazke nam razkriva krute razmere vojnega časa, vsakdanje življenje vojaka, stiske na položajih, neustavljivo željo po dopustu pri družini. Trem osirotelim otrokom so ta pisma, razen materinega izročila, edina zmogla približati lik očeta, ki ga zaradi dolgoletne odsotnosti skoraj niso poznali.

Uradna poročila o smrti prikazujejo Jendo kot junaka, družina pa je v njem vedno videla le žrtev.

Korespondenco Jende Prochazke sta hranili žena Gusta, po njeni smrti leta 1964 pa vnukinja Janka Prochazka - Frančeškin, ki je dokumente tudi uredila in prevedla. Zdaj so last Jendinega pravnuka Saše.

Zbirka dokumentov

1. Fotografija s kuharjema, poslana kot razglednica, pisana v slovenščini

Naslovnik:
Augusta Prohaska
Hotel zur Post
Flitsch (Bovec)
Küstenland

12. 10. 1914

Drahoušku!

Tvoje pismo in tvojo karto sem dobil. Tukaj obljubljena slika.
Ne morem več pisati, zato k imamo danes »nachtübung« in
znaš dobro, kako gre.

Pozdrav in poljub

Jenda

(v nemščini) Poljubi mi otroke.

Piši, prosim, kmalu!

2. Skupinska fotografija iz Mattarella, posneta 15. 10. 1914

(J. Prochazka sedi v sredini)

3. Razglednica s Tirolske, Ampezzaner Dolomiten, Tirol pisano v gotici

23. 10. 1914

Draga Gusti!

Danes zgodaj zjutraj so nas premestili.

Pozdrav in poljub.

Jenda

Pošiljatelj: Johann Prohaska
Topničar (Feuerwerker)
Sperrre Matarello bei Trieux
..... Batterie

4. Razglednica Aranyosbol

Naslovnik:
Augusta Prochaska
Traibach
Filiale Kollinger
Kärnten

(Naslov priča, da je bila razglednica poslana po 25. maju
1915, ko je družina bežala iz Bovca)

Pozdrav in poljub

Jenda

5. Fotografija — osebna (pisano v slovenščini)

Karto in pismo sem dobil. Sem pisal napak, seveda na
staro addresso, neznam, ali pismo dobiš. Jutri pa bom pisal
več. Pozdrav in poljub vsem

Jenda

6. Pismo

Komarom, 26. 1. 1916

Oprosti mi, da ti šele sedaj pišem. Hotel sem te
presenetiti in priti k tebi, vendar mi to, žal, ni uspelo.
Draga Gusti, sedaj ti pošiljam 50 kron, da boš lahko prišla
k meni. Pogovoriti se namreč morava o zelo pomembnih
rečeh. Že zaradi podpore!

Naša četa je takoj pisala priporočeno pismo v Radovljico,
vendar do zdaj še ni bilo odgovora. Ne vem, kaj to pomeni.
Rad bi videl, da bi bilo vse to že rešeno.

Torej te prosim, da prideš k meni, če že jaz ne morem k
vam. Za izdatke ne skrbi. Najboljša zveza je čez Dunaj.
Pošlji mi, prosim, en dan prej telegram, s katerim vlakom
prideš, da bom lahko pripravil vse potrebno.

Vse vas lepo pozdravljam in poljubljam

Jenda

Pridi prosim takoj, se razumeva?

Pozdrav in poljub.

Jenda

Z Dunaja potuješ do glavne železniške postaje Komarom.
Naročil bom, da te tam počakajo.
Še enkrat poljub vsem.

Jenda

7. Dopisnica z motivom štirih zaveznikov

24. 4. 1916

Draga Gusta!

*Sem zdrav in se imam vedno enako. Nič ne skrbi,
kmalu se bo vse spremenilo.*

Pozdrave in poljube vsem!

Jenda

8. Razglednica, trdnjava Hohensalzburg

Pozdrave in poljube

Jenda

9. Razglednica, Stryj – panorama.

17. 10. 1916

Tu, v tem mestu, pravzaprav danes sedim ...

Pozdrav in poljub

Jenda

10. Razglednica, Munkacs – grad grofa Schönborna

10. 11. 1916

Prisrčne pozdrave vsem

Jenda

11. Razglednica, Munkacs – Glavna ulica

23. 11. 1916

Draga Gusti!

Cigarete dobil danes! Najlepša hvala. Sicer vse po starem.

Pozdrave in poljube vsem

Jenda

12. Razglednica iz Munkacsa - tobačna tovarna

Naslovnik:

Mirko Kenda

Elisenhof Treibach – Althofen

Kärnten

Brez datuma, pisano v slovenščini.

Srčni pozdrav

svak Prochaska

13. Razglednica, Hatvan

Brez datuma (domnevno 1916).

Prisrčne pozdrave in poljube

Jenda

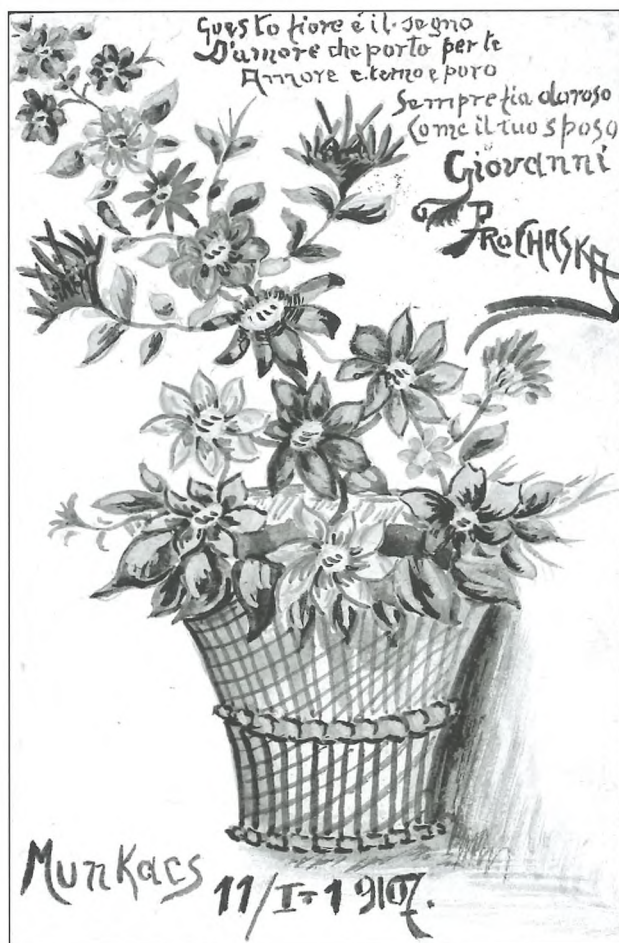
14. Razglednica z božičnim motivom - Štastne vanoco!

Brez datuma (domnevno december 1916).

Vesel Božič vsem

Jenda

15. Lastnoročno poslikana dopisnica s cvetličnim motivom

Munkacs, 11. 1. 1917

Questo fiore è il sogno d'amore che porto per te

Amore eterno e puro

Sempre sia odoroso

Come il tuo sposo

Giovanni Prochaska

16. Razglednica z motivom narodne noše iz Munkacsa

14. 1. 1917

Pozdrave in poljube vsem

Jenda

17. Razglednica z motivom čardaša

Munkacs, 17. 1. 1917

Še vedno tu. Šele sobota. Sicer vse dobro.

Pozdrav in poljub

Jenda

18. Razglednica z božičnim motivom. Spet doma

22. 2. 1917

Sem kolikor toliko zdrav in se imam kot po navadi.

Pozdrave in poljube vsem

Jenda

19. Pismo

Tirol, 6. 3. 1917

Draga Stara,

danes zvečer sem od tebe spet dobil pismo. Zdaj bom spet ostal nekaj dni brez pošte, ker nimam s svetom nobenega stika. Zaradi enega pisma namreč nočem poslati človeka 10 ur hoje daleč, saj mi ne bi moglo biti v zadovoljstvo, če bi moral nekdo ves dan gaziti po snegu. Sam ne smem iti, moji ljudje pa že itak dovolj trpijo. Pošto bom pač že enkrat dobil.

Danes je bil pri meni spet miren dan, vendar sem zaradi dima iz te moje preplete peči že čisto bolan. Tako me boli glava, da več ne vem, kako mi je ime. Zvečer sem si skuhal kavo, moje »oskrbnice« - formajstra (ognjičar — op. ur.) - ni bilo, šel je po pošto, in lahko si predstavljáš, kako sem po glasnem nerganju končno lahko popil kavo. Kakšen sem pa videti? Preden me pošljejo od tu, bom moral nekaj dni neprekinjeno sedeti v kadi.

Kar se tiče mojega dopusta, mislim, da bom polagoma znorel. Stalna smola. Za podčastniške kadre, kakršen sem jaz, je bila meja do vas zaprta. Zdaj sem že drugič letos na bojišču in nimam možnosti priti. Vedno pride kaj vmes. Prosim te, da ne misliš, da sem do tebe ali do otrok brezbržen. Ne! Zdaj te imam še rajši kot nekoč, ker sem te spoznal tudi z druge strani. Kaj pa otroci, za katere me je sram reči, da jih sploh ne poznam? Ne smem več pisati, sicer bom znorel...

Ali se še spomniš, kaj sem ti rekel takrat v Trentu? Drugim prinaša vojna nesrečo, nama pa, nasprotno, srečo. Čakanje pa je zelo dolgo. Tako zelo hrepenim po vas. Ko bi mogel biti vsaj en dan pri vas, bi se z lažjim srcem spet lotil svojega težkega dela. Upam, da naše srečno snidenje ni več daleč.

Zdaj je ura 12 ponoči, poskusil bom zaspati. Z glavobolom in raznimi mislimi se slabo spi. Danes sem dobil vsaj spodobno luč.

Ostani mi zdrava, tebe in otroke prav prisrčno pozdravljam in poljubljam

tvoj Jenda

P. S.: Prosim, pošlji mi že enkrat tvojo fotografijo, prejšnje sem namreč izgubil v požaru v Galiciji.

20. Pismo

7. 3. 1917

Draga Gusti!

Včerajšnje pismo imam še vedno pri sebi, saj ga ni bilo mogoče odposlati. Danes imamo namreč tu strašen snežni metež, kakršnega v življenju še nisem videl. Moji ljudje neprekinjeno kidajo sneg, sicer bi ostali živi zakopani v naši luknji. Lahko si predstavljaš, da niso najboljše volje. Jaz že spet slutim bolnišnico in tokrat mislim, da bo stvar resna. Nekaj dni bo še šlo, potem pa bom naredil konec. Te naše luknje ne bom nikoli v življenju pozabil. Predstavljal si! Vsi trije se na primer uležemo in vsi moramo ležati na desni ali na levi strani. Če se eden obrne, se moramo na povelje obrniti vsi trije. Človek bi se smejal, v resnici pa je žalostno. In kakšen dolgčas je tu! V Galiciji se mi ni zdel cel teden tako dol, kot je tu en dan. Upam, da to tukaj ne bo dolgo trajalo. Tudi moja dobra volja, ki me sicer nikoli ne zapusti, je tu izginila, kar pove vse.

Vedno mislim na vas, rad bi ves dan pisal, a se ne da...

Imam vžigalnik, a na žalost brez bencina. In predem dobim bencin, bo vžigalnik že zdavnaj šel k vragu. Ali nimam prav vedno smole? Včeraj sem ti pisal, da imam spodobno luč. Danes me je moj adjutant bril, ker sem bil videti že kot Kristus, in pri tem delu sva že spet skupaj razbila cilinder od luči. Kako se ne bi jezil? Miši in uši za preganjanje dolgčasa imamo tukaj tudi dovolj, če ne celo preveč. Drugače ne gre. Le upanja, da se bo kmalu vse končalo, nam nihče ne more vzeti. Jutri bom spet pisal. Istočasno bom pisal tudi gospe Novak na Novakov naslov. Že eno leto nisem nič slišal o njem.

Vse vas pozdravlja in poljublja

Jenda

21. Razglednica, J. Bijelić: Pastirica, izdana v Krakowu, založba »Krakus«, Made in Galicia (Austria)

18. 3. 1917

Draga!

Potujem stran od baterije — kam, še ne vem. Morda na Dunaj ali na Češko. Spet nekaj tednov oddiha. V upanju na skorajšnje snidenje Vas vse pozdravlja

Jenda

22. Razglednica, Mlada Boleslav

Brez datuma, domnevno marec 1917.

Sem ... na Češkem. Upam, da bom enkrat končno lahko prišel k Tebi.

Pozdrave in poljube vsem

Jenda

23. Razglednica z velikonočnim motivom

3. 4. 1917

Vesele velikonočne praznike želi vsem Vam

Jenda

Iz Litomeric več v pismu!

24. Razglednica s štirimi motivi iz Komaroma

Brez datuma, pisano v slovenščini.

Draga Gusta!

Sem dobil dve pisma. Mislim, da se vidi kmalu. Meni gre zdaj dobro, zdrav sem zopet kakor prej. Če gre Tebi danes slabo, upej, bode že bolje. Samo da si Ti in otroci zdravi.

Pozdrav in p.

Jenda

Čakaj telegrama! Na svidenje.

Pripisano na čelni strani: Mislim dobiti sedaj Urlaub za eden par dni.

25. Družinska fotografija, nastala med dopustom konec aprila in v začetku maja 1917

26. Dopisnica

Dunaj, 5. 5. 1917

Draga!

S težkim srcem, kot verjetno tudi ti, sem odpotoval iz Treibacha. No, nič hudega, sem vojak in tega ne smem pokazati. Ali ni tako? Vendar me moja stara smola še vedno ni zapustila, ostaja mi zvesta za vselej. V St. Michele nisem dobil zveze do St. Pöltna. Šele naslednji dan. Hočem potovati prek Dunaja, pa izvem, da brez dovoljenja vojaškega poveljstva ne smem potovati, ker na moji dovolilnici za dopust ni naveden St. Pölten. Če Bog še obstoja, verjamem, da se bo moja uboga duša, ko pride v pekel, cvrla v olju, ker sem danes toliko preklinjal. Zdaj grem k teti, nato kmalu kaj več.

(v slovenščini) Pozdrav in poljub

Tvoj žalostni Jenda

27. Dopisnica

Czalositz, 10. 5. 1917

Draga!

Srečno sem prišel domov. Dela več kot dovolj, in to je še dobro, sicer bi mi bilo resnično težko pri srcu. Nedelja. Če bo čas, bom več pisal v pismu. Pozdrave vsem, očetu, materi, Mirkotu, poljube tebi in otrokom.

Jenda

28. Pismo

Czalositz, 16. 5. 1917

Draga!

Oprosti, da tako dolgo nisem napisal nobenega pisma. Časa zato sem imel dovolj, vendar, verjemi mi, da nisem bil sposoben pisati. Ne morem ti vsega napisati, kako mi je šlo, sicer te bo od smeha bolel trebuh. Na Dunaju sem bil pri teti. Kupila mi je za 2 kroni sira, čeprav resnično nisem bil lačen. Zora me je hitro spoznala, jaz pa nje ne, moj Bog, saj je vendar dvakrat višja od mene. Vsi te lepo pozdravljajo. V Czalositz sem prišel s težkim srcem. Vse tuje, tako tuje se mi je zdelo, predvsem, ker sem prihajal od doma, potem pa takoj na delo. Baterija, s katero bi moral potovati, gre pojutrišnjem proč, in jaz ostanem spet zadaj. Mislim, da hočejo stvar končati kar brez mene. Prekleta! Prihodnji teden bom verjetno šel iz Czalositza v kakšno drugo zapuščeno gnezdo v bližini. No, meni je že čisto vseeno. Naslov, pa mislim, da ostane isti.

Sicer mi gre dobro. Sedemkrat tedensko zelje in sedemkrat polenta – sicer dovolj, vendar vedno isto.

Danes je moj god, žalostno, ves dan delam, zvečer pa spat. Mislim nazaj; pred 14 dnevi, ob mojem rojstnem dnevu, je bilo lepše. Ali ne? Ali si fotografije že dobila? Prosim, pošlji mi takoj eno. Ja? Kako je s kajenjem, že veš. Nevoščljivo gledam mogočni tovarniški dim in si želim, da bi bil na njegovem mestu, saj je kajenje edino, kar tu imamo. Ali je Franc že prišel domov? Torej, stara, ne jezi se, jaz sem že spet v starih tirnicah in zdaj bo šlo že bolje.

Pozdravi očeta, mater, Mirkota, poljub tebi in otrokom

Jenda

Pozdravi tudi gospo doktor, gospodično Buchacher, Ano in vse znance.

29. Pismo

10. 6. 1917

Draga stara!

Gotovo že misliš, da se mi je kaj zgodilo ali da sem morda že mrtev. Pravzaprav mi nič ne manjka in se še vedno živ prebijam skozi bedno življenje. Ne vem, kako dolgo bo to še trajalo. Ne bodi presenečena, če boš naslednjo kartico dobila iz bolnišnice. Rad bi vzdržal vsaj še ta mesec, ker bi prihodnji mesec rad šel spet na dopust. Če bo to šlo, vedo samo bogovi.

Fotografije sem prejel, žal je bila kuverta raztrgana in v njej so bile samo tri fotografije, eno si je gotovo nekdo sposodil. Prekleta! Naj ima veselje, ko bi le vedel, kdo je to bil!

Draga stara, pa ja ne boš na stara leta ljubosumna. Smešno. Nekaj si pisala o »puncah«. Nisem tako neumen, in da ti rečem, vrček piva, če ga lahko dobim, mi je ljubši od vseh žensk češke dežele. In da tako malo pišem? Ker mi ne gre vse tako, kot bi želel, sem tako razdražljiv, da nisem sposoben pisati. In kaj naj bi ti še pisal? Tu pri nas ni nič novega, vsak dan mine tako kot prejšnji. Zjutraj od pol sedmih do

pol devetih hodim v jahalno šolo, potem do pol enajstih v mojo šolo dresirat »afne«, kot sam pravim. Potem jem polento, od pol dveh do pol petih spet dresiram »afne«, potem jem zelje. In dan je mimo. Glede Mirke je stvar že šla na intendaturo. Upam, da bo kmalu rešeno. Včeraj sem imel obisk. Topničar Jakesch je dve uri hoda od tu na dopustu in me je prišel obiskat. Prav lepo te pozdravlja. V zadnjem pismu si mi pisala, da hočeš umreti. Nikar ne hiti! Za to imaš še dovolj časa. Jaz bi rad po vojni še veliko srečnih let preživel s tabo, tebi pa se porajajo take misli. Samo potrpljenje, draga, vse bo še bolje, če ostanemo zdravi. Pozdravi očeta, mater, Mirkota, poljube tebi in otrokom.

Jenda

Pozdravi gospo doktor, gdč. Buchacher, gospodično Ano in vse znance.

Jenda

P. S. Sem tudi vesel, da se je moj dopust zaključil brez posledic. Upam, da bo tudi prihodnjič tako. Pozdrave in poljube

Jenda

30. Dopisnica

24. 6. 1917

Draga!

Pisal sem ti že, da grem spet na bojišče. Sem šel prostovoljno, iz različnih razlogov, o katerih ne morem pisati na dopisnici ali v pismu. Vendar upam, da bom takoj, ko pridem na položaj, dobil dopust. Takrat ti bom prinesel razne stvari, kot sem ti obljubil. Meni gre zdaj dobro. Služim pri neki dobri bateriji, sem zdrav, nič mi ne manjka, le na dopust bi spet rad šel. Upam, da ne bo dolgo trajalo. Kako je kaj z vami? Ste zdravi? Ali morda še vedno misliš na smrt? Vse vas pozdravlja in poljublja

Tvoj Jenda

31. Dopisnica

Krakow, 26. 6. 1917

Draga,

danes sem dobil pismo, ki si ga poslala še v Litomerice. Najlepša hvala! Bog bodi zahvaljen, da spet enkrat razumno pišeš. Zdaj se ti tudi ne bo več potrebno pritoževati. Ko bi mi moje delo ali »Moskaliji« (Moskovčani, op. prev.) le dopustili, bi ti vedno pisal. Moram vendar nadomestiti, kar sem zamudil. Ali ni tako? Kmalu bom spet pisal kaj bolj pametnega. Vse prisrčno pozdravljam in poljubljam

Jenda

32. Razglednica iz Krakowa. Železniška postaja

27. 6. 1917

Prisrčne pozdrave in poljube vsem

Jenda

Pošiljatelj:

Johann Prochaska

kk. schw. FA.R. No. 204/Batterie 3

Krakau I

33. Dopisnica

3. 7. 1917

Včeraj sem prejel tvojo dopisnico. Bodi mirna, saj kljub temu, da grem zdaj na bojišče, upam, da te bom lahko kmalu obiskal. Sicer sem zdrav in mi gre zelo dobro. Pozdravi vse znance. Danes sem tako utrujen in napet, da niti približno ne znam napisati kaj pametnega.

Pozdrave in poljube vsem

Jenda

34. Skupinska fotografija, posneta v Krakowu.

(Jenda Prochaska sedi v sredini)

6. 7. 1917

Pismo prejel! Pri meni do sedaj še vse po starem, vendar bomo kmalu šli.

Vse pozdravlja in poljublja

Jenda

35. Fotografija ob letalu Brandenburg B-1.
kraj in datum neznana
(Jenda Prochazka je prvi z desne)

36. Dopisnica

25. 7. 1917

Draga!

Sem že nekaj dni neprekinjeno na poti. Oprosti mi moje molčanje. Počakaj, da ti pošljem številko vojne pošte, šele nato piši. Sicer sem zdrav, večinoma »dobro naloženy« in gre mi dobro.

Pozdrave in poljube vsem

Jenda

37. Dopisnica

26. 7. 1917

Draga!

Oprosti, da ti tako malo pišem. Dobro veš, kako mi gre. Dela imam dovolj. Nobenih novic ti ne morem sporočiti. Sem zdrav in se že veselim časa, ko vas bom spet videl. Upam, da ne bo trajalo predolgo. Počakaj s pisanjem, dokler ti ne pošljem natančnega naslova. Ta številka vojne pošte je le začasna. Kaj dela Franc? Pozdravi očeta, mater, Mirkota in vse znanke. Ali so Mirka, Ljubko in Elza pridni?

Pozdrav in poljub

Jenda

38. Dopisnica z že natisnjeno vsebino

27. 7. 1917

Jaz sem zdrav in se mi dobro godi.

39. Dopisnica

8. 8. 1917

Draga!

Končno ti lahko sporočim dokončno številko vojne pošte. Za koliko časa, ne vem. Bodi brez skrbi, za zdaj sem še popolnoma zdrav in mi gre še dobro. Dela dovolj ... Kako je z vami? Upam, da ste vsi zdravi. Pozdrav in poljube vsem vam

Jenda

40. Dopisnica

19. 8. 1917

Draga!

Danes sem dobil tvoje tri dopisnice od 22., 23. in 24. Imam se dobro, čeprav bi se lahko imel še bolje. Pravkar sem se vrnil iz prve bojne linije. Čim bo naša baterija dobila dovoljenje za dopust, to lahko traja od 3-4 tedne, bom takoj prišel. Sicer sem zdrav in se že veselim snidenja.

Pozdrave in poljube vsem

Jenda

41. Dopisnica

12. 8. 1917

Draga!

Sem zdrav in se imam vedno enako. Tu pa tam kakšna majhna zabava z Rusi – za spremembo, sicer pa živim tukaj enolično in mirno. Pogosto mislim na vas in se že veselim snidenja. Dotlej ostanite zdravi.

Pozdrav in poljub

Jenda

42. Dopisnica

19. 8. 1917

Pravkar sem dobil tvoje pismo. Tudi sam se že veselim snidenja. Če bo vse dobro, bo to naslednji mesec. Več o tem ti bom sporočil kasneje. Sicer se imam kot vedno, tu je malo sprememb. Vse je vedno enolično in enako. Več ustno. Kaj dela zdaj Franc? Kako je v Althofnu?

Pozdrav očetu, materi, Mirkotu, gdč. Buchacher, gospe doktor in veliko poljubov tebi

Jenda

43. Dopisnica (pisana v slovenščini!)

20. 8. 1917

Draga!

Moram probirat, ali nisem še pozabil slovensko pisati. Toraj draga, Tvojo karto (razglednico) sem dobil. Hvala. Jaz bi najboljše hotel, če bi mogel hitro na dopust, ali žali Bog, moram še čakati, pa mislim, na drugi mesec gotovo. Kar sem jaz Tebi obljubil, črevlje za Tebe že imam, številko 39, za otroke bi tudi rad, pa neznam, kako velike bi pustil narediti. Piši mi, prosim, hitro, mogoče bode še šlo. Da? Pozdrav starišem, svakom vsim znancem in mnogo poljubov Tebi in otrokom

Tvoj Jenda

44. Dopisnica

30. 8. 1917

Draga!

Pismo in dopisnico prejel. Oprosti, da šele sedaj odgovarjam. Sem namreč zelo razdražljiv, čeprav sam ne vem dobro zakaj. Sicer sem zdrav, gre mi prav dobro, a se vendar počutim kot brez duše. Dopusti so pri nas trenutno ustavljeni. Upam, da to ne bo dolgo trajalo.

Najlepše pozdrave in poljube

Jenda

45. Pismo

2. 9. 1917

Draga!

Tvoje dopisnico od 26. sem pravkar dobil. Najlepša hvala! Nocoj sedim na opazovalni točki. Rusi so mirni, morda zaradi tega, ker je danes nedelja. Zato se nekoliko dolgočasim. Ves dan mislim, kako dolgo bo še trajalo, da pridem na dopust, vendar ne pridem do nobenega dokončnega rezultata. To me dela živčnega. Potrpjenje! Vojna še ni končana, jaz pa bom vendarle lahko kmalu šel na pot. Vsekakor je že skrajni čas, da se vsaj za nekaj dni rešim ruskega divjanja.

Pismu manjkajo zaključek in pozdravi.

46. Dopisnica

7. 9. 1917

Draga!

Še vedno ti ne morem sporočiti, če in kdaj bom prišel. Vedno pride kaj vmes, in verjemi mi, da sem sedaj že močno nervozen, čeprav zato ni nobenega razloga. Sicer mi gre kar

dobro. Služba, delo, čas pa teče dalje. Sem zdrav in upam, da bom ostal tudi naprej. Kako je z vami? Ura je 4 zjutraj, sem v službi. Zdaj si grem kuhat kavo. Tu se že začenja jesen, kmalu bo zima.

Pozdrav in poljub vsem

Jenda

47. Pismo

9. 9. 1917

Draga!

Včeraj sem prejel tvoje pismo od 2. Čudim se, da so podporo naenkrat tako povišali. O tem nisem nič vedel, ker smo tako daleč na tujem in razen nekaj vojnih dopisnic ali pisem ne dobivamo iz domovine nobenih novic. Pozanimaj se, če je to res, potem ne bo težko urediti. Dal se bom spet premestiti v rezervo, sem se že odločil. Sicer se imam dobro. Ko bi vendar že mogel iti na dopust. Do takrat mi ostanite vsi zdravi.

Pozdrav in poljub

Jenda

48. Uradni dopis

Izpisek

iz regimentnega povelja

št. 16 z dne 13. 9. 1917

Dne 12. septembra ob 4. uri in 30 minut popoldne je med zvestim opravljanjem dolžnosti kot izvidnik padel topničar Johann Prochaska iz 3. baterije. Regiment je z njim izgubil nadvse priljubljenega in dolgoletnega podoficirja, ki se je odlikoval po čutu dolžnosti. Topničar Prochaska je bil s svojo vzorno prizadevnostjo in zavestjo v trdno oporo svojim baterijskim poveljnikom in v vsakem pogledu odličen vojak.

Truplo tega junaka so po slovesnem blagoslovu divizijskega duhovnika in v prisotnosti divizijskega generala Rustowa, artilerijskega (nečitljivo) barona Richthofna, regimentnega (nečitljivo) in regimentnih oficirjev pokopali dne 13. t. m. na vojaškem pokopališču v Hanakwaldu.

Rzesniowiccki m.p. Major

Gospe

Augusta Prochaska

Elisenhof

Okr. Treibach

Koroška

na fronti 3

52. Uradni zaznamek

ZAZNAMEK

o zapuščini padlega ali umrlega pripadnika vojske

Prochaska Johann,

L.D. topničar

cesarsko kraljevska težka poljska artilerija,

regiment 204

rojen leta 1887

v Zajickov, Pelhrimov, Češka

padel dne 12. 9. 1917

Gotovina: 150 K 20 h (sto petdeset kron, 20 vinarjev)

Predmeti, ki jih je zapustil:

1 mošnja za denar, 2 svinčnika,

1 cigaretna doza, 2 fotografiji, 1 potovalni pribor, 1 milo, 1 žepni

nožič, 1 tobačnica s tobakom, 1 potrdilo o deponiranem denarju

pri regimentnem poveljstvu, 1 mrliški list, 1 ovoj iz blaga,

1 (nečitljivo), 1 zimske spodnje hlače, 3 pare nogavic, 5 robcev,

1 brisača, 1 par onuč, 1 trebušni pas.

Gotovina 150 K 20 vin. je bila poslana gospe Augusti Prochazka v
Elisendorf, pošta Treibach, Koroška.

Moravska Ostrava, dne 24. 11. 1917

Zaključek

Jenda Prochazka je padel 13. 09. 1917 v Galiciji in bil pokopan z vojaškimi častmi v Hanakwaldu, kot so Avstrijci poimenovali ta kraj. Družina je vrsto let iskala v raznih virih, med drugim tudi v dunajskem Državnem arhivu, kje se nahaja kraj, kjer je padel moj stari oče, vendar iskanje ni dalo nobenih rezultatov.

Leta 2002 sem se obrnila na odličnega poznavalca vojaških operacij v Galiciji prof. dr. Igorja Vilfana, ki je na osnovi vojaških premikov v dneh Jendove smrti natančno določil odsek frontne črte, kjer je padel. Gre za odsek Luga na bregovih rečice Luga, ki teče skozi Kolpitol, Zavidov, Pavlovko in se je raztezal približno 50 km zahodno od Lucka. Prof. dr. Vilfan se je za potrditev svoje domneve obrnil na kolega iz Kijeva prof. dr. Antona Naumovca z Inštituta za fiziko Nacionalne akademije znanosti Ukrajine, ki je za odkritje groba zainteresiral ukrajinske medije. Stalni dopisnik časopisa »Volin« Petro Bojarčuk se je podal v Gorahov in skupaj z vodjo rajonske državne uprave Volodimirjem Morohovom poiskal pokopališče, kjer je nekoč bil tako imenovani Gončukov gozd in kjer so med prvo svetovno vojno Avstrijci pokopavali ne samo svoje padle, temveč tudi sovražne ruske vojake. V drugi svetovni vojni so na isti kraj pokopavali celo sovjetske vojake, na katerih grob

»nehvaležna Ukrajina«, kot je zapisal novinar v »Volinu« 5. 11. 2002, nikoli ne položi šopka cvetja.

Pokopališče je v zelo slabem stanju, saj je lokalno prebivalstvo nagrobne križe iz prve svetovne vojne uporabilo za svoje grobove.

Na članek z dne 5. 11. 2002 se je odzvalo kar nekaj prebivalcev Gorahova, med njimi tudi Jurij Golodjevič, ki je povedal, da so avstro-ogrske pokopališče skrbno urejali do septembra 1939. »Potem so prišli rdeči in začelo se je uničevanje, zlasti še po drugi svetovni vojni«. Med prebiranjem naslovov na »preživelih« obeležjih, sta Jurij Golodjevič in novinar Bojarčuk našla grob Josepha Šipke, ki je padel 16. 9. 1917, torej tri dni za Jendo Prochazko in Golodjevič pravi, da se še spominja, da je poleg tega obeležja stal tudi križ Prochazke. Novinar je zaradi slabega stanja pokopališča in malodane ničnih možnosti za identifikacijo pokopanih, članek z dne 21. 11. 2002 zaključil. »Pod slehernim križem leži neznan človek, ki zdaj nima več sovražnikov in je pred Bogom že enak z vsemi. Tako smo tudi prišli do miru. Mrtvi se ne vojskujejo.«

Prof. dr. Igorju Vilfanu, prof. dr. Antonu Naumovcu se v imenu sorodstva iskreno zahvaljujem za pomoč.

PRVA SVETOVNA VOJNA MI JE VZELA DVA PRADEDA

Brane Tušar

V zidni niši nad stopniščem hiše mojih staršev, kjer sem preživel otroštvo, je dolgo časa sameval nabožni Marijin kipec, ulit iz mavca. Bil je že malo okrušen, barva pa obledela. Nisem mu posvečal posebne pozornosti, dokler ni nekoč stari ata začel pripovedi o namenu in usodi tega kipca. Kupljen je bil namreč z namenom izpolnitve zaobljube, ki sta jo dala dva moža pred odhodom na bojišča v prvi svetovni vojni. Neposredna sosedka Jožef Kofol in **Mihael Guzelj** sta se namreč po vpoklicu v službo cesarju zaobljubila, da bosta v zahvalo za srečno vrnitev postavila ob poti med obema domačijama kapelico v čast Matere božje. Kapelica ni bila nikoli postavljena. Zakaj ne, bom poskušal strniti v naslednjem zapisu.

Praded Mihael Guzelj je kot mlad in zagnan mladenič prevzel skromno domačijo na Cerkljanskem nekje na prelomu stoletja (1901), kot je razvidno iz ohranjenih dokumentov. Takrat je bil star 26 let. Bil je podjeten in poln načrtov, zato si je poleg dela v strmih bregovih omislil še majhno trgovnico – opaltno. Žena Marija mu je povila tri sinove, najstarejšega Jožeta (1902), mojega krušnega starega očeta, nekaj mlajšega Gabrijela (1904) ter Filipa (1909), ki je že kot otrok kazal znake bolehnosti in mentalne zaostalosti. Branja in pisanja se je Miha naučil sam, brez šol, zato so vsi njegovi zapisi zelo okorni, največkrat dobesedni zapisi narečnih besed brez kakršnihkoli ločil. Kljub vsemu pa si je pedantno zapisoval vse pomembne stvari in droben zveščič, ki se je poleg par drobnih predmetov iz njegove opaltnice ohranil do danes. Zadnji zapisi datirajo v prve dni januarja 1916. Zraven je tudi neizpolnjena in očitno tudi neoddana davčna napoved za leto 1915. Na vrhu praznega obrazca »Izjava za odmero občne pridobarine« je namreč odtisnjen žig: »Predložiti do 31. januarja 1916.« Takrat se je očitno za mlado Zanivarsko (hišno ime) družino ustavil čas, čas veselja, napredka in življenja. Cesarju je že zmanjkovalo mladih vojakov, zato so za bojišče postali uporabni tudi starejši letniki. Tako je tudi Mihael, star že 41 let, zapustil dom in oblekel uniformo.

Težko je rekonstruirati tri leta stalnih premikov širom bojišč, saj je korespondence bolj malo, v živem spominu pa je ostalo še manj. Nekaj pa vseeno le je in to bom poskusil sestaviti.

Prvi ohranjeni spomin, nabožna razglednica, datira v leto 1917. Vmes torej manjka celo leto. Takole se glasi tekst:

Kemešvar v nedeljo, 18. 3. 1917

Draga žena. Ti pišem en par besedi iz poti. Za št andreje (nečitljivo - mogoče sv. Andreja – op. prepisovalca) sem se odpeljal v sredo ob 9 u. zvečer čes koroško, štajersko, ogersko, pa danes nisem še na mestu. Ogersko je sama ravan. Se še peljema naprej, to pa ne vem, kadaj pa zakaj. Ako boh da, enkrat bo že konec, da se zopet vidma. To pa ne vem, kadaj. Te naj priserčno pozdravim. Ne vem, kadaj ti zopet pišem. Denar se trosi kakor pesek na poti.

(tekst se nadaljuje na sprednji strani razglednice)

... ta karta ti pišem, sedaj pa ne vem, kadaj (ti ponovno pišem - op. prepisovalca) Draga moja, tako je, pa je ni pomoči za sedaj. Kdaj že še pridem domov, da boma skupaj živeli - srečno, skupaj, žalostno in veselo.

Čez tekst zadaj odtisnjen žig: KOLOZSVAR, 917-MAR.19-E 10, (v žigu je madžarska krona)

Preko naslova pa je odtisnjen rdeč žig:

K.u.K. 1. Armeekommando, Personalsammelstation in Zensuriert !

Očitno je v času, ko je to pisal, potoval z enim od transportov na vzhodno fronto. Kam in s katero enoto, žal ni podatka.

Zopet mine celo leto do naslednje ohranjene pošte. Le-ta pa je poslana iz nam znanih krajev, s Štajerske. Na pobarvani razglednici Mozirja (šifra razglednice na sprednji strani: Mozirje 77-613), zanimivi tudi z nevojaške plati, je sledeč zapis:

Mozirje, 10. 3. 18

Draga moja žena. Ti pišem, kje sem sedaj - v Mozirje. Tukaj sem prišel v torek. Tukaj ni za dobiti dosti, denar sem dobil v ponedelk 4 (četrtga) še v Celju - 60 K (kron). Pa ni dosti za kupiti, je naj boljše, če se kaj od doma dobi, kadar grejo paketi. Za dopust ne vem še neč. Te serčno pozdravim.

(tekst se nadaljuje na sprednji strani razglednice)

... tukaj v tem trgu sem sedaj. Ne vem, koliko časa bodem tukaj, ker se zmeraj prekladam (premeščam). Bodem že kaj več pisal prihodnič. Z bogom, na svidine. Piši mi kaj.

Na zadnji strani je pripisan naslov:

G. M. K.u.K. Geb

Etrt. Rg. N-17. Ersatzg

Pressberg Štajersko

Odtisnjen žig: Mozirje, 10. III. 18

Razglednica Mozirja, ki jo je Mihael Guzelj 10. marca 1918 poslal ženi Mariji. (zbirka Brane Tušar)

Že čez dva tedna ponovno piše iz istega kraja. Ohranjena je nabožna pobarvana razglednica z velikonočnim motivom, spodaj v tehniki globokega tiska: »Gesegnete Ostern!« Tekst na razglednici pa je naslednji:

Mozirje 24. 3. 1918

Draga moja žena. Še ta karta ti pošljem do velike noči. Ne vem, ali bodem kaj dobil za velika noč. Tona (Antonija) mi piše, da je mati nekaj dala. Ali ste poslali? Ne vem, želim, da bi kaj dobil, ka ne vem, če pridem damou. Srečne velika nočne praznike želim - z Bogam.

Pripisan naslov: *Guzelj Mihael, KuK. Gebietr. R. N-22*

Ersarzzug. Mozirje. Štajersko

Odtisnjena pravokotna žiga:

K.u.K. GEBIRGSARTILLERIEREGIMENT Nr. 22 ERSATZZUG

in Von der Armee im Felde.

Pomanjkanje, hrepenenje po domu, želja po priboljških. Kaj vse odseva iz samo par drobnih, okornih vrstic. Težko pričakovani dopust za velikonočne praznike je očitno samo blodnja, prazna želja. Že naslednja dopisnica, vojaška »FELDPOSTKARTE« slabe kvalitete razodeva, da z dopustom ni bilo nič.

Mozirje. V nedeljo 12. 5. 1918

Draga moja žena. Ti zopet pišem. Pa rauno tako kakor zadnjič sem mislil, da pridem domou, pa še sedaj ne vem neč. Mi je dolgi čas, ker ne moram neč do sojih doma. Zelo rad bi šel pa do tebe in do moih otrok, pa mi ni mogoče, zato mi je zelo dolgi čas. Sedaj ne vem, ali bi mi poslala paket? Skoraj da mi ga pošlješ po espres, da hitro pride - v 5 dnevih, saj zadnji je do Celje v 3 dneh prišel. Tako je draga moja, zelo žalostno je živeti, pa mora biti. Da bi že enkrat bil lubi mir, da bi šli k soim domou delati, ker se sami ubijate (z delom, narečna posebnost - op. prepisovalca) doma. Sedaj te narserčnej pozdravim, tebe in otroke. Le piši mi kaj, pa tudi jušk in gabrel (Jože in Gabrijel - op. prepisovalca) kaj. Torej z bogom za danes.

Pripisan naslov:

Guzelj Mihael, KuK Geb. Etrtl. R. N. 22 Ersarzzug. Mozirje.

Štajersko

Odtisnjen pravokotni žig:

K.u.K. Gebirgsartillerieregiment Nr. 22, ERSATZZUG, in Von der Armee im Felde.

(Ob robu dopisnice je natisnjeno »Pošiljatelj« v osmih jezikih).

Hrbna stran razglednice poslana iz Mozirja

Bolj kot naporji bojišča in vojaškega življenja so moža skrbele razmere doma, pogrešal je ženo in otroke, saj je vedel, da je povsod pomanjkanje, sama ženska s tremi nedoraslimi sinovi pa tudi z nadčloveškimi napori ne zmore dela na skopi zemlji. Iz vseh ohranjenih pisanj odseva ta izredna toplina in ljubezen, izražena s preprostimi besedami.

V zapuščini je ohranjena še ena razglednica brez datuma. Gre za priložnostno voščilnica za god. »Srčno voščilo za god« je v slovenščini odtisnjeno s srebrno barvo na prednji strani razglednice. Spredaj na kartici je še nečitljiv pripis, piše pa tokrat sinu Filipu, bolehnemu in prizadetemu na umu, in sicer takole:

Danes pa tebi Filip pošlem ta karta. Ali ti je kaj dolg čas? Ali se še kaj spomneš na mene? Ali kaj hodiš v šola, ali imaš še kaj oblek, ker ni neč za dobiti? Draga žena, ti oznamim, da denar sem 9. 1. prejel. Vse skupaj serčno pozdravim.

Pripisan je naslov:

Guzelj Mihael. K.u.K Geb. ertrar. Reg. N° 17 Esarzzug (bej Cilli)
Odtisnjena pravokotna žiga : K.u.K. Geb. Art. Reg. Ik Ersatzzug
in Zensuriert - pod tem žigom z rdečim svinčnikom podpis
cenzorja ter žig: Von der Armee im Felde.

Glede na to, da je kartica slovenska, izjemoma pa ni zapisan datum, razen dneva prejema denarja, je ta zapis težko

uvrstiti kronološko. Morda je kartico nosil dalj časa pri sebi in jo je poslal kasneje? Skratka, še en dokaz skrbi za najmlajšega sina, ki mu je bilo šele sedem let, ko je oče odšel na bojišče. Neprostopljivo je videl veliko krajev širom Evrope, vendar vseh teh vtisov nikoli ni mogel sam pripovedovati sinovom, ki jih je imel tako rad.

Težko je reči, ali se je Mihova enota v Mozirju urila ali samo dopolnjevala in počivala pred ponovno napotitvijo na bojišče. Po nekajmesečnem premoru je bila ponovno poslana vojaška dopisnica, tokrat že iz Plzna.

Pilsen, 12. julja 1918

Draga moja žena, ti zopet (pišem) nekaj verstic. Naj prvo te serčno pozdravim. Posebniga ti nemam pisati. Zame je le (kot) ponavadi tukaj. Pisma še neč nism dobil. Tisti ki mi je posodil 20 K (kron) iz Poč (Poče - vas na Cerkljanskem - op. prepisovalca) je sedaj doma - ako hočeš jet da njega, ti že kaj pove, kako je tukaj. Naslou sem ti že pisal, pa ti še: Ličar Franc, Poče št 21. Dela tukaj v tovarni. Štravsavska ga že pozna, jo vprašaj. Ne vem neč pisati, koliko časa bodem še tukaj. Sem ti pisal, da mi pošlješ denar. Ne vem, ali si mi poslala? Te serčno pozdravim - z bogom.

Pripisan je naslov: KuK. Res. Spital N1 arbt 11a. cim 34, Borj. Pilzen Bohmen, Češko

Odtisnjena pravokotna žiga: K.u.K. Reservespital No.1. Pilsen, Orthopad...che...ong (slednje nečitljivo)

in + MILITÄRPFLEGE +

ter enaka okrogla žiga: PLZEN ... 14. VII. 18 ...

Že čez par dni ponovno piše, z enakim otožnim tonom, iz bolnišnice v Plznu.

Pilsen, 17. Julja 1918

Draga moja žena, ti zopet pišem. Predno ti dalje pišem, te serčno pozdravim. Ti pišem, da sem le tukaj in da nisem neč pisma dobil od tebe. Tukaj posebnega ti ne pišem. Pa kaj bi ti pisal, sej lahko veš, kako je sedaj, ker neč ne dobim. Eni dobe zmeraj, ko so blizu doma. Ne vem, kako da ne dobim neč

pisma, sej ne hodi tako dolgo. Iz Istrije pride pet dni. Ne vem, kadaj bode kaj boljši. Neč ne vem. Bog daj boljši čase za nas, da bi bili enkrat zopet doma, da bodema doma delali. Bode že tudi kaj jesti, prej pa ne. Žalostni časi so - biti toliko časa ločeni, da bi se kaj pogovorili. Vas vse skupaj pozdravim. Z bogom.

Pripisan je naslov: *KuK. Res. Spital N1 Abt 11 a. ci 34 Borj. Pilsen Bohmen*

Odtisnjen pravokotni žig: *K.u.K. Reservespital No.1. Pilsen, Orthopaed. ...* (naprej nečitljivo)

in + *MILITÄRPFLEGE* +.

Optimizem se počasi umika kljub cenzuram, do konca izčrpani mož tarna in predvsem prosi za hrano. Le-ta je tako stalnica v večini meni znane vojaške pošte, ne glede na čas in prostor, celo v mirnodobnih razmerah. Denar in hrana, raje slednje. Čemu je v bolnici, ne omenja. Rana, poškodba ali bolezen? Iz pripovedovanja starega očeta sem večkrat slišal, da je bil njegov oče bolan, vendar menim, da je šlo za rano, saj eden izmed žigov nakazuje na »ortopedijo«.

Vsekakor pa je prišlo do izboljšanja, saj se pojavi še ena dopisnica, datirana v septembru 1918. Vemo, da se je takrat vojna že bližala koncu.

dne 20. Septembra 1918

Draga moja žena, ti zopet pišem. Predno ti dalje pišem, te serčno pozdravim. Posebnega ti nimam pisati, ti bodem že še kaj pisal. Od tukaj sem pisal ena karta. Ne vem ali jo bodeš dobila ali ne? Za poslati mi že ne moreš sedaj (pismo, denar ali paket - op. prepisovalca). Bodem že pisal, če boče za poslati. Sedaj ne vem več pisati. Če mi kaj pišeš, kako si napravila, kar sem ti pisal. Če moreš, napravi, ker je potreba, če bode šlo. Jest mislim, da bo. Za gospodariti ne morem od tukaj neč pomagati. Če bi prišel domou, bi že uredil kaj in popravil trgovina. Sedaj vem, da ne moreš neč z otroci, ko še družiga ne morete. Sedaj končam to pisaine in te še enkrat serčno pozdravim in otroke. Da bi boh dal, da bi se še videli, ker se toliko časa nisma. Z bogom.

Pripisan je naslov:

Guzelj Mihael. K.u.K Geb. etrt. Abt 6 Batt 2 Feldpost 483.

Odtisnjen okrogli žig: *K.u.K. FELDPSTAMT 483, 20. IX. 18* in pravokotni žig: *K.u.K. G. A. R. 6, batterie N°2.*

Kaj naj bi žena naredila, ni razvidno. Tudi ostalo pisanje je očitno pisano na način, ki je bil še sprejemljiv za cenzuro. Kraj ni več naveden, le naslov in vojaška pošta - 483. S podrobnejšo analizo bi verjetno lahko izbrskali, kje je v septembru 1918 ta pošta obstajala.

In še zadnja, podobna dopisnica slabe kvalitete, poslana z bojišča, brez zapisa kraja. Datirana je že v mesecu oktobru 1918, zapis pa je vse prej kot optimističen. Takole se glasi:

dne 24. oktobra 1918

Draga moja žena, ti zopet pišem. Predno ti več pišem, te priserčno pozdravim - družiga ti ne morem pomagati. Ti pa mi kaj pošlji za pod zobe. Za denar se tu že tudi kaj kupi. Kruha se ne da, je dragi, pa če ga kupiš, ga le je. Sem ti že pisal, da mi pošlji, pa ne vem, ali si dobila karta ali ne. Pa le pošlji mi. Kaj več ti ne pišem. Če bog da, da pridem domou, ti povem. Te še enkrat pozdravim in otroke. Z bogom, če boh da.

Pripisan je naslov: *K.u.K. Geb. Art. Abt 6 Batt2 - Fedpost 363.* Odtisnjen je okrogel žig: *K.u.K. FELDPSTAMT 363, 25. X. 18* in pravokotni žig: *K.u.K. G. A. R. 6, batterie N 2.*

Kot rečeno, to je zadnji ohranjeni dokument. Domov se Miha ni vrnil, prihajali so ostali možje s Cerkljanske in obupani družini povedali, da so ga nazadnje videli v eni izmed vojaških bolnic. Podatki, kje naj bi to bilo, so precej različni, pojavil se je tudi podatek, da naj bi bil nazadnje v italijanski Veroni. Če to drži, potem se je svoje zadnje mesece očitno bojeval na zahodnem bojišču, bliže doma.

Doma so ostali nedorasli otroci in vdova Marija. Pričeli so dolgotrajen boj za pravice. Cerkljani je z ostalimi deli Primorske prišlo v roke Italiji. Podatka o datumu in kraju smrti Mihaela niso nikoli dobili. S pomočjo pravnika, ki je poizvedovanje masno računal, so pridobili dokumente o razglasitvi za mrtvega. Na podlagi tega je lahko najstarejši sin podedoval domačijo, vdova pa pridobila pravico do posebne pokojnine.

Sosed Kofol je, čeprav ranjen, vojno preživel in se vrnil domov, kjer je ućakal visoko starost. Kapelice kljub temu ni postavil, saj sta zaobljubo sprejela skupaj z Mihaelom. Kdaj in kako pa je bil kupljen na začetku omenjeni kip, ki naj bi v kapelici stal, ni znal povedati nihče. Ponuja se razlaga, da je bil Mihael kljub vsemu v prvem letu služenja na dopustu in da je kip kupil vnaprej, da bi zaobljuba bolj držala.

Usoda drugega pradedu **Andreja Štravs**a iz iste vasi pa je še bolj zavita v tančice pozabe. V nasprotju z Mihaelom se za njim ni ohranilo nič korespondence, na srečo pa vsaj ena fotografija. Tudi njegova vojaška pot je dokaj nepojasnjena, prav tako kraj in datum smrti. Znan pa je način, kako je do le-te prišlo, saj je po vojni prišel na Štrovsovo domačijo preživeli vojak iz sosednje vasi. Skrušeni vdovi, ki je ostala sama z dvema majhnima otrokoma ter ostarelo taščo, je prinesel jasno ustno potrdilo o Andrejevi smrti. Trdil je, da sta bila z Andrejem skupaj v enoti.

Bili so v okopih in se izmenjavali na položaju. Del enote je počival, ostali so budno spremljali dogajanje na frontni liniji. Andrej je prosil nadrejene, če lahko podaljša svojo izmeno za eno uro, da bi potem lahko dalj časa počival. To je dokaj običajna prošnja v vojaškem življenju. Vprašanje pa je, kako jo nadrejeni rešijo. V tem primeru so želji ugodili in Andrej je ostal na položaju še eno uro. Ko se je ta že iztekala, je nenadoma priletela z italijanske strani granata velikega kalibra naravnost na položaj. Raztrgala in zasula je del moštva, med njimi tudi Andreja. Bil je v trenutku mrtev.

Stara mama Alojzija (1908) je svojega očeta ohranila v spominu kot visokega in vitkega moža. K vojakom je bil

vpoklican že kmalu po izbruhu sovražnosti, najverjetneje leta 1914. Takrat je bil star 32 let. Na ohranjeni fotografiji se postavlja v uniformi pripadnikov lovskih bataljonov.

*Andrej Štravs v uniformi pripadnika 20. lovskega bataljona
(zbirka Brane Tušar)*

Na klobuku, okrašenim s petelinjim perjem, je jasno viden znak dvajsetega lovskega bataljona. Ta je imel svoj sedež v letih neposredno pred prvo svetovno vojno v Krminu, naborno območje pa je obsegalo Trst s širšim zaledjem – očitno tudi Cerkljansko. Zelo verjetno je, da je bila fotografija posneta še pred vojno, vsaj po videzu uniforme sodeč, nedvomno pa je bila posneta v Trstu, saj o tem pričajo odtisnjeni podatki o fotografu. Uniforma je zgledno urejena, okrašena s strelsko vrvico, posebej izstopa lep paradni klobuk. Te so v vojni vojaki zamenjali za t.i. bojne oz. frontne kape. Marljivi zbiralec zgodovinskih in etnoloških posebnosti s Cerkljanske, posebej pa iz vasi Ravne, Viktor Prezel, je neutrudno brskal po

raznih arhivih ter župnijskih kronikah. O mojem pradedu je našel točen podatek o datumu smrti, in sicer 16. 3. 1916. Kot kraj je navedeno samo »soška fronta«. Stara mama je večkrat omenila kot kraj smrti Tirolsko (Tirole - v narečju). V enem izmed starih koledarjev, ki so se ohranili doma, sem našel med mnogimi žrtvami vojne natisnjeno tudi ime pradedu Andreja Štravs. Portret je očitno povečava

obrazu z edine ohranjene – vojaške fotografije. Pod zaporedno številko 1016 je objavljena majhna portretna fotografija, spodaj pa je zapis: »... Iz Ravni pri Cerknem: 1016 Štraus Andr., padel 1916 na Koroškem...« Podatki se očitno ujemajo, vendar ne povsem. Po enem izmed virov je med prvo svetovno vojno K.u.K. FJB 20 (20. lovski bataljon) bojeval bitke na območjih: Ravelnik, Lipnik, Bovec, Golobar in Vršič. Žal vir ne navaja natančnejših časovnih opredelitev, ki bi pomagali natančneje opredeliti kraj, kjer je končal svoje življenje Andrej Štravs.

Ohranjena fotografija je bila očitno tudi osnova za portret, ki ga je s svinčnikom narisal italijanski vojak veliko kasneje, na naši domačiji, ko sta bila Alojzija in Jože (moja stara starša) že poročena. V naši hiši so živeli italijanski oficirji, na hlevu pa so spali vojaki iz diviziona poljske artilerije. Pri nas so tudi kuhali za starešinski kader. No, eden izmed teh vojakov je bil očitno nadarjen za risanje in je po predlogi narisal portret nekdanjega nasprotnika njegove države. Zanimivo ali ironično? Kdo bi vedel. Na risalnem listu, ki ima odtisnjene proizvajalčeve oznake (PM

Fabiano - 1940) je dokaj uspešno narisal avstro-ogrskega vojaka. Dimenzije originala so 32,8 cm x 42,8 cm.

Tako sta moja pradedu ostala tam nekje zunaj, darovala sta življenji, prej ko ne neprostoovoljno, za nekoga in

nekaj, v kar nista verjela. Bolj sta ljubila svoje družine in svoje cerkljanske bregove, ki so ju, čeprav skopo, vseeno preživljali – njiju in njune komaj osnovane družine. Onadva pa sta, morda, zapisana na kakšnem pozabljenem spomeniku ter v statistikah. Te pa so tako neprepričljive in mrzle.

V eni izmed takih, objavljeni v Goriškem koledarju za leto 1920, je navedeno, da je bilo iz župnije Ravne pri Cerknem, ki je pred prvo svetovno vojno štela 270 duš, vpoklicanih 45 moških, padlo pa naj bi jih 12. Kasnejše statistike so pokazale nekoliko drugačno razmerje, in sicer 50 vpoklicanih in 15 padlih. V tej statistiki je še navedeno, da so bili štirje med vojno ran-

jeni, trije pa ujeti, vendar so se vsi srečno vrnili. Kakorkoli že številke kažejo, eno je jasno – **prva svetovna vojna mi je vzela dva pradedu.**

Portret Andreja Štravs, ki ga je na podlagi fotografije, v času italijanske okupacije Primorske narisal neznani italijanski vojak. (zbirka Brane Tušar)

FRONTNO ZALEDJJE V ŠEMPASU PO ŽUPNIJSKEM ARHIVU

Renato Podbersič ml.

Pri proučevanju soške fronte se poslužujemo najrazličnejših dokumentov, fotografij, pričevanj in spominskih zapisov. Dobrodošel vir podatkov so dokumenti iz župnijskih arhivov, ki jih mogoče premalo uporabljamo. Duhovniki, ki so službovali po različnih pastoralnih enotah (župnije, vikariati,

Črniške kronike. Dolgoletni župnik v Šempasu je bil Blaž Grča, rojen 29. januarja 1846 v Predvdoru na Gorenjskem. Mašniško posvečenje je prejel 6. septembra 1871, v Šempas je prišel leta 1892 iz Čepovana. Spadal je med številne Kranjce iz ljubljanske škofije, ki so bili inkardinirani v goriško nadškofijo. Župniku Grči je pomagal duhovni pomočnik Štefan Kodermac, rojen 30. marca 1861 v Pevmi pri Gorici, mašniško posvečenje je prejel 26. maja 1885. V Šempas je prišel leta 1899 in je v kraju ostal skoraj štirideset let, do smrti 1. aprila 1939.

Skupaj z verniki sta se morala duhovnika po padcu Gorice in umiku avstro-ogrskih branilcev med 6. soško ofenzivo avgusta 1916 umakniti iz župnije zaradi nevarnosti vojnih spopadov na soški fronti. Ozeljan je civilno prebivalstvo zapustilo že 10. avgusta, Šempas in Osek pa par dni kasneje. Vojaške oblasti so 20. avgusta 1916 dovolile Šempascem in Ozeljancem, da se vrnejo za nekaj tednov, da pospravijo še poljske pridelke, »... a oznanjeno jim je bilo

z Osečani in Vrtovci vred, da bodo po žetvi morali izprazniti svoje vasi. Črniče so bile tudi na črni listi, a ne vem na kak način so našle milost v očeh vojaštva, zlasti ko se morajo izprazniti tudi zapadne vasi rihenberskega županstva. Nekaj čudnega se plete. Pa bi vsejedno rajše videl, da bi nas izselili sedaj, kot če nas mislijo po zimi v mrazu in snegu iztirati iz hiš.« (Črniška kronika, 21. avgust 1916)

Dekan Novak je 16. oktobra 1916 zapisal: »Šempas in Osek sta izpraznjena. Tudi gospod nunci so odšli.«

Župnijski urad Šempas je delo v begunstvu nadaljeval na Colu nad Ajdovščino. Župnija je ponovno zaživela po koncu sovražnosti na soški fronti in vrnitvi iz begunstva leta 1918. Kot je razvidno iz župnijske oznanilne knjige, so se redne župnijske aktivnosti začele že z novim letom 1918. Cerkev v Šempasu je bila sicer poškodovana, iz zvonika je avstro-ogrska vojska pobrala tudi tri zvonove v skupni teži 25.64 stotov, tri zvonove so pobrali tudi iz ozeljanske cerkve v skupni teži 6.67 stotov.

Poškodovana hiša v Ozeljanu med prvo svetovno vojno (zbirka Egon Valantič)

kuracije), so bili pravzaprav tudi nekakšni uradniki, vdani habsburškemu cesarju in katoliški državi. V Avstro-Ogrski je bila še vedno prisotna jožefinska miselnost, da je duhovnik podaljšana roka države. Tako so duhovniki vodili matične knjige v imenu države, ljudem razglašali zakone in zapovedi oblasti ter skrbeli za patriotično vzgojo. To je še bolj prišlo do izraza v kriznih časih, npr. v času vojne. Vsakdanji dogodki se tako odražajo v različnih farnih kronikah in oznanilnih knjigah, v manjši meri tudi v župnijskih matičnih knjigah.

Zanimiv je primer župnije Šempas. Leta 1915 je ta župnija štela 2220 prebivalcev. Obsegala je: Šempas s cerkvijo sv. Silvestra in podružnici Ozeljan s cerkvijo sv. Jakoba ter Šmihel s cerkvijo sv. Mihaela. Šempas je bil sedež samostojne občine, ki je spadala v goriško okrajno glavarstvo. V kraju je bila dvorazredna ljudska šola, prav tako v sosednjem Ozeljanu. Župnija Šempas je sodila v dekanijo Črniče, eno izmed sedemnajstih v goriški nadškofiji. Od decembra 1914 je bil v njej dekan Alojzij Novak (1881 – 1967), avtor znane

Usoda župnika Grče je bila podobna številnim priseljenim duhovnikom na Primorskem, ki so po priključitvi k Italiji po prvi svetovni vojni imeli težave z oblastmi, ker niso dobili italijanskega državljanstva. Pri tem jim nove oblasti niso priznale nobenih olajšav, prej nasprotno. Blaž Grča se je tako leta 1920 moral umakniti v ljubljansko škofijo. Njegov zadnji vpis v šempaski oznanilni knjigi je za nedeljo, 20. junija 1920. Umrli je 25. decembra 1938 v Kranju.

Župnijska kronika za Šempas v obdobju prve svetovne vojne ni ohranjena. Zato je toliko zanimivejše listanje po oznanilni knjigi. Šlo je za zvezek s črtami in debelimi platnicami, kamor je župnik Grča beležil vsakdanja, največkrat cerkvena obvestila, ki jih je ob nedeljah posredoval vernikom v cerkvi. Do začetka vojne prav nič posebnega, pravzaprav gre za kar dolgočasno zbirko raznih obvestil. Z začetkom vojne se vsebina popestri.

»Po dopisu prevz. knezonadškofa preneha za čas vojske zapoved o postu in o zdržku mesnih jedi ob petkih. Tudi je dovoljeno ob nedeljah po udeležbi sv. maše opravljati potrebna hlapčevska dela.« (Oznanila, 4. nedelja po binkoštih, 1915)

Veliko je patriotskih gesel, različnih sporočil občinskih, cerkvenih in vojaških oblasti, župnikovih zapažanj in tudi komentarjev. Vsebina oznanil postane še zanimivejša maja 1915 ob italijanskem vstopu v vojno. Vojna, ki je dotlej terjala svoj krvavi davek v daljni Rusiji in na Balkanu, se je preselila tudi na Sočo. Tako se je Šempas znašel v frontnem zaledju. Prihajale in odhajale so različne vojaške enote, oficirji so si znali izboriti prenočišče v župnišču. Pravzaprav je bil župnik Grča prav vesel, da jim je lahko ustregel, saj je bila to njegova domovinska dolžnost.

Prihod prestolonaslednika Karla s spremstvom v Šempas, 24. sept. 1915 (zbirka David Erik Pipan)

*Prestolonaslednik Karel in general Borojevič s spremstvom pregledujeta postrojene enote na travniku pri Lebanovi hiši pod Šempasom, 24. sept. 1915. Častniki na skrajni levi z zanimanjem opazujejo obstreljevanje italijanskega zrakoplova.
(zbirka David Erik Pipan)*

Na območju šempaske župnije se je nastanila vojska, veliko je bilo skladišč streliva in opreme, posodabljala se je infrastruktura in zgradil vodovod. »Naš poveljnik je dalje določil, da se po vasi popravijo ceste in izvede naj potrebnejša kanalizacija. Občina je dala po deset mladeničev na dan, vojaštvo pa izvedence in začelo se je z kanalizacijo in popravo jarkov ob cesti do znamenja M. B. Vojashtvo je preskrbelo tudi pesek in cement...«

Na bližnji Ajševici je bilo veliko avstro-ogrske vojaške letališče, pogosto cilj italijanskih napadov: »Včeraj zjutraj je priplulo 5 italijanskih zrakoplovov nad šempasko polje in je metalo bombe na tamkaj se nahajajoče naše letalne lope. Tudi v Ozeljan je padlo par bomb in ubilo nekaj vojakov, pri Lijaku jedno žensko in jedno letalo je bilo razdejano. Bomo videli, kaj bo laški generalissimus Cadorna poročal o tem junaškem činu.« (Črniška kronika, 20. oktober 1915)

Posebno mesto na koncu oznanilne knjige zavzema zapis obiska tedanjega prestolonaslednika in poznejšega zadnjega

habsburškega cesarja Karla pod naslovom »Znamenit dan«: »V petek dne 24. sept. 1915 se je pripeljal v Šempas v avtomobilu prestolonaslednik nadvojvoda Karol Fran Josip nadzorovat naše hrabre bojvnike. Došel je ob 8 uri zjutraj in se je tu mudil do 11h. Spremljali so ga mladi nadvojvoda Josip, vojni poveljnik Borojevič, ekscelenca Lubko in drugi. Sprejeli so ga pa generalmajor Wurm, feldml. Winkler, grof Berthold, bivši minister zunajnih zadev, general Breit in drugi. K sprejemu je došlo tudi lepo število domačinov. Oba duhovnika, župnik Grča in kaplan Kodermac, upravitelj županstva Humar, nadučitelj Križman, učiteljica Cecilija Fajgelj, šolarji z malimi zastavicami v cesarskih, narodnih in deželnih barvah in mnogo ljudstva. Ob cesti in iz mnogih hiš so vihrale cesarske in narodne zastave. Pri uhodu na župnikov travnik, nasproti poštni lopi se je ustavilo sedem avtomobilov. Otroci so dvignili zastave in iz ust vsih civilistov je donel gromovit trikratni živio v pozdrav prestolonasledniku. Na travniku, kjer je bilo razpostavljeno

vojaštvo so se predstavili generali prestolonasledniku. V tem trenutku so se usuli okoli njih fotografi, da so od vsih strani fotografirali gručo poveljnikov. Zanimivo na tej sliki je, da prestolonaslednik in generali salutirajo z levico. Fotograf je namreč pri izvajanju slike steklo obrnil narobe.

Moštvo je bilo razpostavljeno po travniku. Na prvem mestu kompanija od 16. gorske brigade z generalom Kraftha. Potem so bili vojaki v oddelkih razpostavljeni po senožetih v polukrogu do ozeljanskega mostu. Prestolonaslednik je bil jako prijazen in je nagovoril vse posamezne, ki so nosili kako vojno odliko. Te je navadno vprašal, v kateri bitki in za kako dejanje so bili odlikovani. Potem je z vsem spremstvom generalov in štaba nadzoroval 16. gorsko brigado, ki jej je poveljeval general Breit in obstaja iz 92. in 17. polka. Ob tem času je privesljal italijanski zrakoplov čez Kras v Vipavsko dolino skoraj že nad naše vojaštvo. Ali močni pozdravi naših strelav so vplivali, da je hitro zginil z obzorja proti svoji domovini. Ob koncu razpostavljenih čet pod cesto pri Vinku Lebanu so se zbrali ljudje tamkajšne okolice in so prestolonaslednika pozdravili z navdušenim klicem »živio prestolonaslednik«, ki je bil vidno ginjen, dobre oči opazovalcev so baje videle, da se mu je solza vtrnila v očeh.

V tukajšnji divizije so zbrani vojaki raznih narodnostij. Prestolonaslednik je govoril z vojaki sploh v njihovem narodnem jeziku, nemški, madjarski, češki in hrvatski. Odšel je jako zadovoljen.

V spomin na obisk prestolonaslednika smo postavili pomenljiv spomenik. Z sopomočjo tukajšnjega divizionarja ekscelece Artur Winklerja se je popolnoma prenovila »Uta« vaškega studenca, dvignil se je izvir, napravila se nova lopa in okolica spremenila v mali park. Ta »Uta«, stoječa tik travnika, kjer je prestolonaslednik nadzoroval, postavljena v kamnu in cementu je dobila napis: »Karol Fran Josipov studenec.«

Oznanilna knjiga se zaključuje z oktobrom 1915. Naprej so strani izrgane iz zvezka. Pravzaprav so dodani lističi na pisemskem papirju, ki so nekakšna strnjena kronika dogodkov v Šempasu do poletja 1916. Župnik Grča je verjetno v oznanilno knjigo zapisoval do odhoda v begunstvo. Izgleda, da je nekdo nasilno iztrgal liste na koncu zvezka. Žal lahko o vzrokih le ugibamo.

Ob priliki prestolonaslednikovega obiska so na travniku pri Šempasu prenovili vaško vodno zajetje in postavili spominsko ploščo, ki je še danes ohranjena. (fotografirala Silvija Oberdank in David Erik Pipan v decembru 2004)

Viri:

- Status personalis et localis Archidioeceseos Goritiensis, leto 1915
- Župnijski arhiv Šempas, Nedeljska oznanila 1910 – ?
- Župnijski arhiv Šempas, Nedeljska oznanila 1918 – 1925
- Alojzij Novak, Črniška kronika
- Statistica delle campane asportate dalle provincie venete dai Germanici e dagli Austro-ungarici o distrutte nella zona di guerra, 2. popravljena izdaja, Tipografia San Marco, Benetke/Venezia 1919

ČEŠKI POLKI V PRVIH BITKAH NA SOŠKI FRONTI (2. DEL)

PRAŠKI 28. PEHOTNI POLK

Renek Šobora

Praški pehotni polk št. 28 (k.u.k. Infanterie Regiment Victor Emanuel III. König von Italien Nr. 28) je eden najznamenitejših čeških polkov. Pozimi, na prelomu iz 1914 – 1915, je na fronti v Karpatih večina vojakov tega polka prebežala na rusko stran. Zato je bil polk februarja s cesarskim ukazom razpuščen in njegova polkovna zastava je bila oddana vojaškemu muzeju na Dunaj. Podobno usodo je doživel tudi pehotni polk št. 36 iz Mladé Boleslavi, ki pa ni bil več obnovljen in so preostalo moštvo porazdelili med razne avstrijske enote.

Kasneje, spomladi 1915, je bil v madžarskem mestu Szeged sestavljen samostojni 4. pehotni bataljon 28. pehotnega polka, ki je bil takoj poslan na soško fronto. Zaradi hrabrosti vojakov tega bataljona in njihove predanosti cesarju je Franc Jožef I. z dekretom obnovil polk, ki se je na jesen leta 1916 ponovno pojavil na soški fronti v popolni sestavi.

V samostojnem 4. bataljonu 28. pehotnega polka je služil tudi Antonín Vild.

Antonín Vild (roj. 1895) je bil dne 5. marca 1915 vpoklican v smíchovském Narodnem domu (Smíchov je del Prage – op. prev.) in že 15. istega meseca nastopil v Pragi vojaško službo v 28. pehotnem polku. 19. marca 1915 je odšel skupaj z drugimi vpoklicanimi iz Prage v madžarski Szeged. Že v začetku junija 1915 je odšel 4. pehotni bataljon na italijansko fronto.

Antonín Vild se v svojem dnevniku spominja prve bitke na soški fronti:

»Potovali smo čez Ogrsko, Dolnjo Avstrijo, Dunaj, Štajersko in Krajnsko do končne postaje Prvačina na italijanski fronti. Tam smo izstopili z vlaka in smo bili razporejeni po vaseh v okolici Gorice. Ta dan se je cel naš bataljon vkopal ob Soči. V drugi polovici junija smo bili na fronti v kraju San Martino, nasproti mesta Gradišče. Meja med nami in Italijani je bila reka Soča in trasa železnice ob levi strani reke.

Dne 29. junija 1915 okoli 18. ure je začelo italijansko topništvo obstreljevati naše jarke. Do zadnjega trenutka je bil naš del jarka nedotaknjen. Naenkrat je padla italijanska granata kalibra 28 cm v bližino mojega tovariša Valeše in drobci te granate se mu je zapičil naravnost v prsi. Rjoveč je skočil Valeš v jarek, se usedel na zaboj z municijo za minomete in medtem ko sem ga obvezoval, je umrl. Ko je ponehalo sovražnikovo obstreljevanje, smo Valeša odnesli na bližnje obvezovališče, kjer je zdravnik lahko ugotovil le smrt. Pokopali smo ga na pokopališču 28. pehotnega polka. Žalostni smo se vračali nazaj v jarke po druge padle. Od 54 nas je v četi ostalo le 20 živih. Še naslednji dan smo odnašali

mrtve, zasute pod ruševinami jarkov. Italijani so nas sicer pri tem opravilu videli, a nihče ni na nas streljal. Ponoči je bila tišina. 1. julija 1915 so nas začeli Italijani ponovno obstreljevati. Nihče od nas ni čakal v jarkih, pač pa se je izgubil, kamor je vedel in znal.

Jaz sem zbežal brez vsega in se skril za debelo drevo v mali dolini. Bil sem sicer brez hrane, a na srečo sem imel vodo. Ob 13. uri je začel padati dež s točo, tako da se je dolina v trenutku napolnila z vodo, pol metra na visoko. Bil sem sicer pokrit s šotorskim krilom, vendar sem bil kljub temu takoj premočen do kože. Ko je nehalo padati, sem odšel do bližnje vasi, da bi se posušil in nabavil novo perilo. Komaj sem v zapuščeni hiši zakuril ogenj, sta prišla dva žandarja, Čeha, ki sta mi dala suho obleko in me poslala nazaj v zakope, vendar me nista prijela. V četi me sploh niso pogrešali, na njenem mestu je že bil domobranski bataljon št. 30 iz Moravske (del Češke republike – op. prev.).

Nekemu mrtvecu sem vzel puško in njegov nahrbtnik in tako sem imel spet potrebno vojno opremo. Poslali so nas ponovno v jarke, ki so bili polni vode. Do jutra smo zmrzovali. Zjutraj smo bili zamenjani, poslani smo bili v rezervo, kjer smo se na soncu nekoliko osušili. Popoldne je bilo v jarkih ponovno hudo, zato smo morali nazaj, na pomoč 3. kompaniji (stotnija – op. prev.), ki jo je vodil poročnik Žaloudek«.

3. julija 1915 je bil ostanek 4. bataljona 28. polka v jarkih zamenjan z madžarskim pehotnim polkom št. 61, odšli so v frontno zaledje do vasi Renče. Tam je bil bataljon popolnjen z vojniki pohodne stotnije pod poveljstvom stotnika Francla, ki je prispela iz Szegeda. Po kratkem počitku je bil bataljon ponovno poslan v boje k vasi Doberdob na Krasu in po par tednih premeščen v divizijsko rezervo v vas Ljubinj pri Tolminu. A počitek ni trajal dolgo. Dne 28. oktobra 1915 je bil praški bataljon na hitro poslan iz Ljubinja na fronto pri Tolminu, na položaje, na katere so bili v 3. soški bitki usmerjeni glavni italijanski napadi. V težkih bojih so bili tukaj uničeni po en madžarski, bosanski in češki polk (pehotni polk št. 98 iz Vysokého Mýta). Drugi dan bojov so Antonína Vilda zajeli Italijani.

Po zaključku bojov pri Tolminu so se »Pražani« vrnili na Kras, kjer so se borili na teritoriju med Devinom in Grmado. Na tem območju so ostali vse do preboja pri Kobaridu, 24. oktobra 1917.

O obdobju pred 6. soško bitko na Krasu v letu 1916 piše v svojem dnevniku tudi poročnik **Josef Marek**:

»Pri Devinu se fronta nasloni na železniški tunel, ki pri vsakem napadu zamenja gospodarja. Naprej se frontna linija dvigne na pobočje Krasa, s katerega Italijani nosijo svoje mrtve in ranjene. Še naprej se vzpne na vrh Grmade, kjer se razdeli v nekaj vzporednih in prečnih pasov. Na jugu se vidi modro morje s progo kopnega v daljavi: Capodistria (Koper – op. prev.), Izola in Piran, a med njimi sivozelene oljčni nasadi. Vojaki se pred pogledi iz izvidniških letal skrivajo v dolinah in jamah, ki so z dinamitom izkopane v skalo. Sonce praži, skala je razbeljena, soparno je kakor pred nevihto. Sedimo v kaverni in smo strašno žejni. Kavno smo že popili, vina ni, voda je topla.

Z nočjo vse oživi. Mule prinašajo kosilo, večerjo in vodo, ljudje se malo sprehodijo po celodnevni otrplosti. A tudi ponoči se tu ne moreš prosto premikati, veliki reflektorji razsvetlujejo temo. Ljudje in mule se plazijo po temnih globelih. Tema se zdi gostejša, ker nas osvetlujejo z reflektorji. Ko nas osvetli tak reflektor, v trenutku poležemo po tleh. Ponoči se hitro dela, kopljejo se jame, vrtajo skale, da bi se vanje v najstrašnejšem obstreljevanju lahko skril več sto ljudi. Tu in tam najdeš zapuščene topniške položaje, s katerih so odveli razbite topove. Naokoli je zemlja globoko razrita od topovskih granat, veliko jih tudi ni eksplodiralo. Tu so podzemne jazine in skromne barake. Italijani vejo, da so tu izpraznjeni topniški položaji, zato nam pošiljajo sorazmerno malo streliv. Mrtve nosimo na železnico, po kateri vozijo vagončki celo noč, odvažajo in dovažajo material.

V juniju je zelo lepo vreme. Soparno je in vroče. Ponoči se ne da spati. Stalne eksplozije stresajo zrak. Skale drhtijo, ko padajo granate na dovodne poti. Sorazmerno zatišje je ob svitu in popoldne. Sedimo v srajcah in smo vsi znojni. Hrana je, vendar prihaja hladna, meso smrdi po mrhovini. Po trhlji lestvi sem zlezal na svetlo za zaboj, s katerim dvigamo kamenje iz jame (kaverne). Dnevne straže so skrite na dnu zakopa. Gledam iz topniške opazovalnice, ki je izdelana iz betona. Vse je mirno, a ne za dolgo. Težke granate so začele

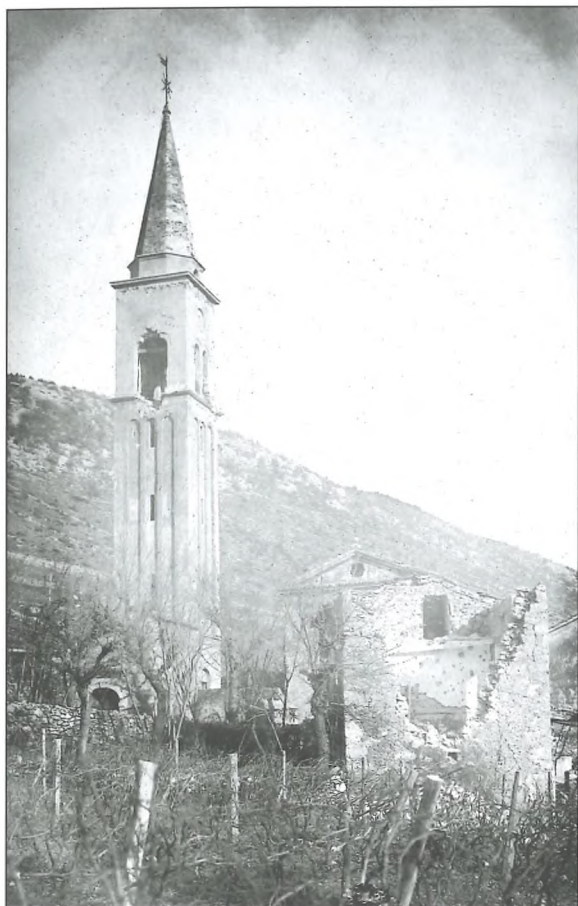
Natovarjanje sodov z vodo na avtomobil, Brestovica 1915 (zbirka Egon Valantič)

na gosto padati na položaje severno od nas. Mogoče je to priprava za napad? Granate najtežjih kalibrov drobijo trdi apnenec, zemlja trepeti.

Naprej teče fronta po vrhovih hribov, navzdol se mimo nedokončanih jarkov približa Brestoviški dolini. Spodaj so Jamlje, s severne strani se jih dotika Dol s cesto, ki pelje v Vipavsko dolino. Vas je v razvalinah. Za fronto linijo je raztegnjena vas Brestovica. Na strehah hiš, v zidovih, povsod so ogromne luknje. Ves trg in vaški vodnjak sta zasuta z ruševinami cerkvenega zvonika, ki ga je zadela granata. Vsak dan padajo na opustošeno vas granate. Do Brestovice vodi pot, po kateri se vleče kolona preplašenih konj, obteženih s sodi vode in zaboji. Tudi avto s sodi vode vidim. Tukaj je mnogo Čehov in čeških regimentov. Pražani, Plzenčani, Šlezijci... Skupaj z njimi so tu Romuni in Slovenci. »Osemindvajseti«, »praški otroci« tukaj na tej kamniti planoti s krvjo perejo sramoto svojega polka.

V šesti ofenzivi v avgustu 1916 je uspelo Italijanom na Krasu prebiti avstrijsko obrambno črto in zavzeti sorazmerno veliko ozemlje. Vendar je braniteljem začasno uspelo ta prodor zaustaviti. Josef Marek o tej bitki piše:

»Večer, po stezi smrti odidemo kot okrepitev na položaje. Nad nami eksplozije šrapnelov, svinčenke padajo po okoliškem grmovju. Mož za možem korakamo, oglušeni od eksplozij,

Brestovica med prvo svetovno vojno
(zbirka Roberto Lenardon - Dolomitenfreunde)

otopeli, utrjeni. Tisti, ki je zadet, ostane kar tam, kjer ga je doletela smrt. Končno se zbere stotnija pri vodstvu bataljona v jami, kjer je neznosen zrak. Poveljnik nam razloži situacijo. Našega pol bataljona dobi ukaz za protinapad. Italijani so s svojimi enotami globoko zarezali v našo linijo, treba jih je pregnati in obnoviti linijo. Jurišni oddelek pod vodstvom madžarskega komandanta napade prvi, za njimi pa mi. Okrog ušes letijo krogle pušk in mitraljezov. Nekje v daljavi so se prebudili topovi in minometi. Planota gori.

»Zurück!« kliče madžarski komandir, po telefonu sporoča o izgubah, napada ni mogoče ponoviti. Italijanski topovi s točnimi streli obstreljujejo naše položaje. Imamo velike izgube, potrebujemo okrepitve.

Čez dan so postavljene samo straže, mi smo skriti v kaverni, kjer je neznosen smrad. Dim, kri, iztrebki, kričanje ranjencev, ki so se z zlomljeno hrbtenico privlekli umret v kaverno – med svoje. Poveljniki se menjajo, spijo na golih deskah, če je to sploh spanje. Ni ne vode in ne hrane. Kad za vodo,

postavljena v kaverni, je izpraznjena do dna, smrdi po gnilobi. Zaboji s konzervami so že zdavnaj prazni. Vročina. Iz kaverne ni mogoče oditi. Italijanski mitraljez je postavljen tako, da meri naravnost na vhod. Naša posadka je sestavljena iz telefonistov, sanitejcev, nekaj častnikov, nekaj slug in ordonanc in okoli petdeset vojakov.

Na desno imamo povezavo z našimi četami, na levo ne vemo, kdo je. Najstarejši poveljujoči sporoča poveljstvu situacijo in prosi za okrepitve. Telefon hrešči ... Zbledeli obrazi, otopeli pogledi, ugasle oči ... Vsem je že vseeno, kaj bo. Smrtna utrujenost in otopelost... Proti poldnevu se neki stotnik s preostankom zdravega moštva prebije do italijanskih položajev, a morajo se umakniti, italijansko topništvo jih obstreljuje z vseh strani. Privedejo italijanskega kapetana mitralješkega oddelka in dva poročnika, prinesejo tudi nekaj sira in par limon. Naš poročnik vzame lep daljnogled in revolver. Še nekaj drugih ujetnikov in častnike odpeljejo k bataljonu.

Popravljajo se pretrgane telefonske povezave. V kaverni je težek zrak... Poveljnik korpusa pošilja pohvale vojakom za hrabro bojevanje.

Pišem izgube ... O tem se nič ne ve, drugi leži s prestreljenim trebuhom, kriči in že zapre oči ... Ni mu pomoči ... Tam v zasutem jarku se je še dopoldne dvigala roka in iskala pomoči ... muhe so se pasle še po živih telesih, kri je odtekala in z njo tudi življenje - misel je poletela domov, na vas, k svojim ... Večer je legel na hladna trupla ...«

Poleg bojnih naporov so vojaki na Krasu trpeli tudi neznosno žejo. Pogosto jih je privedla na kraj pameti. Mnogo vojakov 28. pehotnega polka je zelo težko gledalo iz jarkov na Grmadi na morje, ki je bilo oddaljeno komaj slab kilometer. Kako grozen občutek, gledati v vodo in prestajati tako (strašno) žejo. Pri oskrbovanju prvih linij je imela vedno prednost oskrba s strelivom. Nosači, ki so celo noč nosili strelivo, običajno do jutra niso uspeli prinesiti hrane in pijače. Tak primer se je zgodil tudi v 2. bataljonu 28. pehotnega polka, ko vojaki niso dobili hrane in pijače tri dni.

Josef Marek se spominja:

»Soparno, vode ni, brinove jagode ne pogasijo žeje. Vročina ko v peči. Apneni prah sili v oči. V cisterni je na dnu še nekaj vode, a na njej plava golazen, prah in smeti - je to sploh še voda? Sovražnik že od večera obstreljuje cesto. Avtomobili ne morejo pripeljati vode. Konji umirajo – ljudje – ljudje zdržijo. Italijani besno obstreljujejo Grmado, s topovi, minometi, mitraljezi. Končno jim uspe zavzeti našo prvo linijo. Rezerve so uničene v protinapadu.

Z vrha Grmade je videti Doberdobsko jezero, suho je in poraslo z zelenim sluzom. Žeja, strašna žeja, vse bi dal za kapljico vode. Neskončen dan. Tudi ponoči našim ne uspe prinesiti vode, oskrbovalno kolono so napadli Italijani. Neskončna noč. Svita se. In tako bi pili!

Jezik se lepi, pred očmi se megli. »Vode, vode!« kričita dva razcapana vojaka.

»Pustite nas do Brestovice po vodo k cisternam!«

Nesmiselno jima je prigovarjati, naj ne hodita. Do vode je uro hoda, na vsakem koraku preži smrt. Topovi streljajo na pot. Ni ju bilo mogoče prepričati. Vzameta prazne čutarice in odideta po poti smrti. Zgubita se v grmovju, spuščata se v dolino...

Nikoli več se nista vrnila - življenje za vodo!«

Josef Marek je bil zajet v 9. soški bitki. Tega dne se spominja tako:

»...privedejo trideset debelih Italijanov, strahopetcev. Pripravljajo se napad. Pride poveljnik z nekoliko vojakov. Celo noč so blodili po stezah. Njega so poslali v protinapad? Svita se že. Telefon molči. Streljanje na levi. Sonce je vzšlo. Straže so se vrnile... Eksplozija ročne bombe in dim. »Alarm! Alarm!« Nobeden se ne gane. Vstanem, vtaknem kapo v žep, nataknem čelado na glavo. Cigarete dam v torbo, okoli vratu vojaško karto. Stopim iz kaverne. Pred mano stoji mlad italijanski vojak z revolverjem in kriči: »Avanti! Avanti!« Tečemo do italijanskih jarkov...«

Taki so spomini na bitke na Soči dveh čeških vojakov 28. pehotnega polka. Prvotno je bil to čisto češki polk. Vse pogosteje so ga dopolnjevali z vojakov drugih narodnosti. Tako je v njem služilo tudi nekaj Slovencev, eden izmed njih je bil Ivan Kovačič, katerega spomine je zapisal Vili Prinčič, objavljeni pa so bili v prvi številki revije Na fronti.

Na koncu prispevka bi hotel spomniti še na eno zanimivo akcijo 4. samostojnega bataljona 28. pehotnega polka v 9. soški ofenzivi pri Gorici. Bataljon je bil v tem obdobju v sestavi 58. pehotne divizije. Koncem oktobra 1916 se je moralo južno krilo avstro-ogrske obrambe na Krasu umakniti pred italijanskimi napadi. Obrambna linija je tekla od Rožne doline, preko Vipave, Lokvice, Jamelj na Flondarski vrh. Avstrijsko situacijo na tem sektorju pri Rožni dolini je oteževalo dejstvo, da so Italijani dobili v roke strateško pomembne vzpetine na Markovem hribu (kota 171), od koder so nadzorovali dostope do Gorice z vzhoda. Avstrijsko poveljstvo je zato izdalo ukaz, da je treba te pomembne strateške pozicije zopet pridobiti. Ta naloga je bila poverjena 4. bataljonu 28. pehotnega polka in jurišni stotnji 2. lovskega bataljona iz Hradce Králové (ta bataljon se je boril na soški fronti od maja 1916). Napad obeh enot je bil načrtovan za četrto uro zjutraj 14. novembra 1916. Po izdelavi prehodov v žičnih ovirah se je uspelo češkemu vojakom prebiti do prvih italijanskih jarkov, ki so jih zasedli v boju mož na moža. Presenečeni Italijani (brigada Rovigo) niso bili sposobni vzdržati tega nenadnega napada in so se umaknili v drugo linijo. Čehi pa so nadaljevali s prodiranjem in so zasedli tudi to linijo ter zajeli okoli 480 italijanskih vojakov in vplenili pet mitraljezov. V pridobljenih jarkih so Čehi uspešno zavrnil tudi pet italijanskih protinapadov. Dne 21. novembra 1916 se je za ta uspeh zahvalil tudi sam poveljnik XVI. korpusa general Wurm.

Iz češčine prevedel **Simon Kovačič**

Literatura:

- René Šobora: Soča, smaragdová řeka, Valašské Meziříčí, 2002
- Zborník (sborník) Cestami odboje, Praha, 1926
- Josef Fučík: Soča, Praha – Litomyšl, 1999
- Na fronti, revija za vojaško zgodovino št. 1, 2001

KORNEL ABEL – POLETJE 1916 NA DOBERDOBSKEM KRASU

Vili Prinčič

Pred nekaj leti je izšla knjiga Kras, ki je nastala na podlagi zapiskov stotnika avstro-ogrske armade Kornela Abela. Avtor teh zapiskov zelo vestno in natančno opisuje dogodke na doberdobskem Krasu v poletnih mesecih 1916. leta pred in po padcu Gorice. Po zasedbi Gorice, 9. avgusta, so avstro-ogrske enote zapustile tudi doberdobski Kras in zasedle nove položaje na komenski planoti. Enoti, v katerih je služil stotnik Kornel Abel, so bili zaupani položaji pred Jamljami, od kote 144 preko jamelske kotline pa do kote 208 blizu Nove vasi. Te položaje je tedaj branila 238. brigada, ki so jo v glavnem sestavljali Avstrijci in Čehi, kasneje pa so se jim pridružili še vojaki romunske narodnosti. Iz izredno zanimive knjige, ki je izšla v nemškem jeziku in je bila prevedena tudi v italijanščino, povzemamo daljše poglavje, ki govori o strašni žeji, ki je mučila vojake v strelskih jarkih in pa obupne poskuse za oskrbo bojnih položajev z vodo. Tako pripoveduje stotnik Kornel Abel:*

Kras gori. Že od ranega jutra sonce bije na vsak kamen, da je povsem razbeljen. Sončni žarki padajo navpično na zemljo ter sušijo liste na drevesih, ki zadobijo temnejšo barvo. Trava postane rumenkasta, kot če bi lasje osiveli zaradi nenadnega strahu, in če se je dotakneš, se zdrobi, kot bi bila steklena. Zdi se, kot da bi sonce zakrivali njegovi lastni žarki in da ga človek občuti le kot nekaj, kar gori in vre, kar v zlobnih valovih prodre nebeški obok.

Pod nebeškim svodom, ki pritiska na zemljo kot nekaj velikanskega zvon in zaduši sleherni sapico zraka, se pripeka stopnjuje in preide v nepremično soparo. Vročina se odbija od sonca na kamenje in obratno. Pri tem nastane neka nevidna steklena stena, ki ne pusti dihati.

Med dvojnimi sevanjem, sončnim in tistim z razbeljenega kamenja, zgleda vsaka stvar temna in ožgana. Tudi drevesa so črna. Kot da bi šlo za dolge rdeče kače, se vijejo steze med kraškim grmičevjem in med kupi kamenja. Z morja se dviga meglica, njena površina pa se blešči kot zglajeno jeklo. Sleherni šum ima zdrobljen in krhek odmev. Velika planota se lesketa in plamti, kot da bi sončni žarki padali na milijon ogledal in so prava muka za razvnete oči. Kraške doline se spreminjajo v pravcate kotle, ki lovijo vso moč sončnih žarkov. Od zadnjega dežja vlažna trava, izpareva meglice, ki lebdiijo pred vhodi v kaverne. Med skale, vzdolž kraških zidov, v plitve jarke, v vsako globel, v vsako najmanjšo gubo v zemlji, se naseljuje ta pripeka, tako da postaja Kras prava peč s stalno toploto.

Možje se ne morejo izogniti tej vročini in težko dihaajo že v zgodnjih jutranjih urah. Z odprtimi usti iščejo vsaj malo hladu. Jezik je poln goste slin in v ustih oteče, tako da postane požiranje prava muka. Roke so lepljive in otekli prsti kar bingljajo z dlani; koža je izsušena, kajti telo nima več potrebne vlage, ki bi jo oddajalo; ni je dovolj niti za potenje. Zdi se, kot bi uniforma na izmučenem telesu tehtala težke kilograme in vojaki si odpenjajo ovratnike, ki kot nekakšni oklepi pritiskajo na vratne žile. Koža se vname, ko se obno drgne tekstil, ves otrdel od znoja. Oči so vnete, rdeče, organi v globokih očesnih votlinah ne zdržijo več strašne svetlobe, ki jo povzroča dnevna pripeka. Oslepljujoča luč prodira vsepovsod, prodre do možganov, skozi zaprte veke, tako da ima človek privide in videva svetleče in žareče kroge.

Sodi za vodo so že zdavnaj prazni. Vodo iz čutaric so vojaki spili že jutraj. Na začetku pazljivo in v majhnih požirkih, preostanek vode pa hlastno in na dušek. Tudi ko vode že zdavnaj ni bilo več, so izsušeni jeziki iskali osvežitev na kovinskem grlu čutaric. Čez dan pa so tudi čutarice postale razbeljen predmet.

Tam daleč za nami je slišati ritmični ropot. Gre za vodno črpalno v Doberdobskem jezeru. Tam se nahaja sveža in osvežilna voda, ki jo po ceveh pošiljajo do strelskih jarkov. Cevi so postavljene na živo skalo, na odprtem. Vodno omrežje je improvizirano, kot je pač improvizirano vse, kar se nahaja na kraškem bojišču. Vodovod so zgradili na brzino in so uporabili dinamit, tudi v času, ko je bila v teku bitka. Cevi so postavili v vsej naglici in brez pravega načrta, kajti če bi morali kopati kanale za cevi, bi izgubili preveč časa. Železne cevi se na soncu povsem razbelijo in voda, ki teče skoznje, postane vroča in hlapa. Vsemu temu navkljub pa se k pipam vedno priplazi veliko vojakov, ki upajo na osvežilno pijačo. Ko pa odprejo pipo, privre na dan vrela voda, ki vojaku včasih opeče roke. Kljub temu si vojaki napolnijo čutarice in druge posode s to vrelo tekočino in jih odnesejo v kaverne v upanju, da se bo voda vsaj nekoliko ohladila. Vsekakor gre za tekočino, ki napolni želodec. Človek ima občutek da pije, medtem ko si želodec le napolni s paro; vendar se na ta način človek vsaj poti in ne dobi sončarice.

V strelskih jarkih, ki se vijejo po grebenu hriba Kosič, kraljuje peklena vročina. Gre za bojne položaje, ki so stalno izpostavljeni sončnim žarkom. Jarki niso globoki in so povsem brez kritja pred neusmiljenimi žarki, ki dosežejo vsak, še tako skrit kotiček. Nad tlemi stalno lebdi nepremična modrikasta meglica sopare. Izstrelki so povsem uničili cevi za dovod vode.

* Avtor je namenoma ali morda pomotoma napisal 238. brigada, saj se je na tem območju takrat bojevala 17. pehotna brigada. (op. ur.)

Sam bog ve, v katerem skladišču se nahajajo nadomestne cevi, tu v bližini jih prav gotovo ni.

Vojaki so v glavnem zapustili jarke in našli zatočišče v slabo poraščeni dolinici na hrbtni strani grebena, to se pravi na predelu, ki je skrit očem sovražnika. Vsepovsod kot prikazni mrgolijo sence; da bi se obvarovali pred soncem, so vojaki razpeli svoja šotorska krila. To pa povzroči še hujšo toploto, kajti nepremočljivo platno deluje kot pokrov, pod katerim se vojaki dobesedno kuhajo.

Vojaki se premikajo sem ter tja, kot da bi jih napadla mrzlica. Skušajo se skriti za skalami, kjer je ostalo še nekaj vlage, zavalijo se v suho travo ali se naslonijo na debela drevesa, ki so vsa prerešetana od izstrelkov. Najbližji sod vode se nahaja kak kilometer stran in ta razdalja se zdi v takšni vročini petkrat daljša. Nesmiselno bi bilo podati se do sode, ki je najbrž že prazen in se potem vrniti ... V takih dneh se celo dogaja, da močje pijejo lasten urin.

V zaledju, kjer se nahajajo topovske postojanke, pionirske enote kopačev in poveljstvo brigade, so cevi namestili pod debelim slojem kamenja, ker so imeli čas vse to pripraviti. Imajo čisto in hladno vodo. S to vodo škropijo lesene barake in drevesa v dolinah, ki jih niso še dosegli izstrelki. Ta drevesa so še zmeraj zelena. Moštvo je v senci, vodo si natočijo, kadar se jim zljubi, in pijejo, kadar so žejni. Tisti, ki so zraven črpalk, so si zgradili pravcate kamnite hišice ob izviru na doseg roke. Lahko se tudi kopajo v jezercu, ki ga pred sovražnikom zakriva gosto trsje; tako si lahko osvežijo prepoteno in toplo telo. V svežih kletih neke kmetije, ki se nahaja kake štiri kilometre stran in ki jo obkrožajo mogočna drevesa, imajo skladišče piva, vina, sira in klobas. Novico o tem zakladu so v prve bojne položaje prinesli vojaki, ki se plazeče premikajo vzdolž nizkega zidu dohodnega jarka in s seboj nosijo toliko čutaric, kolikor jih morejo nesti. Pločevinasti tovor žvenklja, kot če bi se na Krasu odvijala dirka okostnjakov.

Ti nosači čutaric prihajajo vzdolž zidu iz vseh odsekov fronte ter se zbirajo pri kmetiji in pri topovski bateriji. Prihajajo silno utrujeni in izmučeni v uniformah, ki so povsem potemnele od znoja. In tam najdejo še druge »tatiče« vode. Pride tudi do burnih razprav in preprirov. Vsakdo želi biti prvi, vsakdo je bolj žejen od ostalih.

Včasih se zgodi, da se črpalka pokvari. In to se dogaja prav v dneh, ko je vročina najbolj neznosna. Dokler ne poskrbijo za popravilo, postavi poveljstvo ob napravo oboroženo stražo, ki po potrebi s silo odganja vse tiste, ki bi se kljub okvari želeli oskrbeti z vodo.

Po vseh težavah, ki jih je povzročala slaba preskrba z vodo, je poveljstvo brigade sklenilo, da napravi konec tem nevšečnostim in je zadevo temeljito proučilo. Na poveljstvu so prišli do spoznanja, da bi bilo za dva bataljona vojakov, ki sta bila v prvih bojnih položajih, potrebnih tisoč litrov vode na dan. Za to bi potrebovali petdeset posod in kakih dvajset tovornih živali, ki bi prenašale posode s po petdeset litri vode vsaka. Območje, valovito in ponekod prekrito z grmičevjem in drevjem, bi nudilo živalim vsaj delno kritje. Če bi korakale v dvestometrskih presledkih, bi moral sovražnik uporabiti velikanske količine streliva, da bi zadel posamezno žival, kar pa se mu nikakor ne bi izplačalo. Zamisel se je izkazala za pravilno in vojaki od tistega dne niso več trpeli neznosne žeje.

Enota Bošnjakov, zadolžena za oskrbo z vodo (zbirka David Erik Pipan)

»CAPITANO« ONORIO CASELLI – SPOMINI NA VOJNO 1915-1918

Pred par leti, natančneje avgusta 2002, sem imel čast, da sem na območje Mrzlega vrha in Slemenca pospremil gospoda Alberta Caselli-Lapescija, čigar ded se je kot častnik italijanske vojske med prvo svetovno vojno boril prav na omenjenem območju. Med dedkovo zapuščino je Alberto našel zajeten kupček vojaških dokumentov in dnevnih poročil, ki so se nanašali na boje na območju Slemenca in v okolici Asiaga. Ohranjene dokumente je kasneje uredil in objavil v knjižni obliki. Med prijetnim dvodnevним druženjem pa me je obvestil, da hrani tudi beležko, v katero je njegov drugi ded Onorio leta 1978 v 88. letu starosti zapisal svoje vojne spomine. V beležki je devet pisanih strani in ročno risana skica z označenimi artilerijskimi položaji na območju prelaza Vezzena, priloženih pa je tudi 23 fotografij, ki jih je posnel Onorio, oz. prikazujejo njega in so jih posneli njegovi tovariši. Z veseljem je pristal, da ohranjene zapiske, ki še niso bili objavljeni, objavimo v naši reviji.

Onorio se je rodil v Savoni leta 1890, diplomiral je leta 1909, vojaško službo pa je opravljal v letih 1911-1913 v trdnjavi »Forte di San Benigno« v Genovi, kjer si je pridobil čin podporočnika trdnjavskega topništva.

»Mobiliziran sem bil spomladi 1915 in ker sem imel čin podporočnika trdnjavskega topništva, sem bil takoj poslan proti avstrijski meji na območje Porta Manazzo v neposredni bližini prelaza Vezzena na planoti Lavarone - Folgaria - Luserna. Dne 24. maja 1915 je moja baterija (4 topovi kal. 149 mm) odprla ogenj proti avstrijskim okopom pri Luserni. Iz bližnje avstrijske trdnjave (Werk Lusern) so takoj odgovorili s hitrostrelnimi topovi kal. 105 mm, ki so jih imeli nameščene v oklepni kupolah. Tukaj smo imeli prve mrtve in ranjene topničarje, ki smo jih za silo oskrbeli in naslednjo noč prek doline Val d'Assa odpeljali v Asiago.

Glede na to, da v boje nismo mogli uspešno posredovati, ker smo bili od sovražnika preveč oddaljeni, so me avgusta 1915 premestili na bojni položaj v kraj Marcai di Sotto, kjer sem prevzel poveljstvo nad baterijo zastarelih topov, še z bronasto cevjo, kalibra 87 mm.

Kasneje smo bili premeščeni na fronto pri Soči. Aprila 1916 sem bil v vlogi poročnika, poveljnika sekcije topov vrste 149G podrejen stotniku Oscarju Natelliju v Aiellu pri Palmanovi. Tam je našo baterijo prvič napadlo avstrijsko letalo, ki ga je pregnala baterija 75 mm topov. V naslednjih tednih se je celotna naša baterija s topovi 149G v etapah premaknila skozi Verso in Marciano v Koprivo ter od tam obstreljevala avstrijske položaje na Podgori.

Konec maja 1916 je bila naša baterija zaradi posledic velike avstrijske ofenzive na planoti Asiago premeščena iz Furlanije v Vicenzo in od tam na položaje na planini »Malga Val del Gatto«. Bil sem stotnik, poveljnik baterije in streljali smo na Avstrijce, ki so se vzpenjali s prelaza »Passo Buole« in iz smeri »Coni Zugna« (levo od Schia in jugozahodno od Pasubia). Avstrijci so bili s težkimi izgubami zaustavljeni. V tem času je bil stotnik Natella povišan v majorja ter premeščen v višje poveljstvo. Svoje mesto je prepustil drugemu majorju, starejšemu od njega, grofu Salimbeni iz Modene. Grof Salimbeni di Sassela se je z vsemi podrejenimi častniki udobno namestil v vili grofa Papadopoliya in

Kapetan Onorio Caselli s skupino častnikov in podčastnikov, julij 1917

jaz sem ostal tam do oktobra 1916. Takrat so me premestili k 1. polku trdnjavskega topništva v Genovo, kjer sem prevzel mesto inštruktorja za nastajajoče nove oddelke. In za tisto leto se je zame vojna končala.

Zlom pri Kobaridu

Bil sem stotnik, poveljnik 663. baterije oblegovalnih topov, opremljene s štirimi topovi 149A, ki smo jih imeli na položajih pri vasi Deskle. Po italijansko smo kraj imenovali »Vale ciliegia« (dolina češenj), zaradi češnjevih dreves, ki so rasla raztresena vsepovsod. Vas je ležala na levem bregu srednjega Posočja.

Prišel je ukaz od »poveljstva grupe« (polkovnik Alfredo Cannoniere), da se moramo z našimi orožji premestiti na območje Bask ob vznožju Kobileka, da bi od tam obstreljevali položaje, ki jih je poveljstvo zaradi oblike terena imenovalo »osso di morto« (mrtvaška kost), in da bi na tak način preprečili napredovanje sovražnika iz Čepovanske doline. Ta operacija je bila nujna, da bi omogočili naši pehoti zavzetje Banjške planote.

Za izvedbo tega transporta smo se spustili v Plave in se s topovi v transportnem stanju (razstavljene na tri dele) povzpeli po pobočju Vodice, kjer smo naleteli na kupe naših padlih vojakov, ki so se žrtvovali v prejšnjih ofenzivah. Avstriji so v tem času ponovno zavzeli Sabotin* in Sveto goro, ter usposobili

učinkovito opazovalnico. Takoj ko smo odprli ogenj na naše cilje, so nas napadli in nam poslali nekaj izstrelkov kalibra 305 mm. Naša baterija je bila takoj zadeta v polno in imeli smo mrtve in ranjene, med njimi enega narednika - poveljnika topa. Pri tem napadu me je zasul kup kamenja in zemlje, iz katerega so me takoj rešili tovariši, zaradi silovitosti eksplozij in zračnega pritiska pa sem utrpel hude poškodbe sluha. Ker nisem bil več sposoben poveljevanja pri obstreljevanju »mrtvaške kosti«, je poveljstvo nad preostankom baterije prevzel moj namestnik, poročnik Montalto-Lacorcia. Po tem žalostnem dogodku so me z reševalnim vozilom prepeljali v bolnišnico San Osvaldo v Vidmu (20. 10. 1917).

V tem času so Avstriji prodrli po dolini med Matajurjem ter Mrzlim vrhom in pod poveljstvom nemškega poročnika Erwina Rommla premagali upor naše obrambe ter se razkropili po Furlaniji. Meni pa je na srečo uspelo uloviti vlak, ki je bil poln častnikov in vojakov in se z njim odpeljati celo do Bologne. Tam sem se namestil v hotelu »Brun« in sanitejci so mi dali dovolilnico za okrevanje ter me zaradi utrpelih poškodb proglasili za nesposobnega za vojne napore.

Po okrevanju sem se vrnil v Genovo, kjer sem prevzel poveljstvo čete, ki je skrbela za skladišča 1. polka trdnjavskega topništva. In tako se je končalo moje življenje na področju vojaških operacij in po različnih premestitvah, kjer sem poveljeval različnim baterijam med šolanjem, sem postal poveljnik zbirnega taborišča za avstrijske vojne ujetnike, ki je bilo v kraju Cicagna v bližini Genove. V tem času sem se poročil (15. aprila 1918) in leta 1919 dokončno zaključil vojaško kariero.«

Skupina italijanskih vojakov v Ločniku ob minometu. Fotografiral kapetan Onorio Caselli.

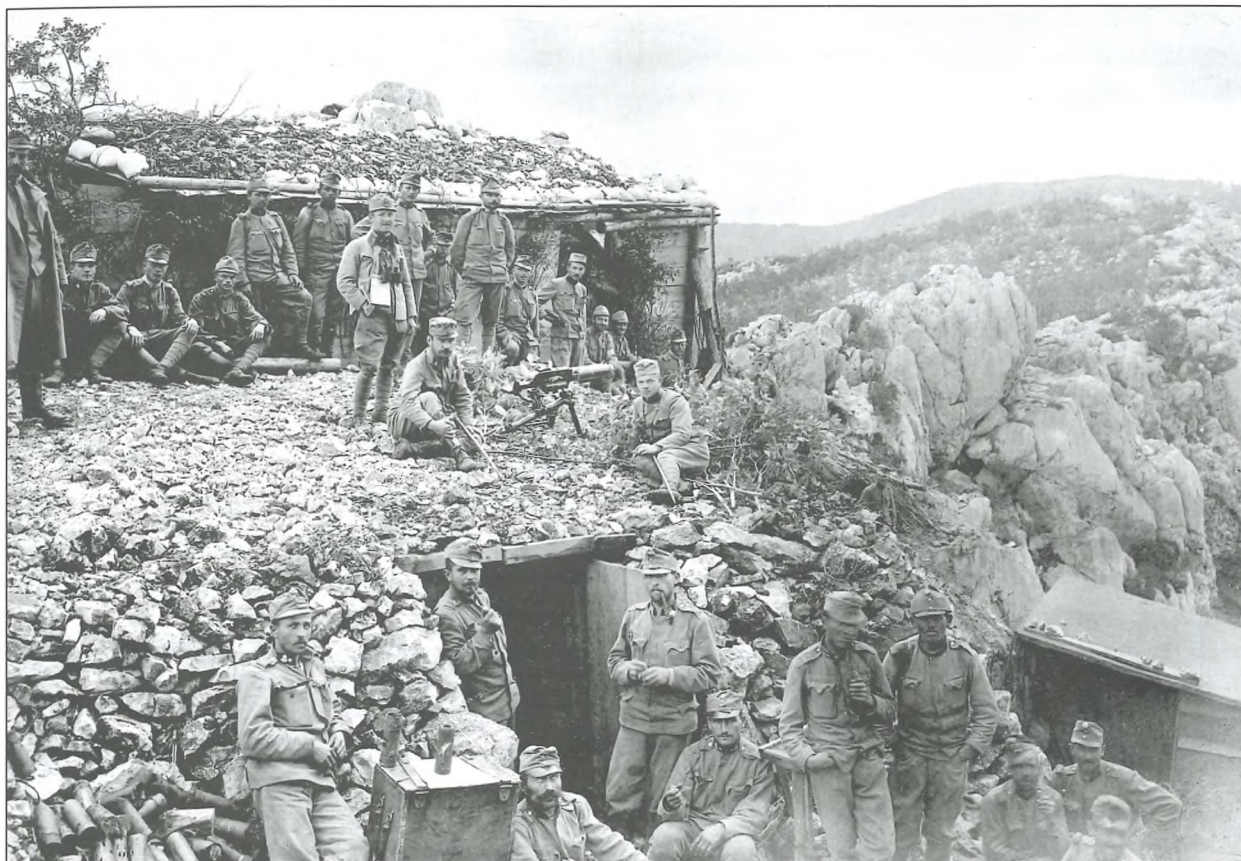
* Pisec dnevnika je navedel napačen podatek; Italijani so Sabotin zasedli že avgusta 1916.

Stotnik Onorio Caselli, vitez Vittoria Veneta in polkovnik artilerije (častni naziv) je umrl v Genovi oktobra 1981. Nekaj let pred smrtjo pa je utrgal pozabi drobec krvavih dogodkov iz let 1915-1918.

Pripravil David Erik Pipan

»POP - BOJEVNIK«

Jozo Džambo

Avstro-ogrska strojnična enota na Sabotinu (zbirka David Erik Pipan)

Ludwig Windisch-Graetz, avstrijski plemič in vojaški poveljnik, nam je v knjigi svojih spominov zapustil zanimivo zgodbo s soške fronte. V četrti soški ofenzivi, ki je potekala od 10. novembra do 11. decembra 1915, je bil s svojo enoto na območju med Sabotinom in Pevmo. Nasproti 10.000 Madžarom je stalo 75.000 italijanskih vojakov, a številčna premoč ni bila dovolj, da bi Italijani prodrli na tem odseku fronte.

Po tej bitki je k nam prišel poveljnik Soške armade feldmaršal Borojevič, da bi podelil odlikovanja najuspešnejšim branilcem.

Pod Sabotinom smo postrojili preostanek naše brigade – okoli 4.000 ljudi – pripravljen je bil tudi oltar za izvajanje svete maše. Nekaj dni pred tem je prišel v poveljstvo brigade za brigadnega vojaškega kurata neki zelo mlad, plašen, plavalasi duhovnik. Ravnokar je končal bogoslovje v Budimpešti, vse nas je skrbelo, kako se bo ta deček znašel v tem pekl.

Vojaški pregled je bil končan in ravno ko je začela maša, ki jo

je daroval ta mladi kurat, pater Sárközi, je začelo italijansko topništvo, ki ga je o tem zboru verjetno obvestila letalska izvidnica, neusmiljeno streljati na nas z največjimi in srednjimi kalibri. Enote smo nekako uspeli umakniti s tega mesta, mi iz poveljstva pa smo se skupaj s feldmaršalom umaknili v poveljniško zaklonišče.

Kurat je ostal pri oltarju, sredi detonirajočih granat in šrapnelov. Svoje ministrante je poslal na varno, sam pa je z mirnim dostojanstvom dalje opravljal obred, ne meneč se za grmeče eksplozije in granate, ki so letele z leve in z desne preko malega oltarja. Kot po čudežu sta ostala oltar in duhovnik nedotaknjena.

Več kot četrt ure je še trajala ta neobičajna služba božja. Na koncu je pater Sárközi mirno opravil še zadnje molitve, podelil blagoslov in počasi, s kelihom v roki, skozi ognjeno točo krenil proti naši kaverni. Le nekoliko trenutkov za tem je 15-centimetrska granata zadela oltar in ga zdrobila na tisoče koščkov.

Feldmaršal Borojevič je bil znan po tem, da ni dal veliko na

R. Balogh phot. 1917.

Avstro-ogrski vojaški kurat daruje mašo v neposrednem frontnem zaledju. Razglednico založil fotograf R. Balogh, 1917 (zbirka Simon Kovačič)

verske zadeve, vendar je v tem trenutku ta trdi vojak padel na kolena. Pater Sárközi je vstopil v naše zaklonišče nam s svetim kelihom v rokah podelil božji blagoslov. Feldmaršal Borojevič mu je poljubil roko.

Pater Sárközi je bil edini vojaški duhovnik, ki je bil odlikovan v prvi svetovni vojni z Vojnim križem za zasluge z vojno dekoracijo in meči. Od takrat naprej so ga ogrski vojaki na Soči imenovali »Csata pap« – »pop-bojevnik«.

Pater Sárközi je padel v 10. bitki na Soči, ko je v prvih bojnih vrstah nudil zadnjo uteho svojim ranjenim soborcem.

Iz knjige: Ludwig Windisch-Graetz, Helden und Halunken. Selbsterlebte Weltgeschichte 1899–1964, Dunaj, 2. izd. 1967, str. 93–94.

Za objavo pripravil **Simon Kovačič**

Avstro-ogrski vojaki pri verskem obredu (zbirka David Erik Pipan)

UTRINKI IZ ZALEDJA

Brane Tušar

Pred leti sem pogosto obiskoval Dolenjo Trebušo, manjši kraj med Tolminom in Idrijo, ki se stiska med Idrijco, na drugi strani pa med pritoka Trebuš'co in Hotenjko. Prijatelju sem kot dijak in kasneje kot študent pomagal pri raznih delih. V prostem času pa je napočilo »mojih pet minut«. Poleg namakanja v omenjenih vodah sem večino časa porabil za brskanje med zapuščeno »šaro« in za stikanje med ruševinami opuščenih hiš. Takrat sem se zadovoljil z rjastimi ostanki granat, deli vojaške opreme ipd. Tega se je našlo še povsod kar precej in tudi z lastniki ponavadi ni bilo težav, če sem prosil za te predmete. Pri prej omenjenem prijatelju sem tudi prosil za pregled polic, na katerih je hranil staro kramo in so dajale že na videz upanje, da skrivajo veliko zanimivega. Ni bilo zaman. Našel sem meni najzanimivejšo najdbo v tistem času, na stotine ohranjenih negativov na steklu. Z dovoljenjem lastnika sem jih pregledal ter izločil tiste, ki so prikazovale osebe v uniformah ter nekaj motivov iz zgodovine kraja in še nekaj etnoloških in tehničnih posebnosti. Pri mojstru fotografije, ki še ima opremo za

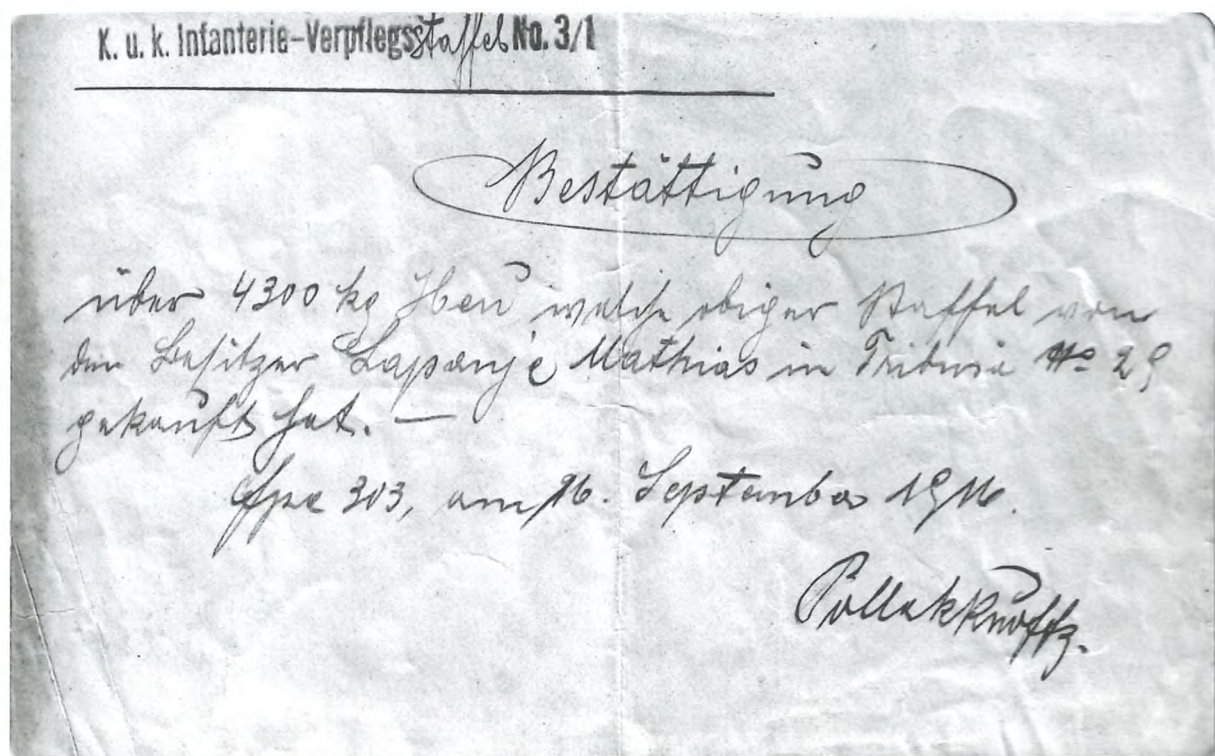
izdelavo kontaktnih črno-belih fotografij, sem dal izdelati fotografije in del teh je bil že objavljen v različnih virih, nekaj kopij sem priskrbel tudi prijateljem zbiralcem. Niso pa te fotografije predmet tokratnega zapisa (čeprav so zanimive in kvalitetne), saj so bile posnete po koncu prve svetovne vojne in po italijanski zasedbi Primorske. Bralcem bi rad predstavil zgolj nekaj utrinkov, ki bodo morda komu zanimivi ali pa bodo celo dopolnili vedenje o zaledju soške fronte.

Med negativi, ki sem jih našel pri prijatelju, so bili kot zaščita pred poškodbami nameščeni razni koščki papirja, večinoma brez vsebine, koščki časopisov novejšega datuma, nekaj razglednic, vojaških dopisnic ipd. Nekaj tega sem shranil, vendar takrat papirjem nisem posvečal posebne pozornosti. Nedavno sem ponovno pregledoval svežnje starih papirjev in pozornost so mi vzbudili žigi in datumi. Bolj kot vsebina dokumentov so zanimivi posredni vojaški podatki. Prva dva dokumenta sta izpisana ročno in obstaja možnost, da rokopis ni povsem točno prepisan (in preveden).

Dolenja Trebuša med prvo svetovno vojno, 1. november 1917 (zbirka Simon Kovačič)

Dokument 1: dimenzije 170 x 105 mm, boljši gladek papir

originalni zapis:

K.u.k. Infanterie – Verpflegs staffel No. 3/1 (moder žig)

Bestattung

uber 4300 kg Heu welche obiger Staffel vom
der Besitzer Lapanje Mathias in Tribusa No. 29
gekauft hat.

Fpa 303, am 16. September 1916

Pollak Kmdt.

prevod:

C. in k. pehotna preskrbovalna skupina št 3/1

Potrdilo

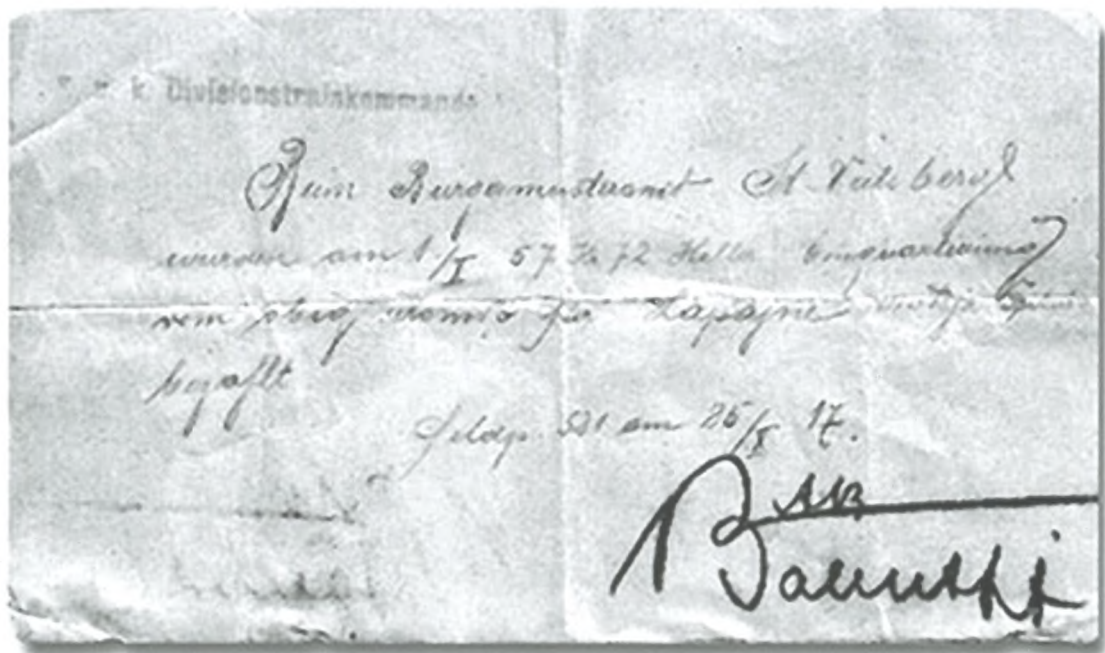
za 4300 kg sena, ki ga je zgoraj imenovana skupina
kupila od posestnika Lapanje Matija v Trebuši št. 29.

Vojna pošta 303, dne 16. septembra 1916

podpis starešine (ni zanesljivo točen)

Dokument nam s svojo preproščino pove zgolj to, da se je v mesecu septembru 1916 v sami Trebuši ali v njeni okolici nahajalo določeno vojaško poveljstvo, ki je imelo navedeno številko vojne pošte. Pojasnjuje pa tudi del takratnega pristopa k vojaški oskrbi, torej neposredno nabavo na terenu in plačilo z gotovino iz blagajne enote. O plačilu storitve fizični osebi priča tudi naslednje potrdilo.

Dokument 2: dimenzije 210 x 120 mm, slabši papir

originalni zapis:

K.u.k. Divisionstrainskommando (moder žig)

Beim Burgermeisteramt St. Veitsberg wurden
am 1./X. 57 Kr 72 Heller Einquartierung vom
obig. Komdo fur Lapajne Mateja Tribusa bezahlt.

Feldp. 521, am 25./X 17.

podpis odgovorne osebe (starešine)

prevod:

C. in k. Divizijsko pratežno poveljstvo

Pri Županstvu Šentviška Gora je zgoraj imenovano
Poveljstvo Matiji Lapajnetu (Trebuša) 1. oktobra
plačalo 57 kron in 72 vinarjev za stanovanje.

Vojna pošta št. 521, dne 25. 10. 1917

podpis odgovorne osebe - nečitljiv

Očitno je bil gospod Matija dokaj posloven mož in je znal v težkih vojnih časih pravilno izrabiti lego svoje domačije. Poleg prodaje materiala (sena) je proti plačilu nudil vojaštvu tudi prenočišče. Precej nenavadno, saj v meni znani literaturi ter raznih zapisih podobnega še nisem zasledil, vsaj v primerih prenočevanja ali bivanja vojakov ne. Očitno pa je veljalo za nastanitev poveljstev drugačno načelo. Zelo verjetno je torej, da je v hiši družine Lapajne bivalo divizijsko preskrbovalno poveljstvo ali pa celo njim nadrejeno poveljstvo, »zaledniki« pa so samo poravnali račun.

O poslovni spretnosti omenjene družine priča tudi obledela vojaška dopisnica, ki jo je gospodu Matiji iz vasi Osojnica pri Žireh poslala gospa Helena Kopač. Na dopisnici je znamka za deset vinarjev ter žig, ki potrjuje, da je bila odposlana 18. 01. 1918 iz Žiri (SAIRACH). Takole je gospa Helena napisala:

Dragi mi! Prosim, da mi pišete kakšno moko in po kakšni ceni bi se mogla dobiti za seno. Tukaj je vojašna plačala seno po 23 K/st k. (verjetno 23 kron za stot oz. za sto kilogramov). Pri men(i) bi se morda dobilo nekoliko sena za moko, za denar pa ne. Vas pozdravim.

Vojna se je v začetku leta 1918 vlekla že četrto leto, večina dobrin je bilo namenjenih vojski in vojni. Prebivalstvo pa je trpelo. Za obdelovanje kmetij in za delo so ostajali starci, bolniki, otroci in seveda ženske, ki so držale takratno gospodarstvo (preživetje družin) pokonci. Iz preprostega zapisa na opisani dopisnici je razbrati, da je bil denar že popolnoma razvrednoten in da se je ljudstvo (tako kot vedno) hitro znašlo in se vrnilo k primarni – blagovni menjavi. Sprašujem se od kod bi lahko bil v Trebuši višek moke, da bi jo lahko celo menjali za seno. Vsekakor je Gorenjska (Žiri) primernejša za pridelavo žita kot pa osojna trebuška grapa, skozi katero se je dnevno povrhu vsega še valilo številno vojaštvo (ki ponavadi vzame vse, kar je možno). Predvidevam, da je gospodar uspešno gospodaril in za določene usluge ali material iztržil moko iz vojaških zalog, ki jo je potem lahko menjal za druge

dobrine in tako ponovno nadaljeval uspešen poslovni krog – na blagovni osnovi. Domiselno, ni kaj.

Še en dobro ohranjen dokument iz zapuščine obravnavane družine se nanaša na obdobje prve svetovne vojne. Gre za sicer povsem civilni dokument, ki pa dopolnjuje vedenje o delovanju civilne uprave v neposrednem frontnem zaledju med vojno. Gre za uradno potrdilo o cepljenju. Takole se glasi prevod :

Uradno potrdilo

Okraj: Šetviška Gora

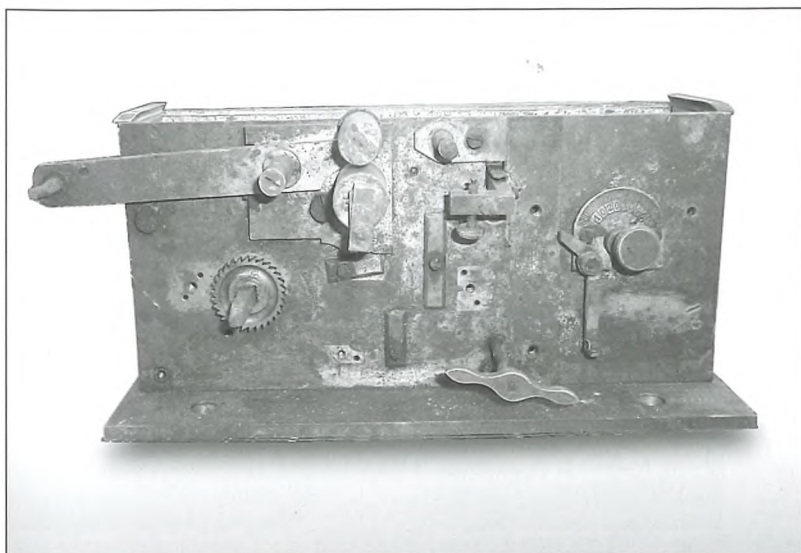
Kraj: Dolenja Trebuša

Iz hiše št. 29 od Matije Lapanja se je skupno 6 ljudi cepilo proti kozam.

*Zbirno mesto (za cepljenje): Dolenja Trebuša, dne 2. V. 1916
podpis (moder žig)*

Okrogli žig je žal slabo odtisnjen, vidi se cesarski grb in spodaj območje »TOLMEIN«, v zgornjem loku pa samo: K.K. B IM NNSCHAFT.

Kot že sam naslov tega sestavka pove, ni bil moj namen iskati širših razlag ter podajati resne študije o določenih dogodkih. Opisani dokumenti žal dajejo premalo podatkov za to. Vseeno pa se mi besede, zapisane na skromnih listih papirja zdijo pomembne, zato sem vam jih tudi predstavil. Več kot bo objavljenih takih utrinkov, lažje bomo sestavljali mozaik(e) dogajanja, ki nas nevidno povezuje.

*Telegrafski aparat, ki je bil najden v Dolenji Trebuši, je pa verjetno prišel tja v času italijanske okupacije Primorske, saj so na njem oznake:
OFFICINA ELETTRICA, DIR. EM. GEROSA, MILANO,
9864 R.600.U.OH.
(zbirka Brane Tušar)*

PO SLEDOVIH PRVE SVETOVNE VOJNE

(Doživeto v prvih dneh julija 1977)

Jakob Ciglar

Pod veliko vijugo, ki jo tvori cesta v Logu v gornjem delu Lepene, pustiva s Tomažem avto in preko visečega mostu stopiva na levo obalo potoka... Kmalu zagledava zaraščeno vojaško dovozno pot, ki ji bova sledila. V skalo vsekani napisi govore, katere enote so se borile v teh hribih. Majhen spomenik, v katerem se še vidi odtis nekoč vzdane granate, sameva ob poti, železo pa je verjetno že v medvojnih časih romalo na odpad.

Kolovoz se vzpne na obdelano teraso: na njej stoji velika kmetija, malo nad njo dve počitniški hišici, od tu dalje pa naju spremlja le še bučni potok Šumnik. Izgubljen pot kmalu najdeva. Močno jo zaraščajo grmovje, koprive in trava. Očitno le osamljeni lovci uporabljajo to velikansko delo človeških rok, ki je zdaj brez potrebnega smisla. Preko globeli opazujeva, kako vre Šumnik izpod strmih sten Lemeža. Mnogo je letos snega, mnogo je vode...

Nedaleč od tod naju opozarja razpadajoč spomenik, da se je na tem odseku bila 15. četa 4. bosansko-hercegovega polka. Sestavlja mozaik v šestdesetih letih razpadlega cementnega ometa tako dolgo, da nastane napis: ...VJEČNA SLAVA ... poginulih 27 drugova ... Ali je snežni plaz pomoril kolono, ki je tovorila hrano in municijo tja gor, v ledene skale vklenjeno frontno linijo? Brez odgovora rineva v strmino.

Pot končno zavije s sonca na strmo gozdno pobočje in ga preči, globoko vsekana v skale. Iz debel visokih bukev še vedno štrle izolatorji. Mimo njih so žice prenašale iz doline povelja, v dolino pa prošnje v skale vkopanih uniformiranih trpinov.

Križišče poti visoko v gozdu. Tu je počivala živina, ki je tovorila municijo, tukaj so čakali hudo ranjeni, da jih odnesejo v dolino. Izravnana tla kažejo, da je tu stalo na desetine barak, skladišč, staj. V množici poti ne najdeva prave. Vzpenjava se kar po grebenu. Spalna vreča na nahrbtniku se rada zatika v rogovile podrasti. Spet sva na poti. Kmalu morava prispeti na planino Zagreben. Toda zapelje naju na novo nadelana lovška pot, ki se kaj kmalu spremeni v kozjo stezo. Prečiva strmo pobočje tako dolgo, da zagledava nad seboj strm greben Lipnika. Naenkrat sva sredi črede nepazljivih gamsov. Prestrašeni se razkropijo. Siv mladič obupano kliče izgubljeno

mater, ki mu z globokim glasom odgovarja. Ko se najdeta, jo skupaj ucvreta v goščavo.

Snežne lise še pokrivajo pot, ki na sedlo pod Lipnikom pripelje iz doline. Z vročih skal preženeva dva dobro raščena gada. Zato si raje odlomiva palici in opletava z njima po travi, ki zarašča široko, kamnito pot. Po tleh leže kroglice šrapnelov, razpadle konzerve, naboji. Bližava se frontni liniji. Na sedlu nad nama zagledava v steni Lipnika črno oko kaverne. Ta bo najino prenočišče. Kar po grušču se poženeva v strmino proti cilju. Vedno več je sledov vojne. Vrata peči, neeksplodirana granata, žice, deske, lopata. Stoj! Ta lopata je prelepa, da bi jo pustil tukaj. Zato roma v

Spomenik padlim vojakom 15. čete 4. bosansko-hercegovega polka pod planino Zagreben (foto Tomaž Ovčak)

nahrbtnik. Končno sva pred vhodom v majhno suho kaverno. Z užitkom odložim nahrbtnik. Vse je prekrasno, le strašanska žeja me muči. Na srečo snega ne zmanjka. V posodicah ga na soncu topiva. »Narejena« voda sproti roma v moj želodec, da si Tomaž komaj pribori nekaj kapljic za karbidovko. Pred nami je Vršič, na katerem so kraljevali Italijani med vso vojno. Iz najine kaverne jih je bilo mogoče varno opazovati. Nad nama je greben Lipnika, ki so ga Avstrijci spremenili v pravo trdnjavo. Samo sedlo pa je bilo

obrnjena v smeri, odkoder je bilo pričakovati »Italijana«. Le tam, kjer se greben najbolj približa sovražniku, zija skrita luknja, skozi katero so hodile patrulje na nevarno pot, ki vodi med obema linijama po »nikogaršnji« zemlji.

Dve različni derezi nosim za svoj »muzej«, ko se vračava nazaj. Počasi tone sonce za Vršičem, temne sence vedno bolj skrivajo dolino Lepene. Sneg se topi v skodelah na improvizirani pečki.

Pravo razkošje. V eni nastaja čaj, v drugi ustvarjam švicarsko

juho. Vse je dobro, le da teče. V kaverni prijetno diši. Borove vejice, ki jih je Tomaž nabral za »slamari-co«, preženejo vonj po prekajenem. Moral sem namreč narediti nekoliko poskusov, preden se mi je posvetilo, da je z vlažnim lesom bolje kuriti pred kaverno kot pa v njej. Počasi se bližam petemu križu, a to noč sem prvič spal na prostem v spalni vreči. Ogenj počasi ugaša, na

Medvojni posnetek gorskega grebena Kal – Vršič – Krn (zbirka David Erik Pipan)

težko braniti. V skalo vsekane strelski jarek je bil slaba tolažba za branilca, saj so mu lahko Italijani z Vršiča dol škilili prav v krožnik. Zato pa so Avstrijci tem bolj utrdili skalnato škrbino, ki pravzaprav predstavlja vzhodni izrastek Vršiča. Že spodaj, s sedla, je mogoče videti več oken, skozi katera so takrat štrlele cevi težkih strojníc. Ta skalnata grmada predstavlja najin današnji cilj.

Vzpenjava se kar po zasutem strelskem jarku. Še nekaj korakov po strmih snežišču in že se tlačim skozi ozko lino v vlažni rov. Na tleh je polno črnih, razpadajočih desk, s stropa kaplja, kljub vročini zunaj je tukaj prav hladno. Karbidovka brenči, oči se privajajo na temo. Ta vrh je pa res ves prevrtan. Zapuščava rov, ki ga betonska tablica imenuje »Luise Stollen«, pred nama se že odpira »Jela Stollen«. Tam spet piše, da je bila v jami komanda. Rovi se spuščajo, dvigajo, širijo, ožijo, skalna okna pa so vedno

nebu žare na redko posejane zvezde. Jutri bo prav gotovo lepo vreme. Poskušam se najprimerneje namestiti med kamni, ki me kljub najmodernejši podlagi iz penaste gume bodejo med rebra; medtem pa zaspim.

Toplo jutranje sonce me greje skozi spalno vrečo v podplate. Tako prebujanje je res prijetno. Po okrepčilu sva kmalu nared za odhod. Stopava po sneženi dolini pod zahodnim pobočjem Lipnika in iščeva prehod, po katerem bi se povzpela na greben Vršiča. Med grmovjem zagledava zajedo; zdi se, da je prehodna. Sonce že močno pripeka, ko se pričneva vzpenjati po ozkem jeziku melišča. Tu in tam kažejo rjaste lise na mesta, kjer leže koščki granat. Naenkrat med kamenjem zagledam narezano, jajčasto, italijansko ročno granato. In še eno. Tudi Tomaž tlači eno v nahrbtnik.

Melišča je konec. Morava v strmo pobočje, poraslo z grmovjem, koprivami in travo. Nahrbtnik se zatika, ko se s težavo vlečem po vejah navzgor. Noge se mi zapletajo v bodečo žico, sape mi primanjkuje. Manjka mi moči. Vroče, vroče je. Ne verjamem več Tomažu, da je že na grebenu. Pa je res. Dobesedno padem na pot. Daleč pod nama so obširni pašniki vse do Drežnice. Rahle meglice zastirajo obzorje, sonce pa žge neusmiljeno. Tomaž, Gorenjec, nabit z energijo, z dvema križema manj, toda roko na srce, z desetimi kilami v nahrbtniku več, me pomilovalno gleda. V greben so Italijani vsekali strelski jarek, ki pa je že zasut. Tu in tam je še videti zidove manjših utrjenih gnezd. Spuščava se po grebenu. Pred nama je sesut kup betonskih blokov. To je ostanek ključne italijanske utrdbe, ki so jo Avstrijci oktobra 1917 na prvi dan velike 12. soške ofenzive pogнали v zrak. Nekoliko nižje naletiva na satovje avstrijskih kavern. Pravo malo mesto.

Avstro-ogrška vojaška kapela v dolini med Kalom (Vršičem) in Lipnikom. Avstrijci so jo imenovali Kapellentäl. (zbirka David Erik Pipan)

Brskava globoko pod zemljo. Za spomin roma v nahrbtnik avstrijska ročna granata - koruzarica, lonček z napisom Austria Werke - 1915. Počasi slediva poraščeni poti in se spuščava navzdol. Povsod je videti sledove nečloveških naporov ljudi, ki so živeli kot krti, obenem pa lačni prenašali mrz in vročino ter stalna topniška obstreljevanja.

Skal je vedno manj, narava vedno bolj skriva ostanke vojnih časov, po občutku slediva nekdanji poti. Na srečo naletiva na široko dovozno pot, ki naju privede v zeleno dolino med skalnimi pobočji.

Sediva v hladu ob potoku, v zraku lebdi medeni vonj cvetočih dreves nagoja. V ta idilični kraj so v vojnih časih postavili kapelico, ki je še sedaj vrisana na zemljevidu, nanjo pa spominjata le še dve kamniti stopnički, ki se končata s travnato teraso. Ob skalo naslonjena sameva raztreščena mina, v kateri domujejo ose, ki se prav potrudijo, da bi kaznovale najino militaristično radovednost.

Skozi globoko travo, po kateri bi se vsaki kravi cedile sline, bredeva na osamljeno planino Slatenik. V sirarno je vlomljeno. Počistiva mizo, v vazo iz 8-centimetrske granate vtakneva šopek poljskih cvetlic. Na odprtem ognjišču se v loncu na verigi kuhajo kranjske klobase. Sama kraljujeva na planini, odkoder so še pred dvema letoma pošiljali v dolino hlebce sira, kot je to na vratih s kredo zapisano. Šum potoka pod oknom naju uspava. Poslednje jutro. Najin cilj je Bovec. Do pasu gaziva po nepopašenih in nepokošenih pašnikih. Niti kapljice rose ni nikjer. Tomaž kljub jasnemu vremenu napoveduje dež. Po pobočju Javorščka rineva navzdol v dolino Slatenika. Vroče postaja. Ko capljava proti Čezsoči, naju spremlja ob strani hladna, zelena Soča, naslonjena na izbrušene strmine zlepljenega, ledeniškega prodišča.

Skok čez most. Vzpenjava se po cesti skozi zloglasno zajedo, kjer je plin pomoril v nekaj minutah več sto Italijanov 87. polka, sedaj pa gozd zarašča vso to tragedijo. Hreščeči kriki krokarjev, teh stalnih spremljevalcev gorskih bojišč, še bolj približajo grozo tistih trenutkov. Kaj le išče krokar tu v dolini? Prihajava na ravnino. Iluzija se podre. Jata krokarjev brska po velikem smetišču.

V gozdičku ob cerkvici s pivom počasi ohlajava najina pregreta motorja. Le še ena skrb, kako priti do avta v Lepeno. Dve dobri duši rešita tudi to skrb in ko sva čez čas pri avtu, ki se tam že tretji dan praži na soncu, je tura končana.

NA ŽELEZO

Klement Mal

Nebesni svod nad gorami se je svetlil. Meglice so se prebujale in se dvigale nad reko. Zaspan sem se vlekel za starim Tunčem, ki je, dobrim šestim križem navkljub, z dolgimi koraki meril staro vojaško kamnito pot. Tona ni bil kdo ve kako priljuden mož. Vaško mularijo je učil grdo govoriti in jo navajati na žganje. Mulci smo ga naravnost oboževali, starši pa ne preveč. Dobra štiri desetletja težaškega dela v rudniku so mu pošteno ukrivila hrbet. Megle so se že dvignile nad vas. Skalna ostenja so se škrlatno obarvala. Z drsajočimi koraki sva šumela po suhem listju. Na rami sem nesel težko kladivo – maco, kot se tod pravi. Še najmanj nisem bil utrujen. Bil sem neznansko srečen, da me je stari Tona vzel s seboj. Še danes ne vem, kako me je mati pustila. Da greva na železo ji seveda, nisva povedala. Ko je Tona ocenil, da sva na sredi poti, je snel velik pleten koš in se usedel v listje. Prižgal je cigareto in molče gledal ožarjene Krnove robove. »Poslušaj, pob,« je dejal čez čas. »Granata je kot baba. Še veš ne, kdaj storiš napako in že te ugrizne.« Odkašljal se je in nadaljeval: »Tega je že mnogo let. Bilo je kmalu po prvi vojski. Stari so imeli delo na porušeni domovih in na njivi. Otroci smo bili cele dneve prepuščeni sami sebi. Marija, moja najstarejša sestra, se je šla s prijatelji iz vasi kopat v Sočo. Na poti so fantje radi stikali za odvrženim orožjem in drugimi vojaškimi rečmi, ki jih je bilo tisti čas vse polno po grmovju na mejah travnikov. Zlasti so se razveselili streliva in drugega eksploziva, ki so ga zažigali ob praznikih.« Tunč je iz koša potegnil obtočeno vojaško čutarico, potegnil nekaj krepkih požirkov, jo podal še

meni in nadaljeval: »Kako zabavno je bilo zatikati patrone v pokopališki zid pri svetem Urhu. Podlagali smo prižgane sveče in nemirni čakali, da bo počilo...

No, ni bilo treba dolgo in že je Karlo iz robidovega grma potegnil majhno granato. Otroci so si jo podajali in jo težkali. Tedaj se je Dino spomnil: kaj, ko bi jo metali. Postavili so se v vrsto in prvi je metal Karlo. Poletela je nekaj metrov in se zapičila v zemljo. Za njim je metala Marija. Šibko jo je zalučala in granata je padla na kamnito pot. Okenska stekla hiš v vasi so zažvenketala in ptice so se kričeč dvignile z vej v nebo.« Tunč je še zaklel, počasi vstal in si zadegal koš na ramo. To štorjo sem že dostikrat slišal. Z njo so nas stari strašili pred nespametno igro z nevarnimi igračami, ki so bile tako vabljive.

Vzela sva pot pod noge in kmalu dospela do gozdne meje. Šla sva mimo podirajočih se zidov vojaških barak in kupov rjaveče strešne pločevine. Tona je krenil s poti v veliko, z bujnim zelenjem obraslo vrtačo. »Še je tukaj«, si je odahnil, ko je odrinil kos strešne pločevine. Odmetal je še nekaj kamenja in prikazala se je velika rjava »prasica«. Prevalil jo je v šotorsko krilo in jo vlekel po produ proč od steze in zvedavih pogledov morebitnih planincev. Poskušal sem jo potiskati, pa sem iz Tunčevega pogleda sprevidel, da sem bolj v napoto kot korist. Šel sem za Tončem in njegovo prasico za greben. Pograbil je maco, ki sem jo nosil, in mi strogo velel: »Poub, poj proč, tam zad za skalo!« Počepnil sem za velikim možicem in napeto poslušal. Udarci kladiva so odzvanjali in

odmevali med mogočnimi ostenji. Nič, razen krakanja krokarja in Tunčevega »zvonenja«, ni motilo gorskega miru. Bilo je lepše kot maša doli pri svetem Urhu. Bog je bil povsod in ne le za težko oltarno sliko. Udarci so postajali vse bolj votli. Prasica je pričela pokati. Končno je razpadla in Tunč je iz črepinje bezal ekrazit. Nato sem mu pomagal železo naložiti v koš in krenila sva počasi v dolino.

Od takrat je minilo že dosti let. Tona se je že pridružil kameradam za zidom svetega Urha. Vsakič ko tod stikam za vojnimi ostalinami, se spomnim njega in njegovih štorij. Pa bog mu daj večni mir in pokoj.

GROB ČEŠKEGA VOJAKA

Renek Šobora

Na enem izmed mojih obiskov Slovenije smo s prijatelji iz Društva soška fronta Nova Gorica obiskali nekaj vojaških pokopališč iz prve svetovne vojne na Krasu in v okolici Nove

Z Nov. Hrozenkova. Naši krajané na bojišti. Přebolestnou zprávu dostal náš pan doktor Edmund Hasverland 12. t. m. z bojiště od důst. pana c. a k. polního kuráta P. Ant. Drába, že mu v Renči u Gorice pochoval 6. srpna na cholery jeho pana syna Edmunda Hasverlanda, kadetaspiranta od cís. tyrolských myslivců. 4. t. m. ještě psal, že jest zdrav a že právě přestál 18tihodinový vltěžný boj a děkoval něžně svým drahým pp. rodičům za zasláné

Časopisna vest o smrti Edmunda Hawerlanda v »Novinách z pod Radhoště« dne 14. avgusta 1915

Gorice. Ravno tukaj je bilo med vojno pokopanih mnogo mojih sokrajanov iz Valaške (Valaško je gorsko okrožje na severu Češke republike).

V tem času sem dokončal pisanje knjige o usodi mojih sokrajanov v avstro-ogrski vojski v letih 1914 - 1918, pa me je zanimalo, če bi uspeli odkriti še kakšen grob oziroma napis na grobu katerega od vojakov, o katerih sem pisal v svojem delu.

Na vojaškem pokopališču v Renčah (Arčoni) sem opazil kamnit spomenik z napisom: *Hier ruht Kadettasp. Edmund Hawereand T.K.J.R. 4. + 6. VIII. 1915.* Spomenik iz belega apnenca je postavljen ob osrednjem spomeniku na pokopališču, tako da to gotovo ni njegovo

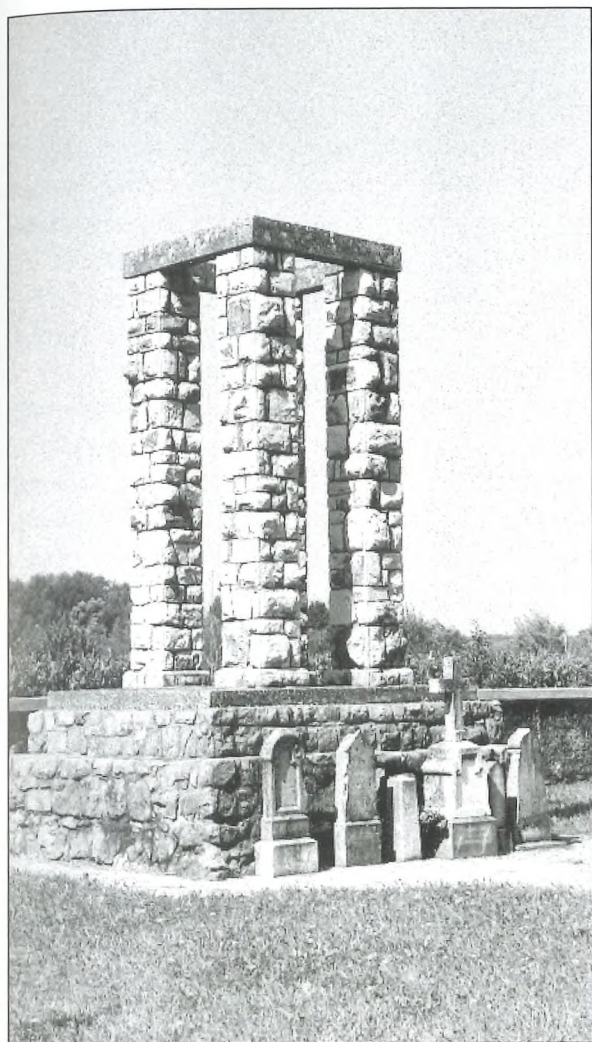
prvotno mesto. Po vrnitvi domov sem pozorno pregledal posnete fotografije iz Renč, proučil nekatere dokumente iz svojega arhiva in kmalu mi je bilo jasno, da je to grob **Edmunda Hawerlanda** iz vasi Nový Hrozenkov. Kamnoseki so v kamen pomotoma vsekali črko E namesto L. Na žalost se je v minulih letih pri nas uničilo veliko arhivskega materiala iz obdobja prve svetovne vojne, tako da je danes zelo težko sestaviti življenjepis vojakov, padlih v vojni. O Edmundu Hawerlandu mi je uspelo kljub vsemu zbrati nekaj informacij (v arhivskih virih se pojavljajo različni zapisi njegovega priimka - Hasverland, Havrland, Havrlant, vendar se je njegov priimek pravilno pisalo Hawerland.)

Edmund Hawerland

se je rodil 8. maja 1890 v vasi Nový Hrozenkov v družini Edmunda Hawerlanda (roj. 1849), vaškega župana in krajevnega zdravnika. Edmundov oče je bil na Valaškem zelo znan in ugleden mož. Mnogo let je v teh krajih delal kot zdravnik in je bil po svojih močeh zmeraj pripravljen pomagati, zato je bil med ljudmi zelo priljubljen. Za zasluge je bil 10. marca 1902 odlikovan z zlatim zaslužnim križcem.

Vojaški pogreb na avstro-ogrskem vojaškem pokopališču v Renčah (Arčoni) leta 1916. Zada je videti še neporušen zvonik župnijske cerkve. (zbirka David Erik Pipan)

Spomenik na avstro-ogrskem vojaškem pokopališču v Renčah (Arčoni).
Nagrobnik Edmunda Hawerlanda je ob spomeniku prvi z leve.
(foto Renek Šobora)

S svojo soprogo Albíne (roj. 1867), ki je opravljala za tisti čas za žensko zelo neobičajen poklic - bila je poštna upraviteljica - sta imela tri otroke. Najstarejši je bil sin Eugen (roj. 1888), drugi Edmund in tretja hčerka Marta (roj. 1900).

Mali Edmund je po končani domači osnovni šoli odšel leta 1901 na nižjo gimnazijo v Opavo in od tam na realno gimnazijo v Valaškém Meziříči, kjer je v letu 1909 maturiral. Edmund je bil zelo marljiv in talentiran študent, o čemer priča tudi z odliko opravljena matura.

Podobno kot brat Eugen je tudi Edmund začel študirati pravo, vendar je njegov študij leta 1914 prekinila vojna. Bil je

vpoklican kot kadet pripravnik k 4. polku tirolskih cesarskih strelcev v Mezzolombardo.

Njegovemu vojaškemu življenju je težko natančno slediti. Verjetno se je s svojim polkom udeležil prvih bitk v juniju 1915 na italijanski fronti.

Svoje zadnje pismo s fronte je poslal staršem 4. avgusta 1915, dva dni pred svojo smrtjo. Pisal je, da je zdrav in da je pravkar pretrpel 18-urni boj z Italijani. Gotovo je že takrat imel kolero, saj je že 6. avgusta 1915 umrl v vojaški bolnišnici v Renčah. Še isti dan ga je na vojaškem pokopališču v Renčah pokopal vojaški kurat Antonin Dráb.

V Renčah se je tako končala življenjska pot Edmunda Hawerlanda, rojaka iz Nového Hrozenkova. V prvi svetovni vojni se je borilo okoli 20.000 Vlahov, rojenih med 1864 in 1901, več kot 2.300 se jih ni nikoli vrnilo domov...

Iz češčine prevedel **Simon Kovačič**

Viri:

René Šobora, Valaši ve Velké válce, 2002

Nagrobnik Edmunda Hawerlanda
(foto Simon Kovačič)

Prva svetovna vojna — avgust 1914: bitka pri Tannenbergu v Vzhodni Prusiji

Z BLISKOVITIM POSEGOM PA TUDI PO SREČNEM NAKLJUČJU SO NEMCI ZADALI HUD PORAZ MNOGO MOČNEJŠIM RUSOM

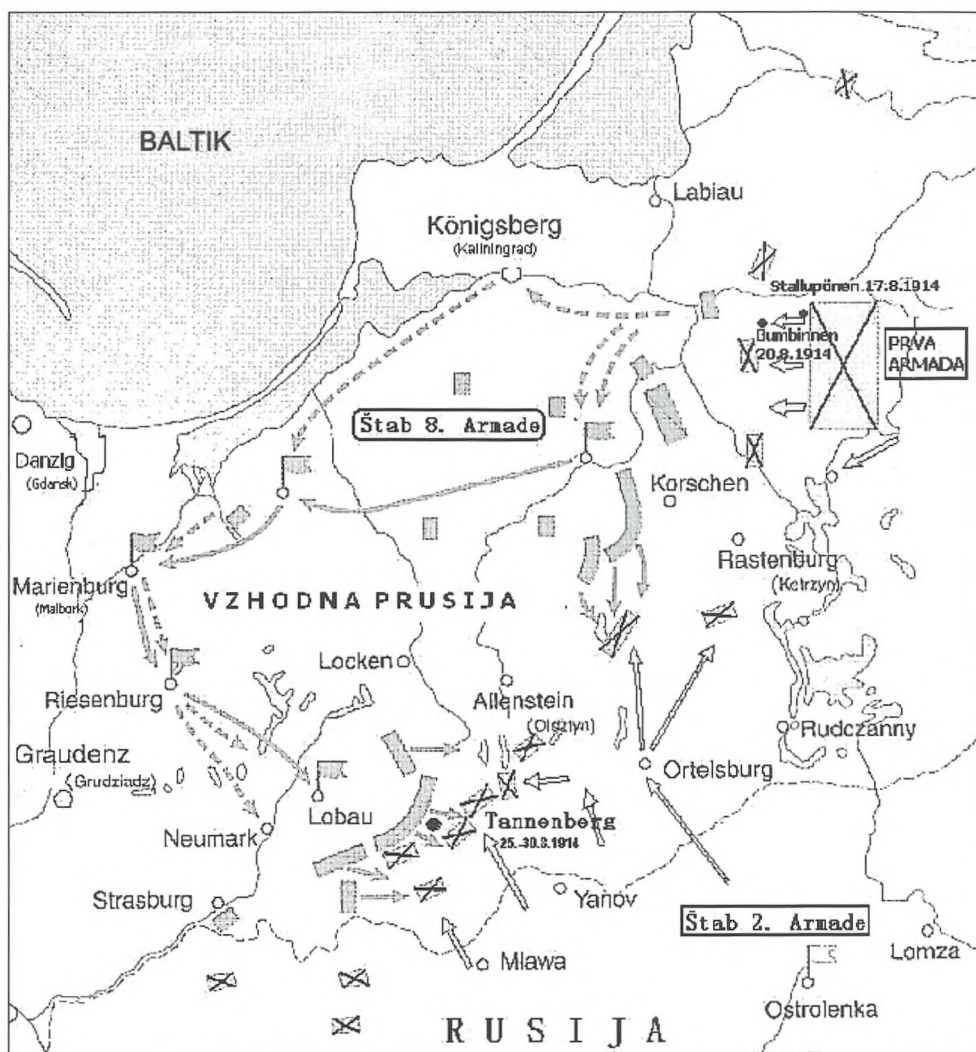
Vili Prinčič

Pred devetdesetimi leti se je Evropa kar naenkrat znašla v ognju. Izbruhnila je prva svetovna vojna. Začelo se je na srbski fronti, takoj zatem pa se je vnelo še na francoskem in ruskem bojišču. Vojne napovedi so tako rekoč sledile ena drugi. Kaj v naslednjih letih čaka Evropo, je bilo razvidno že po prvih spopadih. Šlo je za neverjetno krute bitke, ki so že na samem začetku vojne zahtevale tisoče in tisoče padlih, silovito razdejanje vasi in mest ter desetstisoče beguncev. Eno takih bitk v avgustu 1914 opisuje ta prispevek. Gre za bitko pri Tannenbergu v Vzhodni Prusiji (sedaj je to območje razdeljeno med Poljsko in Rusijo), kjer sta se spopadli ruska in nemška vojska. Po avstro-ogrski vojni napovedi Srbiji sta Rusija in Francija takoj stopili na stran slednje, Nemci pa so bili z meddržavno pogodbo povezani z usodo Avstro-Ogrske. Rusija, ki je bila na strani male Srbije, je vse svoje vojaške načrte usmerila v napadalno vojno. Z več kot petimi milijoni vojakov so jo po moči uvrščali v sam vrh evropskih armad. Tako je izgledalo na papirju. V resnici pa je bila slika precej bolj žalostna. Šlo je namreč za velikansko državo s slabimi prometnimi zvezami in z nezadostno industrijsko osnovo. Potrebni bi bili dolgi meseci, da bi armado pripravili za uspešen boj. Kljub temu pa so se ruskemu vrhovnemu štabu avgusta leta 1914 zdela taka razmišljanja odveč, kajti vsi so računali na spopad takojšnjih ugodnih razpletov, tudi brez dodatne priprave in mobilizacije. Ruski načrt je izdelal general Danilov in je predvidel dve hkratni ofenzivi. Prva naj bi bila usmerjena proti avstro-ogrskim armadam, druga pa proti Nemcem v Vzhodni Prusiji. Danilov je pravilno ocenil, da bo največ težav povzročil napad na Prusijo, kajti Nemci so razpolagali z izjemno dobro pripravljeno in opremljeno armado. Vendar so Rusi računali, da so najboljše nemške divizije razporejene na zahodni fronti proti Franciji in da se na vzhodu nahaja le nekaj manjših enot. To bi Rusom omogočilo, da bi že v prvem naletu pregazili Nemce in zasedli vso Vzhodno Prusijo. Načrt naj bi udejanjili in uspešno izvedli, še preden bi opravili splošno mobilizacijo. Tudi Nemci so razmišljali podobno. Ves svoj potencial so koncentrirali na zahodu in upali, da se bodo stvari v Franciji zanje ugodno razpletele v razmeroma kratkem času, tako da bi po zmagi na zahodu velik del divizij premestili na rusko fronto. Takojšen ruski poseg so zahtevali tudi Francozi, kajti na fronti je njihovim

armadam slabo kazalo, tako da bi jih vsak spopad daleč od Francije nekoliko razbremenil silovitega pritiska Nemcev. Obramba na vzhodu je bila avgusta 1914 zaupana samo eni nemški armadi, osmi, ki ji je poveljeval general Maximilian von Prittwitz. Glavna naloga te armade je bila čim dlje zadržati Ruse in s tem omogočiti, da bi z zahoda prispele okrepitev. Vodstvo ruskih sil, ki so imele nalogo napasti Vzhodno Prusijo, je bilo zaupano generalu Jakovu Žilinskemu. Poveljeval je armadi, ki je razpolagala s kakimi 450 tisočimi vojaki, Nemcev v Prusiji pa je bilo le kakih 135 tisoč. Ruske sile so bile razdeljene med prvo armado, ki jo je vodil general Pavel Rennenkampf (general je bil nemškega rodu), in drugo armado pod poveljstvom generala

General Paul von Hindenburg (1847-1934) — poveljnik 8. nemške armade
General Erich Ludendorff (1856-1937) — poveljnik generalštaba 8. armade

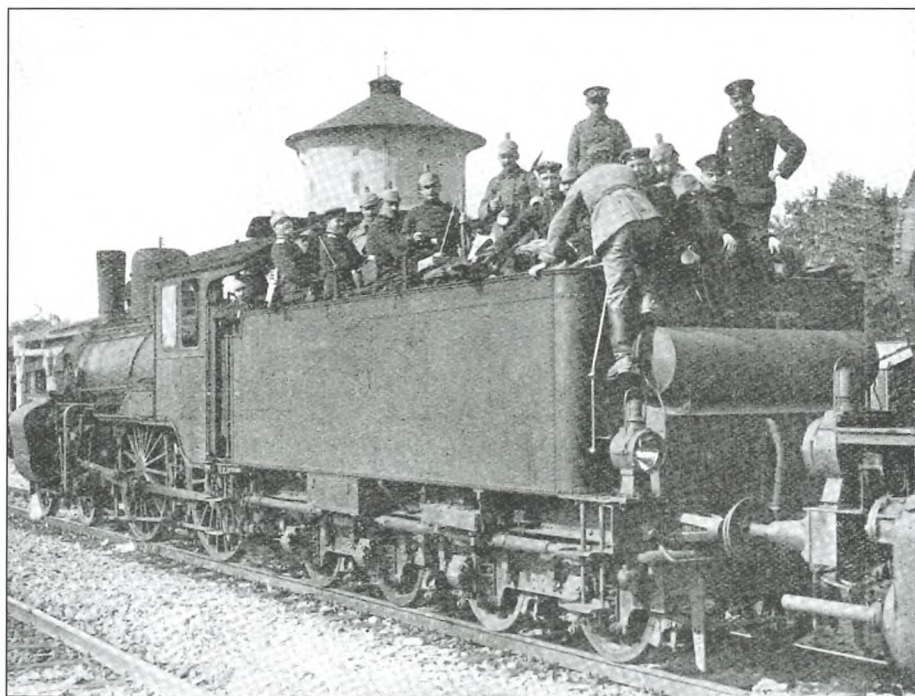
Skica bojnih operacij v Vzhodni Prusiji

Aleksandra Samsonova. Poznavalci vedo povedati, da je šlo pri dodelitvi poveljstev za veliko napako, kajti omenjena ruska generala se nista marala in sta si bila pogosto v laseh. Vsemu temu navkljub se je zdel načrt napada preprost in na papirju učinkovit. Rennenkampf naj bi napadel direktno z vzhoda in prodril v Prusijo v smeri njenega glavnega mesta Königsberga (današnji Kaliningrad v enklavi ruske federacije); Samsonov pa naj bi napadel z juga in prodril direktno proti severu in s to operacijo odrezal Nemce na vzhodu od ostale Nemčije. Načrt pa je imel tudi nekaj pomanjkljivosti. Problem so povzročale že železnice. Ruski tiri so bili namreč širši od nemških, tako da ruski vlaki ne bi mogli uporabljati nemškega železniškega omrežja. To bi povzročalo hude težave pri preskrbi vojske na fronti in hitrem premeščanju enot. Pa tudi nasploh

je veliko območje, polno jezer in močvirij, nakazovalo veliko neznank. Med obema ruskima armadama se je nahajalo veliko negostoljubno območje brez cest in drugih povezav. Armadi naj bi torej delovali povsem ločeno in brez prave koordinacije. Rusko poveljstvo, zaverovano v svojo premoč, ni poskrbelo niti za šifriranje radijskih poročil, kar je Nemcem omogočilo, da so svojo obrambo oz. napad znali prilagoditi stanju na bojišču. Šlo je za hude napake, ki so Ruse drago stale. Dne 17. avgusta 1914 je Rennenkampfova prva armada prešla v napad in stopila na nemško ozemlje. Silovitemu prodoru na severu Prusije Nemci niso bili kos in so bili prisiljeni k naglemu umiku. Rusi so slavili dve zmagi, najprej pri Stallupōnen, nato pa še pri Gumbinnenu. Ruski hitri prodor je nemškega generala von Prittwitza nekoliko zmedel, tako da je že začel razmišljati

o popolnem umiku vseh svojih enot iz Vzhodne Prusije vse do reke Visle. Svoje namere je iznesel nemškemu generalštabu v Berlinu, ki pa je takoj ovrgel sleherno popuščanje pred Rusi. Vrhovni poveljnik nemške vojske Helmuth von Moltke ga je dal celo odstaviti in ga zamenjal z znanima generaloma Erichom von Ludendorffom in Paulom von Hindenburgom. Prvi se je takrat nahajal na zahodni fronti, drugi pa je že bil v pokoju in je bil na vrat na nos vpoklican pod orožje. Oba sta morala nemudoma odpotovati v Prusijo. Okvirne načrte za nadaljnje operacije sta sestavila kar med potovanjem na vlaku. S sabo sta pripeljala tudi nekaj enot, s katerimi bi zamašili vrzeli, ki jih je povzročil silovit ruski prodor. Takoj po prihodu v Prusijo sta generala ocenila nastali položaj ter skupaj s svojimi štabnimi oficirji izdelala zelo drzen in obenem tvegan načrt, ki naj bi z nekoliko sreče ne samo zaustavil Ruse, temveč jim zadal smrtni udarec. Ker sta ruski armadi napredovali ločeno (razdalja med njima se je sukala okrog sto kilometrov), se je Nemcem odpirala možnost, da bi s pogumnim in bliskovitim posegom najprej potolkli eno sovražno armado, takoj zatem pa še drugo. Najprej so morali zaustaviti drugo rusko armado generala Samsonova, ki je nevarno prodirala z juga proti severu in je z obkrožitvijo pretila vsem nemškim silam v Vzhodni Prusiji. V veliki naglici so s severa Prusije na jug premestili večji del enot in jih na tiho razporedili proti Samsonovi armadi. Na severu so pustili le nekaj manjših enot, ki so imele nalogo, da so z manjšimi praskami vezale nase Rennenkampfove sile. Premik enot na jug jim je omogočilo zelo razvejano železniško omrežje, tako da so z vlaki v nekaj dneh prepeljali tja kakih sto tisoč vojakov z vso vojaško opremo. Tem so se pridružile še enote, ki so prispele iz Francije. V najkrajšem času in v največji tajnosti so Nemci sestavili tri armadne zборе. Osrednja armada naj bi se spopadla

z glavnino Samsonove vojske, ostali dve pa naj bi poskušali obkrožiti ruske sile. Vse to se je dogajalo na območju kraja Tannenberg (sedaj je to poljsko mesto Stebark, jugozahodno od mesta Olsztyn oz. Allensteina v času ruske nadvlade). Bitki so dali ime Nemci, kajti po njihovem naj bi šlo za neke vrste maščevanja za poraz nemškega viteškega reda pri Tannenbergu proti združenim poljsko-litvanskim silam leta 1410. Dne 23. avgusta 1914 so bile v strogi tajnosti nemške sile bojno razporejene. Če bi nič hudega sluteči general Samsonov vedel za nemške načrte, bi najbrž preprečil katastrofo, ki ga je čakala. Ruske sile druge ruske armade so krenile v napad 26. avgusta. Istega dne so Nemci pričeli z obkoljevalnim manevrom. Samsonov je sicer slutil, da se nekaj dogaja, vendar je zaupal svoji premoči in je nadaljeval z napredovanjem. Rusi so na začetku bitke dosegli nekaj uspehov, vendar so bili le-ti nepomembni za končni uspeh spopada. Šele ko je Samsonov začutil, da ga do tedaj neznana sila močno napada na njegovem slabo zavarovanem levem boku, je zaslutil, da se stvari ne odvijajo tako, kot je sam predvideval. Dan kasneje so Nemci napadli tudi njegov desni bok in naglo prodirali v zaledje ruskih enot, ki so bile tedaj tako razpoteegnjene, da niso več bile v stanju nuditi hujšega odpora. Rusko drugo

V bitkah pri Mazurskih jezerih so železnice odigrale pomembno vlogo pri premeščanju enot.

armado bi v tistem trenutku rešil le nenadni prodor njihove prve armade s severa proti jugu. To pa se ni zgodilo, saj je general Rennenkampf še naprej rinil v smeri Königsberga in se še bolj oddaljeval od ogrožene južne armade. Usoda le-te je bila tako zapečaten. Oba boka sta kmalu klonila. Nekako se je držal le center, ki pa se je znašel daleč od preskrbovalnih poti in je bil tako prepuščen na milost in nemilost sovražniku. General Samsonov je tudi osebno obiskal enote na prvih bojnih položajih, toda kar je videl, je spominjalo že na pravcati polom. Dne 29. avgusta so se nemške klešče sklenile in celotna druga ruska armada se je znašla v pasti. Ko se je general Samsonov zavedel tragedije, ki je doletela njegovo armado, si je s strelom iz pištole sodil sam. Rusi so imeli v bitki pri Tannenbergu več kot 50.000 mrtvih, preko 90.000 njihovih vojakov pa je bilo zajetih. Nemce je ta bitka stala »samo« 15.000 mrtvih. Deset dni kasneje so Nemci vso svojo vojaško silo usmerili proti severu, da bi iz Prusije izgnali še močno rusko prvo armado. Ruski general Rennenkampf se je tedaj zbal, da ga bo doletela usoda nesrečnega kolega Samsonova in je ukazal hiter umik iz severne Prusije. Tudi ta umik je bil podvržen hudim bojnim preizkušnjam. Da bi rešil, kar se je rešiti dalo, je Rennenkampf dobesedno žrtvoval dve svoji diviziji, ki sta imeli nalogo zoperstaviti se Nemcem in omogočiti varen umik

ostalih enot prve armade. Te bitke so znane pod imenom »bitke pri Mazurskih jezerih« in so za rusko stran pomenile izgubo preko 100.000 vojakov. Tudi Nemci so imeli kakih 10.000 izgub, vendar je bilo to zelo malo v primerjavi z rusko katastrofo, od katere si niso nikoli več opomogli. Več sreče so imeli Rusi na južnejših predelih fronte, kjer so se spopadali z avstro-ogorskimi armadami in jih do konca leta 1914 dobesedno vrgli iz Galicije. Vsi spopadi pa so se odvijali na način, ki je bil značilen za prvo svetovno vojno. Šlo je za tako imenovano pozicijsko vojno, v kateri je bila sleherna armada istočasno napadalec in branilec.

Dogajanje v tistih avgustovskih dneh daljnega leta 1914 je zelo nazorno in podrobno opisala ameriška zgodovinarica in publicistka Barbara W. Tuchman v svojem delu »Avgustovski topovi«. Za to delo je leta 1962 prejela prestižno Pulitzerjevo nagrado. Ta knjiga velja tudi za eno redkih publikacij, ki na razumljiv in dopadljiv način opiše vojne dogodke na vzhodni fronti, kjer so se v uniformi avstro-ogorskih vojakov bojevali mnogi naši dedje. Žal pa se je podatkov in osebnih pričevanj iz Galicije in Bukovine ohranilo le za vzorec. Knjiga »Avgustovski topovi«, ki vsebuje tudi obsežna poglavja z zahodne fronte, žal še čaka, da bi bila prevedena tudi v slovenščino.

Ruski vojaki, zajeti v bitkah pri Mazurskih jezerih.

(vse fotografije so iz: *Illustrierte Geschichte des Weltkriegers 1914-15*, priloga *Allgemeine Kriegszeitung*, Stuttgart)

SIGNUM LAUDIS ZA PREBOJ SOŠKE FRONTE

Pavel Car

Angleške medalje so za proučevanje zgodovine med zbiratelji prava poslastica. Angleži imajo namreč navado, da vgravirajo na skoraj vsa svoja odlikovanja ime in čin odlikovanca, njegovo serijsko številko, enoto, včasih tudi datum in še kaj. Tako se da natančno ugotoviti, za kakšne zasluge in komu je bilo neko odlikovanje podeljeno. Z imenitnostjo dela in nosilca seveda raste tudi cena odlikovanja. Slovenski zbiratelji nimamo te sreče, saj avstro-ogrska odlikovanja niso imela kakšne posebne označbe. Včasih so sicer oficirji podarili svojemu kolegu poleg uradno podeljenega odlikovanja še enega, običajno luksuzne izvedbe, z vgraviranim posvetilom. Redke pa so prilike, ko običajno odlikovanje spremlja pripadajoča diploma, tako da je znan imetnik odlikovanja oziroma se da ugotoviti, za kakšne zasluge ga je le-ta dobil.

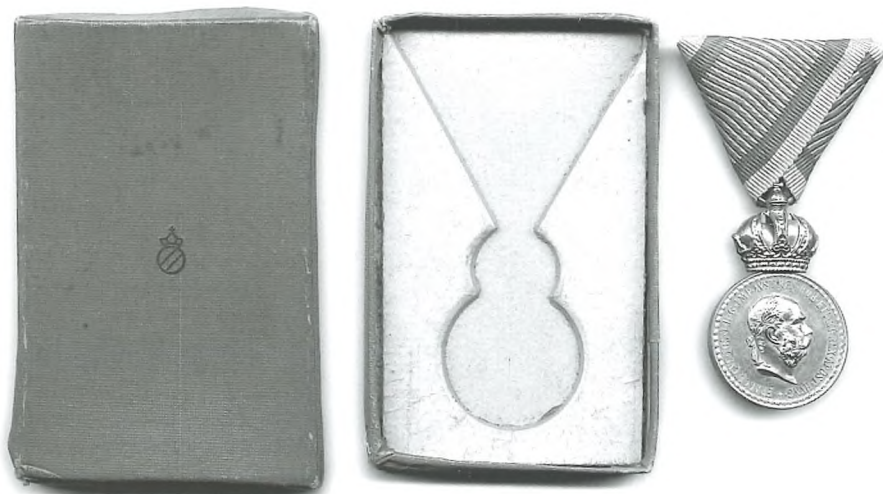
V svoji zbirki imam lep primerek bronaste vojaške zaslužne medalje z meči, običajno imenovane »Signum Laudis«. Medalja je v enostavni kartonasti škatlici, tipični za čas, ko se je vojna nagibala proti koncu. Ležišče medalje je zgolj izrezano iz kartona, na pokrovu pa je standardna oznaka za bronasti Signum Laudis, krog z dvema prečnima črtama in krono na vrhu ter žig »m. Schw.« (mit Schwertern - z meči). Ko sem odlikovanje dobil, sem na moje veliko presenečenje (in veselje) na spodnji strani škatlice odkril še čitljiv napis: »Leut. Dr. Franz Ivanetič aus Krain 17«. V šematzmih avstro-ogrske armade sem hitro našel poročnika Franca Ivanetiča iz ljubljanskega 17. pešpolka. Seveda pa nisem vedel, s čim si je poročnik Ivanetič zaslužil svoj Signum Laudis.

Rezervni poročnik dr. Franc Ivanetič je prišel na fronto oktobra leta 1916. Rezervni sestav je imel v 17. pešpolku, vendar je bil dodeljen 87. pešpolku. 87. pešpolk se je v sestavi 18. pehotne brigade znašel med 11. soško ofenzivo na Škabrijelu, kjer so potekali najhujši boji v celotni dveipolletni zgodovini bojev na soški fronti. Po 2. septembru 1917 je bilo v polku samo 185 za boj sposobnih moških in celotna 18. brigada je odšla v zaledje na počitek in izpopolnitev moštva. Mogoče je bil takrat iz 17. pešpolka prestavljen tudi poročnik Ivanetič. Prav gotovo bi bil dobil za boje na Škabrijelu kakšno odlikovanje, če bi bil v 87. pešpolku prestavljen že prej.

Ob preboju soške fronte je bil 87. pešpolk še vedno v sestavi 18. pehotne brigade, ki je bila del 57. pehotne divizije. Divizija po bojnem razporedu ni bila v prvih vrstah, ampak je sestavljala rezervo 2. korpusa.

Na desnem krilu 2. soške armade je bila bojna skupina Kosak (poveljnik general pehote Ferdinand Kosak), ki sta jo sestavljali 60. in 35. pehotna divizija kot enoti prve bojne črte, 57. divizija pa je bila v rezervi. Bojna skupina Kosak bi morala prodreti preko soteske potoka Avšček in zasesti koto Veliki vrh (kota 704) ter uničiti močne sovražne sile, ki so stale na poti preboja 14. armade. Zasedba kote Veliki vrh je bila namreč predpogoj za uspešno prečenje Soče med Avčami in Ročinjem. Severno od bojne skupine Kosak je bila 1. pehotna divizija, ki je

tvorila skrajno levo krilo 15. korpusa. Prodor 1. divizije naj bi podprl en bataljon 57. divizije, okrepljen z gorskim topništvom ter potrebno opremo za pontonske mostove. Verjetno je bil to prav bataljon 87. pešpolka, v katerem je bil poročnik Ivanetič kot začasni poveljnik čete, saj ostale enote 57. divizije prvega dne preboja (24. oktobra 1917) niso posegle v boj. Potem ko bi bil zaseden nasprotni breg Soče in postavljeni pontonski mostovi, bi

Škatlica in medalja, ki je bila podeljena poročniku Francu Ivanetiču. Na hrbtni strani škatlice je napisano tudi njegovo ime. (zbirka Pavel Car)

prešel na desni breg ves 2. korpus (pod poveljstvom generala Kaiserja), 57. divizija pa bi prodirala naprej proti Koradi.

Sam napad bojne skupine Kosak pa nasprotno z ostalimi odseki nikakor ni šel kakor po maslu. Avstrijci so sicer zasedli prve italijanske järke pri Hojah, Dolu in Kalu, vendar je močno italijansko topništvo kmalu ustavilo napadalce, italijanski protinapad pa jih je

potisnil na začetne položaje. 24. oktobra je bil na vzpetini Čukli vrh, v bližini Avč, tudi poročnik Ivanetič s svojo četo.

Poročnik Franc Ivanetič do tedaj ni dobil nobenega odlikovanja niti ni bil predlagan zanj. Preboj soške fronte pa mu je prinesel bronasti Signum Laudis z meči. Poveljnik 87. pešpolka ga je mesec dni po preboju predlagal za odlikovanje:

K. u. k. Infanterieregiment
Freiherr von Succovaty No. 87.
Zu Res. Nr. 844/Adj.
v. 387, 2. Sp. abm

Belohnungsantrag.

1. Charge: k. und k. Leutnant in der Reserve 210
2. Vor- und Zuname: Dr. Franz IVANETIČ
3. Standeskörper: k. und k. InfRegt. Nr. 17 zug. dem k.u.k. IR. Nr. 87
4. Diensteseinteilung: int. Kompanie-Kommandant
5. Personalnoten: Rang 1. August 1916 (Rangf. 7150) P.V.B1. unbekannt

6. Anlaß (Waffenlist, Dienstleistung usw.) bei Angabe von Ort und Zeit:
Für tapferes Verhalten vor dem Feinde:
Leutnant i.d.Res. Dr. Franz IVANETIČ hat sich während der Offensive gegen Italien beim Angriffe auf den Čukli vrh am 24. Oktober 1. J. durch sein tapferes, vorbildliches Verhalten besonders hervorgetan. Seiner geschickten, zweckentsprechenden Führung ist es hauptsächlich zu verdanken, daß die Kompanie trotz stärksten fdl. Artillerie- und MG.-Feuer ohne Verluste den Osthang des Čukli vrh erreichen konnte. Bei einer persönlich vorgenommenen Orientierung im Vorterrain wurde Leutnant IVANETIČ verwundet.

7. Seit wann im Felde (von - bis): vom 1./10. 1916 bis 15./4. 1917 und vom 8./9. 1917 bis 24./10. 1917.
8. Verwundet, gelitten, vermißt oder kriegsgefangen: Verwundet am 24./10. 1917.
9. Etwa unerledigter Antrag: Keiner
10. Besitzt bereits inländische Friedens- und Kriegsdekorationen: Keine
11. Antrag des Verfassers: m. Schw.
12. Datum und Unterschrift des Verfassers: Feldpost 304, am 25.11. 1917. Int. Komd. des IR. 87

K. u. k. 8. Infanterie-Brigade-Commando. m. Schw. 26/11. Refürworter m. Schw. 26/11. Feldp. 304, am 26/11. 1917.

13. Begutachtung und Antrag des Divisionärs:
K. u. k. 57. Infanterie-Brigade-Commando. m. Schw. 28/11. Refürworter m. Schw. 28/11. Feldp. 304, am 28/11. 1917.

14. Begutachtung und Antrag des Korpskommandanten:
K. u. k. 2. Isonzo-Armee. m. Schw. 30/11. Refürworter m. Schw. 30/11. Feldp. 304, am 30/11. 1917.

15. Kommando der Armee:
PRÄF. Feldpost 320, am 4.12. 1917. mit m. Schw. 1917.

16. Für eventuelle Bemerkungen und Anträge sonstiger Kommandanten und Dienststellen: , am 1917.

209278
27 209 278, Kb. 267
H. P. V. 2.1. 1917

Dokument s predlogom za odlikovanje Franca Ivanetiča. (kopija iz Vojnega arhiva na Dunaju)

Prevod:

Predlog za odlikovanje

1. Čin: C. in kr. rezervni poročnik
2. Ime in priimek: Dr. Franz Ivanetič
3. Enota: C. in kr. pešpolk št. 17,
dodeljen c. in kr. pešpolku št. 87
4. Zadolžitev: začasni poveljnik stotnije
5. Osební podatki: (rang) 1. avgust 1916 št. 7150;
P.V.BI. neznan
6. Povod (dejanje pod orožjem itd):
*Hrabro in uspešno vedenje pred sovražnikom:
Rezervni poročnik dr. Franz Ivanetič se je med
ofenzivo proti Italiji ob napadu na Čukli vrh dne
24. oktobra s svojim pogumnim in vzglednim
vedenjem posebno izkazal.
Njegovemu spretnemu in primernemu vodenju gre
zahvala, da je stotnija kljub močnemu sovražnemu
artiljerijskemu in mitralješkemu ognju brez izgub
dosegla vzhodno pobočje Čuklega vrha.
Pri tem, ko je osebno vodil orientacijo na terenu,
je bil poročnik Ivanetič ranjen.*
7. Od kdaj je na fronti: od 1./10. 1916 do 15./4. 1917
in od 8./9. 1917 do 24./10. 1917
8. Ranjen, padel itd.: Ranjen dne 24./10. 1917
9. Morebitni neresen predlog: nobeden
10. Poseduje že domača mirnodobska in vojna odlikovanja:
nobena
11. Predlog pisca: Vojaška zaslužna medalja
na vojnem traku z meči
12. Datum in podpis: Vojna pošta 304,
dne 25. 11. 1917
Int. Kmdt. 87. pešpolka

Mnenje in predlog:

13. Brigadirja: 18. c. in kr. pehotna brigada,
26. 11. 1917, priporočam, Laxa, gmjr
14. Divizionarja: 57. c. in kr. pehotna divizija,
28. 11. 1917, priporočam, Hrozny, fml
15. Poveljnika korpusa: Poveljstvo 2. c. in kr. korpusa,
30. 11. 1917, Kaiser, Gdl
16. Poveljnika armade: Poveljstvo 2. c. in kr. soške
armade, 4. 12. 1917,
Henriquez, Gdl
17. Za morebitne opombe in zahteve drugih poveljnikov
in službenih mest:

Na standardnem predlogu za odlikovanje (Belohnungsantrag), ki ga je napisal začasni poveljnik 87. pešpolka, je pod številko 11, kjer je predlagano odlikovanje, uporabljen splošno uveljavljen simbol za bronasto zaslužno vojaško medaljo na vojnem traku (krog z dvema prečnima črtama in krono na vrhu), »meči« pa so zraven pripisani. Vsi visoki častniki, ki so kasneje potrdili to odlikovanje (točke 13, 14, 15 in 16), so uporabljali isti simbol, brigadir pa je namesto splošno rabljene okrajšave m. Schw. (»z meči«) narisal kar dva prekrižana meča.

Predlog začasnega poveljnika 87. pešpolka je najprej potrdil poveljnik 18. pehotne brigade, generalmajor Vladimir Laxa, po rodu Hrvat. V 11. soški bitki se je proslavil z obrambo Škabrijela, za kar je dobil viteški križec vojaškega reda Marije Terezije, najvišje avstro-ogrske odlikovanje v prvi svetovni vojni. Laxa je bil v začetku druge svetovne vojne general-poročnik in načelnik vrhovnega štaba hrvaškega domobranstva. General pehote Johann Henriquez, ki je med prebojem poveljeval 2. soški armadi, je prišel na Sočo komaj nekaj dni pred prebojem (po nekih virih pa že konec avgusta 1917). Pred tem je bil poveljnik XII. korpusa na ruski fronti. Premestitev na Sočo je bila za Henriqueza napredovanje, saj je iz poveljnika korpusa napredoval za poveljnika armade, istočasno pa je bil tudi povišan v čin generala pehote. Zanimivo je, da je Henriquez ostal na čelu 2. soške armade samo do 6. januarja 1918. Takrat se je po stabiliziranju fronte na Piavi 2. soška armada združila s 1. soško armado, poveljstvo pa je prevzel dotedanji poveljnik 1. soške armade, general pehote Wencel Wurm. General Henriquez pa, presenetljivo, ni več dobil drugega poveljniškega mesta, ampak se je njegova kariera tu končala.

Poleg bronaste vojaške zaslužne medalje Signum Laudis je kasneje poročnik Franc Ivanetič dobil še Karlov četni križec.

Viri:

- Oesterreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918, 6. zvezek, Das Kriegsjahr, 1917, Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, Wien, 1936
- Lt. Franz Ivanetič, Belohnungsantrag, Vojni arhiv Dunaj, OBA N087

ZNAČKE Z MOTIVI BOJIŠČ NA TOLMINSKEM

David Erik Pipan

V prejšnji številki revije sem predstavil značke, ki se nanašajo na kraje med Predelom in Krnom, torej na najsevernejši del soške fronte. Tokrat pa se bom omejil na tiste, ki se navezujejo na kraje južno od Krna, vključno s tolminsko kotlino in tako v zaključeno celoto zaokrožil značke, ki se nanašajo na Zgornje Posočje. Na posameznih bojiščih v okolici Tolmina so se ves čas bojov na soški fronti odvijali hudi in srditi pehotni boji, ki so zahtevali tudi številne žrtve, zato nas ne more presenečati dejstvo, da obstaja kar precejšnje število značk, ki se nanašajo na to - geografsko gledano - kar majhno območje. Preseneča pa dejstvo, da si je poleg pehotnih enot, ki so krvavele predvsem na Mengorah in Cvetju, na svoje značke pričaralo lepe motive iz tolminske okolice tudi kar nekaj artilerijskih enot, ki so bile občasno ali pa stalno nameščene na omenjenem območju. Ne domišljam si, da sem opisal vse značke, ki se nanašajo na to pokrajino. Kljub temu da sem v mnogih zbirkah videl že na tisoče značk, nisem še zasledil značk nekaterih enot, ki so bile stalno na tolminskem, npr. 50. pehotne divizije ali pa 4. bataljona 53. pehotnega polka. Prav zanimivo bi bilo vedeti, če se motivi na značkah omenjenih enot ne navezujejo na tolminsko okolico.

2. baterija gorskih havbic 13. polka gorskega topništva

Značka spada med tiste najredkeje, ki se nanašajo na naše kraje, zato je tudi izostala v mojem prejšnjem prispevku. Značka je pravokotne oblike, z zaobljenima zgornjima vogaloma. Na njenem levem robu je upodobljen mogočen dvoglavi orel z iztegnjenim levim krilom, ki stoji na lovorjevi vejici in skrbno varuje dolino pred seboj. Osrednji motiv na znački pa so gore, ki simbolično predstavljajo krnsko pogorje. Na zgornjem in desnem robu značke so navedena imena krajev: LISSAC, CRNI VRH, VALJEVO, DOBERDO, BELGRAD, ASSIAGO, GÖRZ, MRZLI VRH, KRN, kjer se je enota med vojno borila, na spodnjem robu pa je oznaka enote Geb. Haub.

Batt. 2/13, (Gebirgs Haubitze Batterie 2/13). Zanimivost, ki uvršča opisano značko med zanimivejše, je tudi ta, da so se na opisani primerki z iglo podpisali pripadniki omenjene enote. Značka je široka 50 mm in visoka 31,5 mm, kovana je iz medeninaste pločevine in ima na zadnji strani vodoravno iglo za pripenjanje

15. Korpus

Ta značka je bila namenjena vojakom, ki so pripadali 15. korpusu avstro-ogrske vojske, le ta pa je imel nalogo braniti tolminsko bojišče. Tej enoti je posvečen tudi ogromen monumentalni spomenik pri železniški postaji pri Mostu na Soči. Značka je pravokotne pokončne oblike, na njeni desni polovici pa je upodobljen

»ogromen«, v plašč oblečen avstro-ogrski vojak v bojni opremi in s čelado na glavi, v desni roki drži ročno bombo, z levico pa se naslanja na kratko Mannlicherjevo puško. Z desno nogo sloni na skalni gmoti, ki jo obdajajo oblaki, in če jo podrobneje pogledamo, ugotovimo, da simbolično ponazarja Mrzli vrh. V zgornjem levem vogalu je napis »15. KORPS«, nekako na polovici značke pa je manjši napis »AM ISONZO 1915-1917«, kar bi pomenilo »15. korpus, na Soči 1915-1917«. Značka je široka 31,5 mm, visoka pa 42,5 mm, izdelana je iz cinkaste litine in največkrat prevlečena s tanko plastjo medenine ali bakra. Na zadnji strani ima pokončno iglo za pripenjanje. Na znački ni nobenih oznak oblikovalca ali izdelovalca.

3. gorska brigada

Tokratna značka spada med največje značke, ki se nanašajo na soško bojišče oziroma med največje avstro-ogrske vojaške značke nasploh, zaradi tega je nekaj posebnega, svoje pa dodaja še njena redkost. Je pokončne pravokotne oblike,

z manjšim secesijskim »izrastkom« na zgornji stranici, ostale robove pa obdajajo manjši okraski. Na njeni desni tretjini je uprizorjen v oklep oblečen srednjeveški vojščak, ki naslonjen na svoj meč strmi proti desnemu bregu reke Soče. Na znački z lahkoto prepoznamo vrhove, ki se dvigajo desno nad Tolminko, v ospredju pred vojščakovimi nogami sta Vodil vrh in Mrzli vrh, v ozadju pa si sledijo ostali gorski vrhovi in dolina Tolminke pod vojakovimi nogami. Zgoraj omenjena vrhova pokriva velika številka 3., pod njo pa je v posebnem okvirčku napis »GEB.-BRIGADE«, kar je skrajšana oznaka za 3. Gebirgs Brigade, torej 3. gorsko brigado. Na zgornji polovici značke pa so eno pod drugim napisana imena vrhov, katerih obramba je bila zaupana omenjeni brigadi: »VODIL VRH, MRZLI VRH, SLEME, RUDECI ROB« ter letnici 1915-1917. Iz cinkaste pločevine kovana značka je široka 42.6mm in visoka 54mm, na zadnji strani pa ima vodoravno priloženo iglo za pripenjanje in nima oznak oblikovalca ali izdelovalca.

Rezervni polk poljskih topov št. 50

Značka 50. rezervnega polka poljskih topov je pokončne ovalne oblike, na njej pa je zopet upodobljen nam sedaj že dobro poznani pogled na vrhove nad tolminsko kotlino; v ospredju je Kozlov rob, desno od njega pa pobočje Vodil

vrha ter Mrzli vrh. Prek tega prizora, ki

ga je večina zbiralcev spregledala,

je upodobljen velik, gol mišičast

vojščak, ki razkoračeno stoji

preko Kozlovega roba in visoko

nad glavo vihti veliko topovsko

granato, ki jo namerava zalučat

proti italijanskim položajem na

drugi strani Soške doline, nad

njim pa se zgrinjajo nevihtni oblaki,

iz katerih tolčejo strele. Na nekoliko

razširjenem spodnjem robu okvirja, ki

obroblja značko, je kratica enote »R.F.K.R.

50« (Reserve Feld Kanonen Regiment 50), na zgornjem robu pa letnici 1916 1917. Značka je kovana iz cinkaste pločevine, lahko pa je tudi posrebrena, široka je 35.5 mm, visoka pa 50.1 mm, na zadnji strani ima pokončno iglo za pripenjanje, ob robu pa napis izdelovalca »BRÜDER SCHNEIDER WIEN 5«.

Tolmin

Ta značka je splošne narave

in je bila namenjena vsem

branim teljem tolminske

kotline. Je okrogle oblike,

spodnjo polovico pa obdaja

venec iz lovorjevih vejic.

Na znački je upodobljena v

značilna antična grška oblačila

oblečena bojovnica s ščitom v levi

in sulico v desni roki, osrednji motiv pa

je zelo realistično upodobljena tolminska kotlina s Tolminom

v ospredju, Kozlovim robom na sredini ter Vodil vrhom (delno

zakrit) in Mrzlim vrhom v ozadju. Na spodnji strani značke je

napis TOLMEIN (Tolmin), levo in desno od napisa pa sta letnici

1915 in 1916. Obstaja pa tudi verzija značke, ki ima namesto

Artillerijski poročnik ima na kapi značko Tolmin

letnice 1916 vtisnjeno letnico 1917. Značka je kovana iz cinkaste pločevine, veliko redkejši pa so srebrni primerki, široka je 41 mm, visoka pa 40.8 mm, na zadnji strani ima pokončno iglo za pripenjanje ter ob robu napis proizvajalca »BRÜDER SCHNEIDER WIEN 5«.

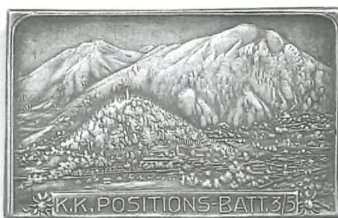
Rezervni polk poljskih havbic št. 50, baterija št. 1

Značka, ki po svoji obliki in velikosti močno spominja na značko »Isonzo Armee«, je tudi sicer nekaj posebnega: na njej je namreč zelo lepo uprizorjen bojni položaj 10-centimetrške poljske havbice M. 1914. Po motivu na znački pa žal položaja ni možno točno locirati, je pa neizpodbitno, da je bil motiv izdelan na podlagi pristne fotografije topniškega položaja te baterije. 1. baterija 50. rezervnega polka poljskih havbic je bila ves čas bojov pri nas stacionirana na različnih bojnih položajih na pobočju »Cvetja«, pri Poljubinu in drugod na tolminskem bojišču. Pod zgornjim zaokroženim robom značke je napis »WEIHNACHTEN IM FELDE«, pod njim pa je letnica »1916«, torej je bila značka izdelana v spomin na božič leta 1916, ki ga je baterija prebila na bojišču pri Tolminu. Na razširjenem spodnjem robu značke je napis »BATTERIE 1«, v drugi vrstici pa »R.F.H.R.50« (Reserve Feld Haubitze Regiment 50), ki ga na obeh straneh obdajata borovi vejici. Iz kakovostne nikljane medeninaste pločevine kovana značka je široka 29.7 mm in visoka 44.3 mm, na zadnji strani ima pokončno iglo za pripenjanje in nima oznak oblikovalca ali izdelovalca.

Pozicijska baterija 3/5

Opisana značka spada med najlepše značke, ki se nanašajo na tolminsko bojišče. Značka je bila namenjena 3. »pozicijski« bateriji iz sestava 5. topniškega polka, ki je bila opremljena s štirimi zastarelimi topovi M.1875 kalibra 9 cm in je bila ves čas bojov stacionirana na Kozlovem robu, vzpetini z ruševinami srednjeveškega gradu in značilnim razglednim stolpom. Omenjena vzpetina je tudi uprizorjena v sredini značke, na kateri je z lahkoto razpoznaven panoramski pogled s pobočja Bučenice proti tolminski kotlini, z Vodil vrhom in Mrzlim vrhom v ozadju. Na spodnjem robu je v manjšem okvirčku, ki ga zaključujeta dva planikina cvetova, napis

»K.K.POSITIONS-BATT 3/5«, kar bi v prevodu pomenilo »cesarsko kraljeva pozicijska baterija 3/5«. Za vse tako imenovane pozicijske baterije je bilo značilno, da so bile oborožene z zastarelimi tipi poljskih topov in jih med vojno praviloma niso premeščali na druge položaje, ker so bila orožja največkrat pritrjena na improvizirane, fiksno vpete lafete. Značka je pravokotne oblike in izdelana iz debele medeninaste pločevine in je zelo kvalitetno nikljana, široka je 45 mm visoka, pa 27.8 mm, na zadnji strani ima vodoravno pritrjeno iglo za pripenjanje in nima oznak oblikovalca ali izdelovalca. Kot zanimivost naj povem, da je imela omenjena baterija, ki ji je poveljeval rezervni poročnik Sprècher von Bernegg, med vojno postavljeno tudi svojo spominsko ploščo na obzidju tolminskega gradu, ki se pa žal do danes ni ohranila. Več sreče je imela spominska plošča 1. baterije iz sestave istega polka, ki je bila postavljena na pobočju Mengor in je bila pred kratkim tudi obnovljena.

Sveta Marija

Med značke, ki so bile izdelane na podlagi fotografije, spada tudi značka, ki je bila namenjena branilcem Mengor. Je pokončne pravokotne oblike, s prirezanimi zgornjima vogaloma, spodnjo stranico pa krasi secesijski okrasek. Na znački je v strelskem jarku upodobljen avstro-ogrski vojak, po pobočju hriba za njim pa se vijejo strelski jarki, ki so pred padajočo zemljo delno zaščiteni z lesenimi ogradami. Hrib je še delno poraščen z drevjem, medtem ko je cerkva na vrhu hriba že močno poškodovana, delno porušen pa je tudi njen zvonik. Spodnjo polovico osrednjega motiva na obeh robovih krasi »venček« hrastovih listov. Na spodnjem delu značke je v pravokotnem okvirju napis »SVETA MARIA« in pod njim »1915-1916«. Opisana značka je bila izdelana v štirih verzijah. Če smo pozorni, lahko kaj hitro opazimo, da je na nekaterih značkah upodobljena cerkev s celo streho, na drugih pa je opazna porušena streha, le z lesenimi tramovi. Veliko redkejši, hkrati pa lažje opazni, sta emajlirani verziji obeh značk: venček iz hrastovih vejic je emajliran v zeleno barvo, okvirček z napisom pa je modre barve. Značka je izdelana iz ponikljane medeninaste pločevine, široka je 27.4 mm, visoka pa 43.5 mm,

Častnik na levi nosi na kapi značko Sveta Marija

na zadnji strani pa ima pokončno iglo za pripenjanje in tudi v tem primeru ni nikakršnih oznak oblikovalca ali izdelovalca značke.

Zadnje tri opisane značke so izdelane na enak način in imajo na isti, samo zanje značilen, način pritrjene igle za pripenjanje, kar daje slutiti, da izvirajo od istega proizvajalca.

3. bataljon 35. pehotnega polka

Nenavadna peterokotna oblika te značke, z razpotegnjenim zgornjim vogalom, takoj pritegne našo pozornost. Na tej zanimivi in redki znački je v prvem planu upodobljen močno razkoračen avstro-ogrski vojak v popolni bojni opreми, ki sloni na svoji dolgi in z nasajenim bajonetom še »podaljšani« mannlicherjevi puški in vestno varuje vzpetino, ki se dviguje za njegovim hrbtom. Na vrhu vzpetine zlahka prepoznamo značilo cerkvico, ki stoji na vrhu Mengor. Da so na znački upodobljene prav naše Mengore, potrjuje tudi eden od napisov (Sv. Maria), ki obkrožajo osrednji prizor. Napisi bojišč pa so sledeči: »LOZNICA, MANDRIELLE, CAMPULUI, IG, SLEME PL., SV. MARIA«. Levo od vojaka je v dve vrsti razdeljen napis BA-ON, desno od njega ravno tako razdeljen napis 3/35 (Infanterie Batallion 3/35), pod njim pa je nekoliko manjše velikosti še letnica 1917. Iz cinkaste pločevine kovana značka je široka 31 mm, visoka pa 44,5 mm, na zadnji strani ima pritrjeno pokončno iglo za pripenjanje.

5. pehotni polk

Značka spada med tiste polkovne značke, ki se nanašajo na več različnih bojišč, v tem primeru kar osem. Značka je pokončne osmerokotne oblike, v njeni sredini pa je na kvadratnem polju napisana velika oznaka 5.

pehotnega polka »J.R. 5« (Infanterie

regiment 5), ki jo obdaja mogočen lovorjev venec, na spodnjem delu pa ga prekriva trak z napisom »STETS SIEGREICH WIE BEI CVSTOZZA«, pod njim pa je izpisana letnica 1866 v spomin na bitko pri Custozi, ki je bila omenjenega leta. Pod vrhnjim robom značke so napisane še naslednje letnice: »1914-15, 16, 17« v spomin na hude boje v prvi svetovni vojni so na robu, ki obdaja celo značko, izpisana še imena krajev, kjer se je polk med vojno boril: »KOMAROW, MAGIEROW, GLEW, CHOCIMERZ, JAVORNIK, KOSMIERZYN, GRADJENIK, SV. MARYJA«. Ime Sv. Maryja je sicer na znački narobe napisano, kar pa ni osamljen primer, vendar ni nobenega dvoma, da je bila pod tem imenom mišljena naša Sv. Marija oziroma Mengore, saj se je 2. bataljon tega polka boril na omenjenem hribu ter na sosednjem »Cvetju«, kjer je ohranjenih tudi nekaj spominskih obeležij, ki so jih pripadniki omenjenega bataljona pustili za seboj. Obstaja še bistveno redkejša značka omenjenega polka, ki je na prvi pogled zelo podobna opisani, edina razlika pa je v osrednjem motivu: upodobljena je starinska okrogla ročna granata s plamenom na vrhu, pod njo pa sta prekržana revolver ter vojaški nož. Granato obdajata vejici iz lovorjevih listov, ki sta spodaj povezani s trakom, na katerem je napis »JAGDKOMP. VORWÄRTS«. Ravno ta napis nas opozarja, da je bila značka namenjena jurišni stotnji 5. pehotnega polka, katerega oznaka J.R.5 je napisana pod vrhnjim robom značke. Značka je kovana iz cinkaste pločevine, široka je 35 mm, visoka pa 36,4 mm in ima na zadnji strani vodoravno iglo za pripenjanje, na sprednji strani, tik nad napisom »Sv. Maryja«, je droben napis oblikovalca značke »R. MARSHALL«, medtem ko bomo oznako izdelovalca na znački zaman iskali.

4. bataljon 58. pehotnega polka

Med redkeje značke spada tudi značka 4. bataljona 58. pehotnega polka. Je podolgovate oblike, s prirezanima zgornjima vogaloma in manjšimi podaljški na spodnjih dveh. Na znački so v prvem planu upodobljeni trije bojno razporejeni avstro-ogrske vojske. Desni vojak strelja s puško, srednji zamahuje s puškinim kopitom, levi pa meče ročno bombo v smeri proti Italijanom. Dogajanje je upodobljeno na vzpetini »Cvetje«, ki se dviguje nad Mostom na Soči, ta kraj je na levi strani značke tudi upodobljen, še posebej je zlahka razpoznaven značilen most čez Sočo, ki se skriva v spodnjem levem vogalu. Na zgornji stranici značke je napis »I.B.4/58« (Infanterie Bataillon 4/58), na spodnjem robu pa je v okvirčku napis »St. Lucia«, kar je staro ime za Most na Soči, levo od napisa je letnica 1915, desno pa 1916. Iz cinkaste pločevine kovana značka je široka 55.8 mm, visoka pa 33 mm, na zadnji strani ima vodoravno iglo za pripenjanje in napis izdelovalca »BRÜDER SCHNEIDER WIEN 5«.

3. bataljon 86. pehotnega polka

Značka je podolgovate pravokotne oblike, z zaokroženo zgornjo stranico in zaobljenimi vogali. Na sredini značke sta upodobljena dva v plašče oblečena avstro-ogrska vojaka, ki se z mahanjem s puškinimi kopiti borita proti napadajoči skupini

italijanskih vojakov. Na desnem robu prizora je uprizorjena eksplozija, v ozadju pa so gorski vrhovi, ki se dvigujejo severno nad tolminsko kotlino v smeri proti Krnu. V zraku je upodobljeno dvokrilno letalo, okoli njega pa so opazni oblaki, ki so posledica eksplozij šrapnelskih izstrelkov. Značka uprizarja boje na Selskem vrhu (588), saj se je 3. bataljon 83. pehotnega polka stalno boril na omenjeni vzpetini. Na zgornji stranici širokega okvirja, ki obdaja celo značko, je napis »K.u.K. INFANTERIE BATAILLON 3/86«, na spodnjem robu pa so z majhnimi številkami napisane letnice »1914-15-1916«, levi in desni rob pa poleg raznih okraskov bogatita tudi avstrijski in ogrski grb. Iz cinkaste litine izdelana značka je široka 58.7 mm, visoka pa 37.8 mm, njena miniatura izvedenka pa je izdelana iz medenine in je široka 41 mm, visoka pa 27 mm. Na zadnji strani ima pritrjeno vodoravno iglo za pripenjanje in nima oznak oblikovalca ali izdelovalca.

Značke iz zbirke:

David Erik Pipan
Aleksander Hvalič
Aleksander Obidič
Aleš Lipovec
Antonio Rossetto
Egon Valantič
Jakob Ciglar
Peter Kogoj
Simon Kovačič
Siro Offelli

Literatura:

- Janez J. Švajncar, *Slovenski polki in njihovi vojaški znaki*, Časopis za zgodovino in narodopisje 1/81
- Oesterreich-Ungarn fur Kollektionare, *Militaria Slovenika*, 1991, Ljubljana
- Jakob Ciglar, *Najstarejše značke z motivi slovenskih gora*, Planinski vestnik
- Siro Offelli, *Le armi e gli equipaggiamenti del Esercito Austro-Ungarico*, Gino Rossato Editore, Valdarno, 2001

PROTIPEHOTNA MINA

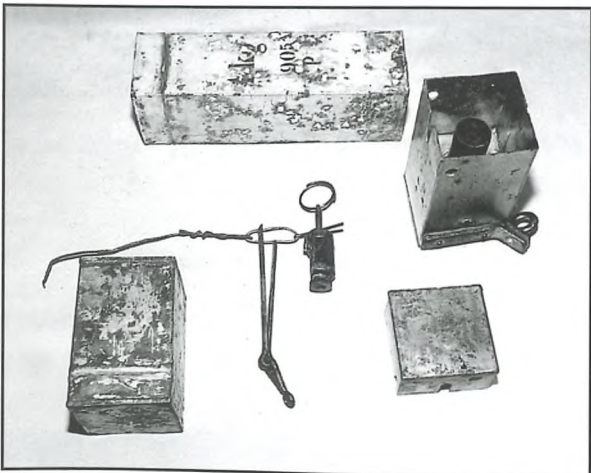
Mitja Juren

Po svetu je danes posejanih okrog 100 milijonov min, ki so nam ostale kot smrtonosna dediščina raznih vojn, odvijajočih se v zadnjih desetletjih. O nevarnosti in zahrbtnosti tega orožja ne bomo razpravljali. Leta 1996 so z Ottawskim sporazumom izglasovali resolucijo o prepovedi proizvodnje in uporabe protipehotnih min, vendar se tega sporazuma, na žalost, le malokdo drži.

Kot večino novega orožja (mitraljezi, tanki, letala...) so tudi protipehotno mino izboljšali med prvo svetovno vojno. Zamisel za tak tip orožja sega daleč nazaj v preteklost. Že v davni so uporabljali izraz »mina« za rov, ki so ga izkopali pod sovražnikovimi objekti z namenom, da bi jih uničili. Tak rov so podprli z lesenimi oporniki in v bližino namestili vnetljiva sredstva. Ob vžigu so leseni oporniki zgoreli, zemlja nad njimi pa se je skupaj s sovražnim objektom udrila. Do sprememb je prišlo okrog leta 1500, ko so za tovrstne »podvige« začeli uporabljati smodnik. Vojaki so velike jame napolnili z eksplozivom in ko je sovražnik prišel nadnje, so vse skupaj razstrelili. To seveda niso bile prave mine, takšne, kakršne poznamo danes. Bile so le groba zamisel le teh.

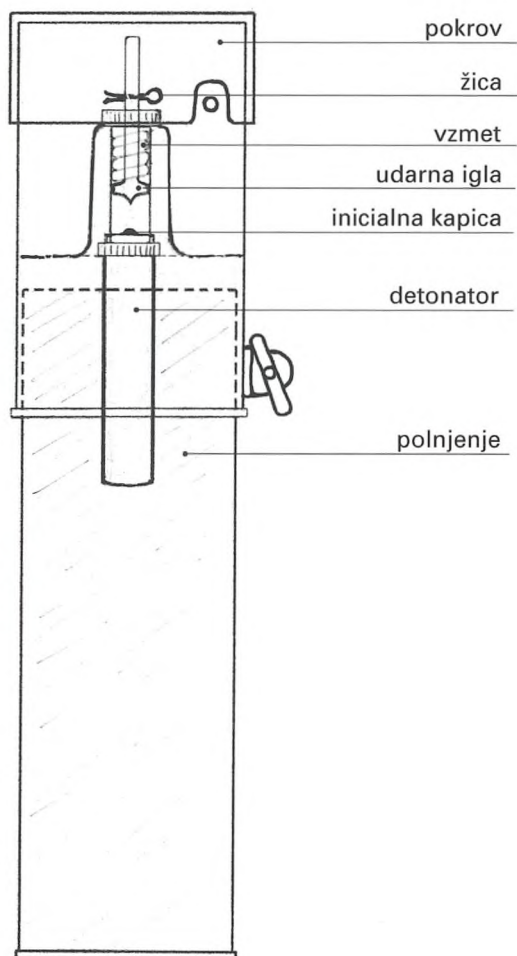
Tip mine, ki jo opisujem, je na začetku 20. stoletja začela uporabljati avstro-ogrska vojska. Sam izum take vrste mine pripisujejo avstrijskemu poročniku Zuboviču.

Prvotno so izdelovali mine iz lesa. Sestavljene so bile iz dveh delov. V zgornjem je bila naprava za sprožitev, spodnji del, lesen zabojček, pa so napolnili z eksplozivom. Izdelovali so zabojčke v več velikostih – večji kot je bil zabojček, večjo eksplozivno moč je imela mina.

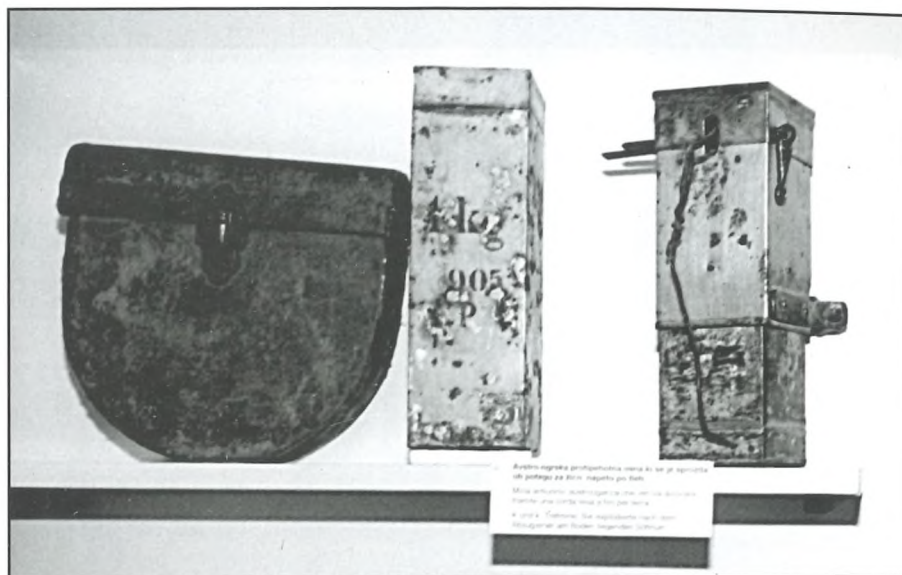
Razstavljena protipehotna mina iz zbirke Iva Ivanciča iz Bovca (foto Mitja Juren)

Podoben sistem so uporabljali tudi med prvo svetovno vojno, le izboljšali so ga in prilagodili potrebam. Mina je bila sestavljena iz treh delov: iz pokrova, vžigalne naprave in pločevinaste škatle za eksploziv. Pod pokrovom je bila vžigalna naprava, ki

Presek protipehotne mine (risal Simon Kovačič)

je bila sestavljena iz vzmeti z iglo in detonatorja. Pred uporabo so vzmet naprožili in jo blokirali z varovalom, ki je segalo iz škatle. Škatlo so zakopali ali pritrdili na ustrezno mesto, na varovalo privezali vrvico ali žico in jo zavezali nekaj metrov stran na primeren objekt (drevo, skalo ali kaj podobnega).

Sestavljena protipehotna mina in pločevinasta škatla za eksploziv v zbirki Iva Ivančiča iz Bovca (foto Mitja Juren)

Ko je vojak pri hoji potegnil za vrstico, je nehote izvlekel varovalo in tako se je sprožila vzmet z iglo, ki je udarila na vžigalno kapico, kar je povzročilo detonacijo.

Tak tip mine so začeli masovno uporabljati med prvo svetovno vojno. Imena modela nisem zasledil nikjer, žal je tudi ustrezne literature zelo malo. Na ohišju mine ni nobene oznake ali napisa. Veliko teh min je bilo najdenih na avstro-ogrskih položajih, zato lahko sklepamo, da je izum avstrijski ali nemški.

Prav gotovo je bil ta preprost sistem eden prvih uradno priznanih sistemov protipehotnih min.

Tehnologija teh smrtonosnih sredstev je med prvo svetovno vojno močno napredovala. Na francoskem bojišču so začeli Nemci uporabljati novo orožje, ki je služilo za onesposabljanje angleških tankov. To je bila protitankovska mina, ki je imela podobne značilnosti kot protipehotna mina, le da se je sprožila samo pod pritiskom težkega predmeta, na primer večtonskega tanka.

Tudi Italijani so imeli zamisli za izdelavo takega orožja. Posluževali so se ročnih bomb tipa Carbone. Vkopali so jih v zemljo in s sistemom vrvi dosegli, da so eksplodirale takrat, ko je nasprotnikov vojak stopil nanje. Vendar so bile to le improvizirane mine, ki so jih posamezne enote kar same izdelovale na bojišču.

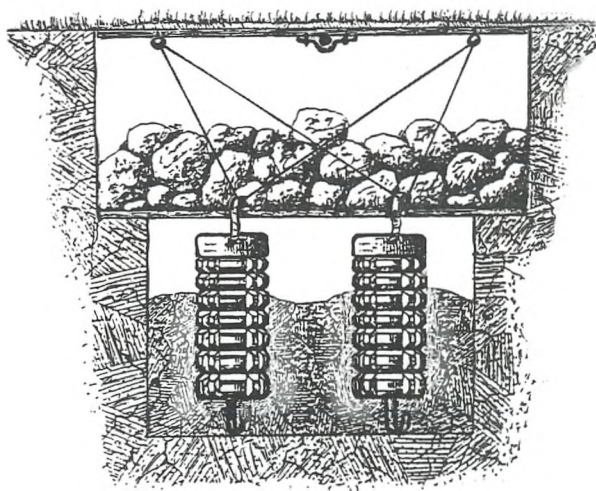
V letih, ki so sledila, so te smrtonosne naprave še izboljšali, tako da imamo danes na svetu – žal – ogromno »dediščino« minskih polj, v katera si ne upa nihče. Posledice so grozljive, tudi zato, ker se na teh poljanah velikokrat brezskrbno igrajo otroci.

Pri proučevanju sta mi svoje ekspozite dala na razpolago Ivo Ivančič in Cvetko Gasperčič.

Vir:

F. Cappellano in F. Tremontini:

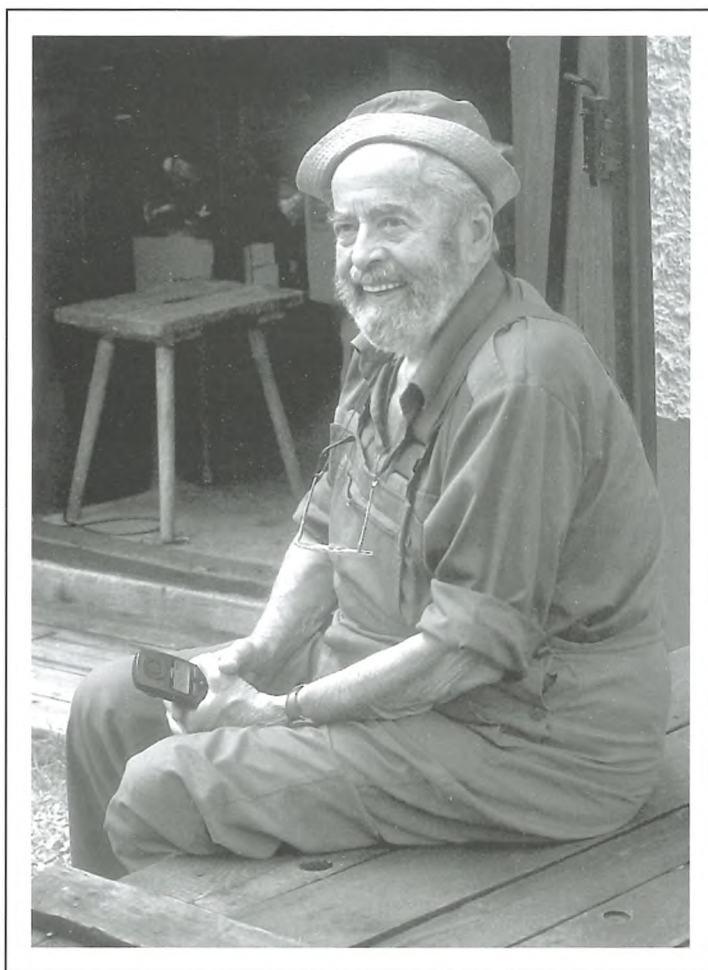
LE MINE ANTIUOMO NELLE GUERRE ITALIANE DEL'900,
Museo Storico Italiano della Guerra Rovereto

Italijanska protipehotna mina. Uporabljene sta dve ročni bombi tipa Carbone, ki sta se sprožili v trenutku, ko je vojak stopil na gibljivi pokrov, nameščen nad luknjo, v kateri sta bili nastavljeni mini.

»DOLOMITENFREUNDE« - PRIJATELJI DOLOMITOV

Roberto Lenardon - Dolomitenfreunde

Walther Schaumann (1923 – 2004)

Naše društvo je nastalo iz ljubezni profesorja Waltherja Schaumanna do gora, njihovih prebivalcev in njihove zgodovine. To ljubezen mu je vzgojil oče Ernst, nekdanji avstro-ogrski častnik in spremljevalec svojega sina na neskončnih ekskurzijah po nekdanjih visokogorskih prizoriščih velikega svetovnega spopada.

Vse takratne izkušnje so v mlademu Schaumannu dozorele v veliko spoštovanje do vojakov vseh narodnosti, ki so se vojne udeležili, in do vseh njihovih žrtvovanj in nečloveškega trpljenja. Po drugi svetovni vojni se je Walther Schaumann kot častnik novonastale avstrijske

vojske ponovno podal na nekdanja bojišča prve vojne in precej časa posvetil tudi raziskavam v vojaških arhivih. Medtem pa so sledovi vojne v naravi iz dneva v dan izginjali. Takrat je Schaumann sklenil, da bo ustanovil društvo, katerega poglavitna naloga bo omejiti, v mejah možnega, to neizbežno brisanje vojnih sledi, zato da se spomin na to tragedijo ne bi izgubil, temveč bi ostal v trajen opomin na človeško neumnost. Tako se je porodila ideja za ambiciozen projekt, spremeniti stare vojaške poti v »Poti miru«, ki bi bile prehodne za večje število obiskovalcev.

Leta 1972 se je profesor upokojil in objavil v številnih planinskih revijah poziv, da išče prostovoljce, ki bi mu bili pripravljeni med poletnimi počitnicami pomagati v zameno za brezplačen obrok in namestitvev.

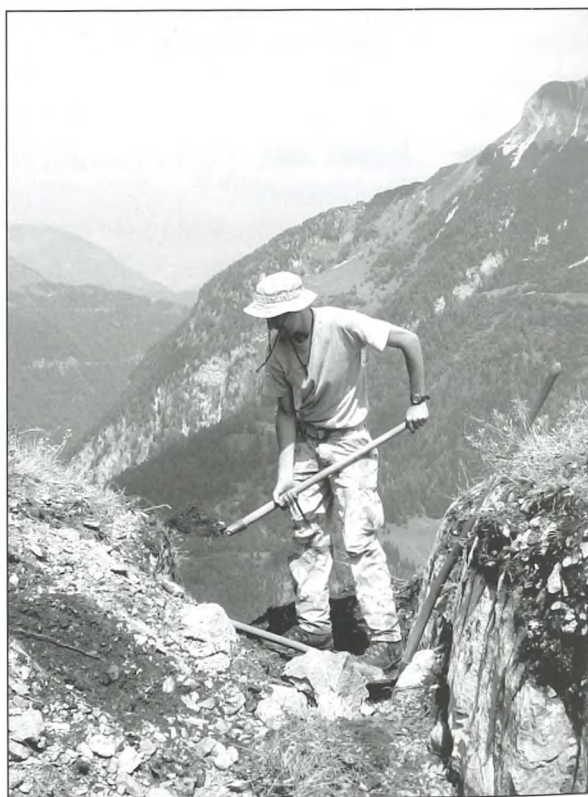
Odziv je bil nepričakovano velik in že naslednje leto je novorojeno društvo začelo z deli v dolomitski skupini Fanes. Namesto da bi se ustavili pred nešteti vsakodnevnimi težavami, s katerimi se pred tem še nihče ni spoprijel, so s pomočjo prostovoljcev iz nacionalnega združenja alpinov (ANA) in logistično podporo italijanske vojske nadeljevali z delom in dosegli svoje prve uspehe: obnovitev steze na Vallon Bianco, zavarovane poti na Fúrcia Rossa in rekonstrukcijo bivaka Baborka-Baccon.

Geslo »Poti, ki so nekoč ločevale, naj nas danes združujejo« je privabilo prostovoljce iz več kot 20 držav, da so obnavljali poti, jarke ter gradili bivake in zavetišča. Od leta 1973 je bilo usposobljenih več kot 300 kilometrov starih vojaških poti, obnovljene so bile številne zavarovane plezalne smeri, med njimi tudi na Torre di Toblino, zgrajeni so bili bivaki na Monte Castello na območju Dolomitov v skupini Fanes, bivač Mitterkar in zavetišče Standschützen ob meji med Italijo in Avstrijo ter zavetišče Porze severno od sedla Dignas.

Leta 1977 so začeli z deli na Monte Piana, kjer so urejali muzej na prostem na območju, ki ga obiskuje veliko ljudi. Leta 1983 se je dejavnost društva Prijatelji Dolomitov zaradi različnih razlogov preselila na avstrijski teritorij. Z deli se je ponovno začelo na prelazu Ploče (Plöckenpass), ki je bil močno zaznamovan z ostanki velike vojne. Tu prostovoljci nadaljujejo z deli še danes. Dejavnost na tem območju traja nepretrgoma že več kot dvajset let in na stotine prostovoljcev iz številnih držav je nesebično ponudilo svojo pomoč ter delovne sposobnosti in izkušnje.

Muzej »1915/18 od Ortlerja do Jadrana«

Vzporedno z deli na terenu se je začelo tudi zbiranje vojaških ostalin, ki so prišle na svetlo med izkopavanji vojaških položajev. Svoje mesto so ti predmeti dobili na začasni razstavi, posvečeni vonji na območju prelaza Ploče in bližnjih hribih, ki je bila leta 1984 postavljena v prostorih mestne hiše v bližnjem kraju Koče (Kötschach-Mauthen).

Tjaš Strgar odkopava zasut italijanski jarek v zadnji delovni akciji. Mali Pal, 27. 7. 2004. (foto Peter Kogoj)

Leta 1992 je bil mali muzej popolnoma prenovljen in bistveno povečan. Velik trud je bil takoj poplačan, saj je muzej že leta 1993 prejel priznanje za najboljši nov avstrijski muzej, uvrščen pa je bil tudi med pet najboljših evropskih muzejev, priznan mu je bil tudi status kulturne dediščine.

Rdeča nit muzeja je geslo »zgodovina je skupek usod posameznikov«. Pogled na vojno z očmi posameznikov, tako moških kot žensk, ki so bili vpleteni v svetovni spopad, ne glede na njihovo nacionalno pripadnost.

Na šeststo kvadratnih metrih si obiskovalci lahko ogledajo preko tisoč petsto fotografij in dokumentov, v vitrinah in na

razstavnih panojih pa še na tisoče predmetov, najdenih na nekdanjih bojiščih. Ob uniformah in orožju predstavljajo le sredstvo za globlji vpogled v vojno dogajanje.

S pomočjo fotografij in dokumentov želimo prikazati nesmiselnost vojne, njeno nekoristnost in strašno trpljenje, ki ga je »vojna gospoda« vsilila preprostim ljudem, oblečenim v uniforme, in jih poslala umirat v bojne jarke, ter trpljenje civilnega prebivalstva, katerega domovi so se nenadoma znašli sredi bojnega polja.

Na začetku razstave je na ogled nekaj podob iz današnjih vojn, ki nas opominjajo, da vojne niso nekaj oddaljenega in nam tujega ter da mir ni sam po sebi dan, temveč je težko dosegljiv.

Prvi razstavni panoji nas spominjajo, kako lep in miren je bil začetek prejšnjega stoletja, ko se je ob glavnih prometnih povezavah med evropskimi mesti, ki so blestela v čarobni »belle époque«, razvijal turizem.

Simboličen strel s pištolo je zadostoval, da se je magija razblinila in Evropa je bila vržena v središče svetovnih spopadov.

Sledijo panoji s fotografskimi podobami iz različnih sektorjev italijansko-avstrijskega bojišča, začeni pri nevtralni Švici, ki je bila ob pomoči mednarodnega rdečega križa pomembna žila za izmenjavo novic in pošte vojnih ujetnikov, preko Ortlerja, Adamella, tridentinskih planot, Marmolade, Dolomitov, Karnijskih in Julijskih Alp do soškega bojišča in Piave.

Razstavne mize in vitrine prekinjajo fotografske zgodbe in jih dopolnjujejo s predmeti, ki so jih uporabljali vojaki.

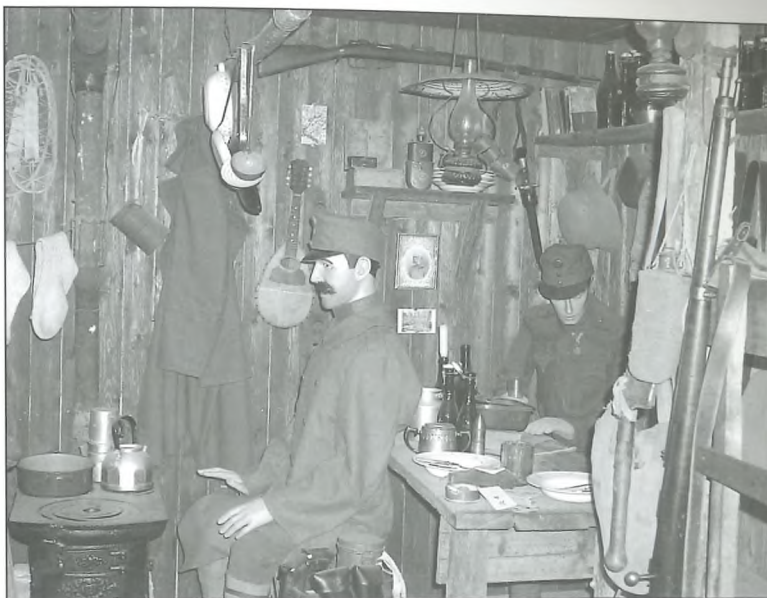
Fotografskemu sprehodu po bojiščih sledi prikaz razvoja tehnologije in njene uporabe v vojaške namene, uporabe elektrike, telekomunikacij, letal, orožja, topništva od najmanjših do največjih kalibrov.

Naslednji sektor obravnava življenje vojakov na fronti in v zaledju ter ponuja možnost primerjave dveh podob vojnega dogajanja: podobe, ki jo je skušala prikazati vojna propaganda, in podobe, ki se je odlikovala v kruti realnosti.

Mimo oddelka, posvečenega vojaški oskrbi in vojni v visokogorju, nas pot, speljana skozi rekonstruiran strelski jarek, privede do kavern, ki so verna rekonstrukcija kavern na starih fotografijah. Na ogled so trije ambienti: sanitetna postaja, bivalna baraka za vojake in električna transformatorska postaja.

Še vedno delujoč model vojaške žičnice, ki je nekoč služil v šoli za žičničarje, in avstro-ogrski vojaški voz odpirajo sektor, posvečen problemu vojaške logistike. Predstavljena so različna transportna sredstva, uporabljena v vojaške namene. Konec vojne je prikazan s podobami zmage, ki sillijo z naslovnih starih časopisov, in poraza, upodobljenega s fotografijami ranjencev in invalidov in s stranmi časopisa, v katerem so svojci iskali svoje pogrešane družinske člane. Podobo zaokroža vitrina z odlikovanji, priznanji in spominskimi predmeti, izdelanimi iz vojaških izstrelkov in granat. Zadnji del muzeja prikazuje tridesetletno delovanje društva. V bližini blagajne se nahaja igralni kotichek za najmlajše obiskovalce in knjigarna, kjer se lahko kupijo številne knjige, ki obravnavajo prvo svetovno vojno.

Za zaključek lahko potrdimo, da je sporočilo miru, ki prihaja z nekdanjih bojnih položajev vedno bolj razširjeno z nastajanjem novih »muzejev na prostem«, in nas spominja na geslo »kjer so se naši dedje bojevali, sedaj mi delamo skupaj« upajoč, da bo ta ideja pripomogla k vedno bolj enotni Evropi in istočasno vedno bolj spoštljivi do različnosti med njenimi prebivalci.

Iz italijanščine prevedel **David Erik Pipan**

Profesor Walther Schaumann s predsednikom Društva soška fronta Nova Gorica Simonom Kovačičem v Krompirjevi jami pri Temnici na Krasu 4. novembra 2002 ob njegovem zadnjem obisku Slovenije. (foto Roberto Lenardon)

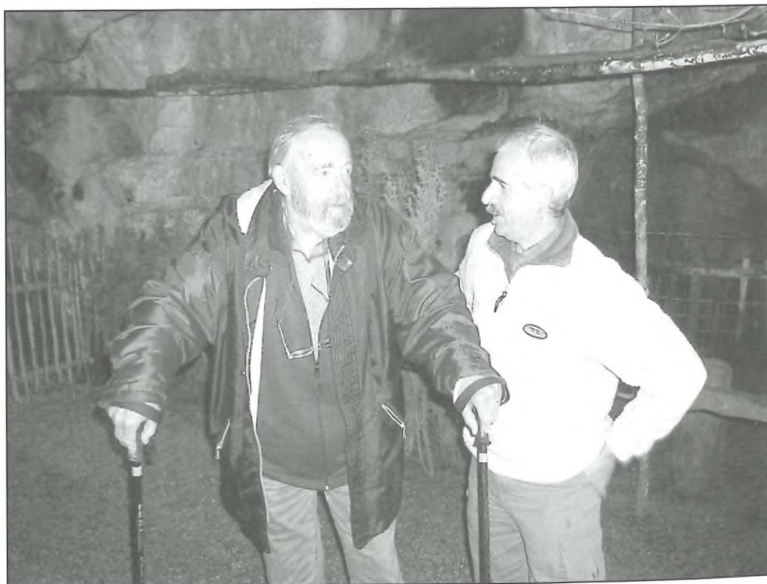

FOTO ALBUM

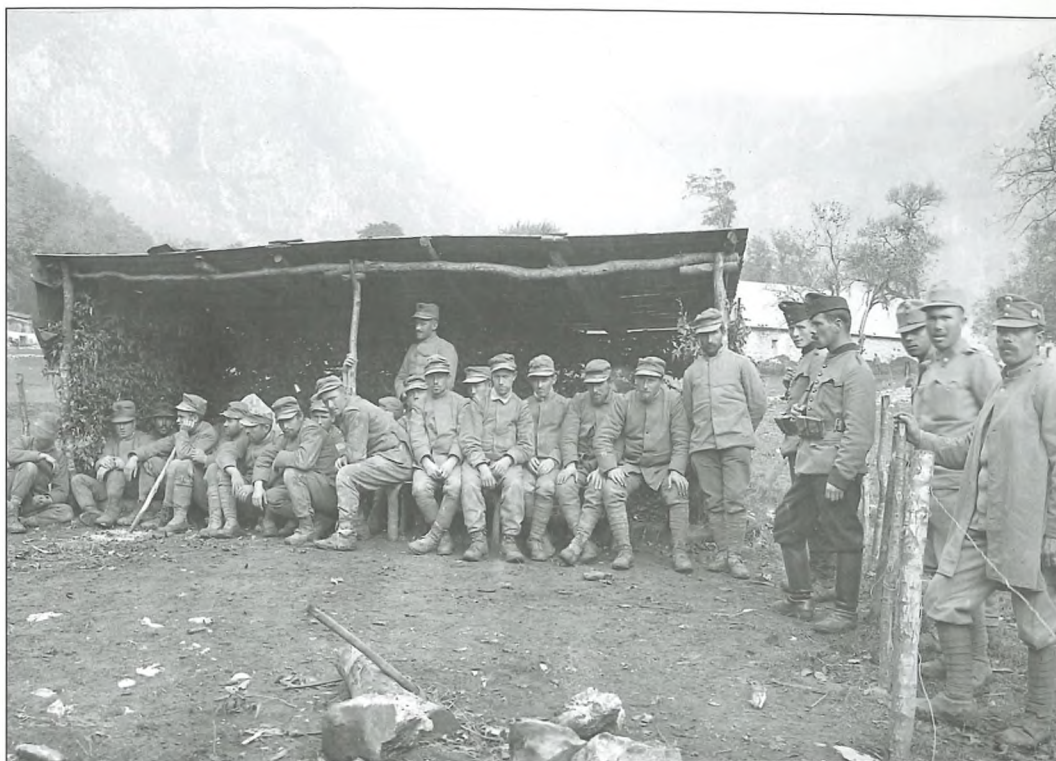

*Planina Polog je bila važno avstro-ogrsko vojaško zaledje za oskrbovanje enot na položajih nad dolino Tolminke.
Vojaški čevljarji pri delu pred planšarijo na Pologu*

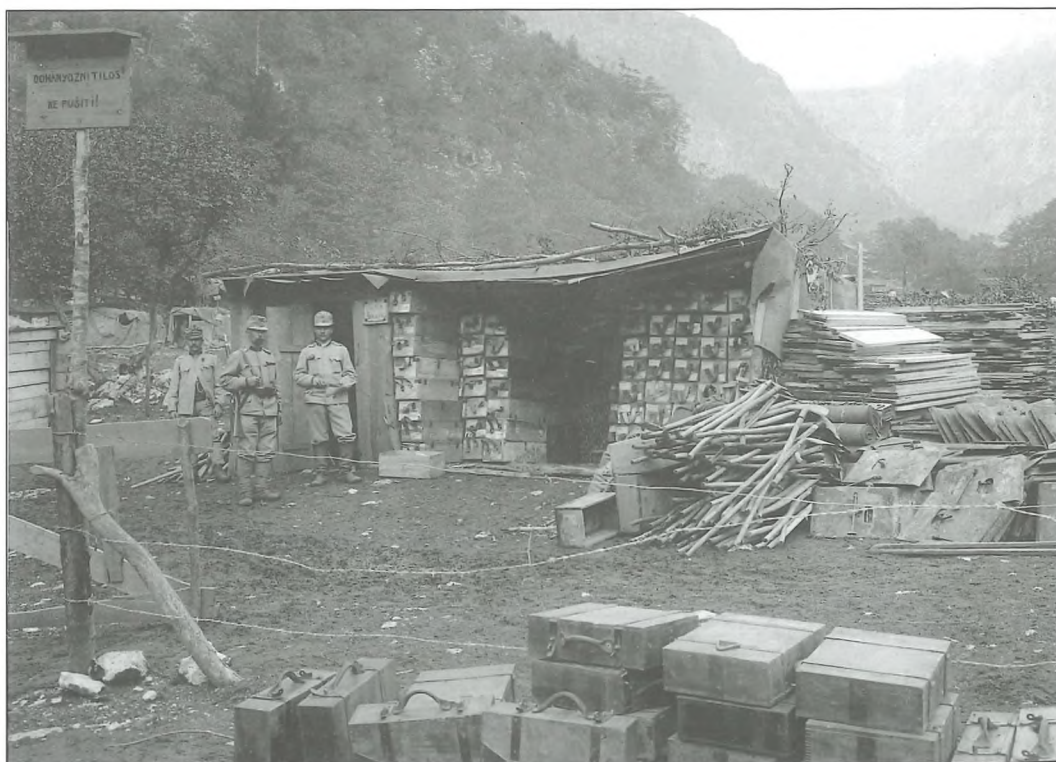

Vojaška klavnica na planini Polog

FOTO ALBUM

Skupina italijanskih vojnih ujetnikov in njihovi stražarji na planini Polog

Stražar pri skladišču streliva in opreme na planini Polog (vse fotografije iz zbirke Davida Erika Pipana)

Vinogradniki na Oslavju
od 1782

znanje za spanje
www.meblo-jogi.si

FOTO FANTASY[®]
FOTOGRAFSKI IN DIGITALNI STUDIO
www.fotofantasy.si

FANTASY d.o.o
PE. HIT - Delpinova 7a
Nova Gorica
tel.: 05 33 55 620
e-mail: digital@fotofantasy.si
www.fotofantasy.si

PRESLIKAVE IN RETUŠIRANJE
STARIH FOTOGRAFIJ

Ljubljanska banka

Nova Ljubljanska banka d.d., Ljubljana

Podružnica Nova Gorica

Doberdò e Savogna
Zadružna Banka
Doberdob in Sovodnje

**Prisotni povsod,
kjer nas potrebujete ...**

Sedež:
DOBERDOB

Podružnice:
ŠTANDREŽ

SOVODNJE

RONKE

GORICA

**... tudi v popolnoma
novi podružnici
v Sovodnjah**

Različnost, naša moč.

na spletu

www.bccdos.it

Izid revije so finančno podprle občine:

Občina
Šempeter-Vrtojba

MESTNA OBČINA
NOVA GORICA

OBČINA
MIREN - KOSTANJEVICA

